

Svarte siffer

*En komparativ kasusstudie av hvitvasking
av utbytte fra økonomisk kriminalitet*

Åne Folkesson Arneberg

Masteroppgave i sosiologi
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

UNIVERSITETET I OSLO

30. juni 2011

© Åne Folkesson Arneberg

2011

Svarte siffer: En komparativ kasusstudie av hvitvasking av utbytte fra økonomisk kriminalitet

Åne Folkesson Arneberg

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Denne masteroppgaven handler om hvitvasking. Fordi det er gjort lite forskning på feltet, er tilnæringsvalget i oppgaven *oppdagende*. Terrenget for hvitvasking skal kartlegges.

Et av oppgavens utgangspunkter er at hvitvaskingshandlingene ikke bør skilles fra den underliggende kriminaliteten der utbyttet er generert. I oppgaven har jeg valgt å konsentrere meg om hvitvasking av utbytte fra økonomisk kriminalitet. Det overordnede forskningsspørsmålet er: *Hvordan hvitvaskes utbytte fra økonomisk kriminalitet?* For å besvare det overordnede spørsmålet stiller jeg fire andre forskningsspørsmål: (1) *Hvilke kontrollmekanismer fanger opp hvitvasking?* (2) *Hvordan er den økonomiske kriminaliteten gjennomført?* (3) *Hvem er de økonomiske lovbrysterne?* og (4) *Hvem er hvitvaskerne?* Alle spørsmålene retter seg mot norske forhold. Tanken bak disse spørsmålene er at svarene skal kunne beskrive konteksten for hvitvaskingshandlingene og slik hjelpe oss å forstå hvitvaskingsfenomenet.

Det metodiske opplegget for oppgaven er komparativ kasusstudie. Jeg tar for meg i alt fem hvitvaskingssaker. Sakene sammenlignes for å se etter mønstre og variasjoner. Som hovedkilde anvender jeg rettsdommer. For å supplere med informasjon har jeg også tatt i bruk intervjuer og avisoppslag.

Opgavens teoretiske utgangspunkt er et tresidig sosiologisk perspektiv. Dette perspektivet kan krediteres den amerikanske sosiologen Charles Wright Mills. Perspektivet innebærer at hvitvaskingsfenomenet ses i sin historiske kontekst, den store internasjonale og nasjonale konteksten, og den lille, lokale konteksten, som gir fenomenet umiddelbar mening. Jeg benytter meg også av andre sosiologiske teoretiske perspektiver og begreper for å forklare ulike sider ved hvitvaskingsfenomenet.

I analysen av de fem sakene finner jeg at det å kontrollere egne selskaper er sentralt i hvitvaskingen. Utbytte fra økonomisk kriminalitet hvitvaskes enten i forlengelse av den lovlige driften, såkalt ”handelsbasert hvitvasking”. Eller så føres utbytte ut av virksomheten og videre til utlandet før det investeres i eiendom. Imidlertid viser alle fem sakene at svarte penger, før eller siden, sendes ut av landet.

Forord

På bacheloroppgaven i sosiologi skrev jeg om drosjesaken i Oslo. For å videreføre tradisjonen, var jeg i utgangspunktet interessert i å skrive masteroppgave om noe som hadde med økonomisk kriminalitet å gjøre. En mer konkret ide om hva oppgaven skulle omhandle fikk jeg etter å ha vært i kontakt med Økokrim, nærmere bestemt Enheten for finansiell etterretning (EFE). De ga meg blant annet et forslag om å foreta en analyse av dommer av profittmotivert kriminalitet, for å se etter ulike *modus operandi* for hvitvasking. Jeg synes forslaget var spennende og temaet for oppgaven var til. Dels for å forberede meg på temaet, skrev jeg en semesteroppgave i *Sociology of Globalization* om den toneangivende anti-hvitvaskingsorganisasjonen *the Financial Action Task Force on Money Laundering*, under mitt studieopphold ved UC Berkeley.

Først ut vil jeg takke hele familien min og venner for å ha støttet meg med oppgaven. Deretter vil jeg få lov til å takke Vitenskapsbutikken som satte meg i kontakt med Økokrim. Jeg retter en stor takk til Økokrim og EFE, representert ved Ellen Kittelsbye og Morten Nilsen, for å ha stilt seg til disposisjon og for å ha gitt meg tilgang til et miljø som jobber med hvitvaskingsspørsmål til daglig. Deretter vil jeg benytte anledningen til å takke min veileder, professor i sosiologi, Ragnvald Kalleberg, spesielt for hjelp til blant annet formuleringer og logikken i oppgaven. Takk til professor i rettsvitenskap, Ulf Stridbeck, som har hjulpet meg med juridiske spørsmål knyttet til hvitvasking. Takk til politiadvokater- og etterforskere på Økokrim og i politidistrikter rundt omkring i landet, som har tatt seg tid til å bli intervjuet. En stor takk rettes også til mine medstudenter for matpauser, diverse ølkvelder og alt i alt et hyggelig studiemiljø. Igjen, takk til dere alle!

Åne Folkesson Arneberg

Oslo, 30. juni 2011

Innholdsfortegnelse

Sammendrag.....	V
Forord	VII
Innholdsfortegnelse	IX
1. Svarte penger, hvite løgner.....	1
1.1 Tema og forskningsspørsmål.....	1
1.2 Metode og data	6
1.3 Sentrale teoretiske perspektiver og begreper.....	10
1.4 Disposisjon	16
2. Hvitvasking	19
2.1 Foreliggende litteratur.....	19
2.2 Hvitvasking er en prosess.....	24
2.3 Semantikken og begrepet	26
2.4 Fenomenet og etymologien	30
3. Internasjonale tiltak	33
3.1 Globalt fenomen – globalt problem	33
3.2 Lover, konvensjoner og direktiver mot hvitvasking	33
3.3 Anti-hvitvaskingsregimet	37
3.4 Kriminalpolitisk grunnlag	41
4. Nasjonale tiltak	46
4.1 Lover mot hvitvasking	46
4.2 Hvitvaskingsreguleringen.....	48
4.3 De rapporteringspliktige.....	50
4.4 Kostnadene versus effekten av hvitvaskingsreguleringen	55
5. Primærforbrytelsene og lovbryterne	57
5.1 Økonomisk kriminalitet	57
5.2 Økonomiske lovbytere.....	58
5.3 Sakene	59
5.4 Sammenligning av økonomisk kriminalitet	67
5.5 Sammenligning av de økonomiske lovbyterne	68
6. Pengevaskerne.....	71
6.1 Primærforbryterens kapital som betingelse for hvitvasking.....	71
6.2 Vaskeroller	75

6.3 Hjernen bak	77
6.4 Sakene	79
6.5 Sammenligning av pengevaskerne.....	83
7. Vaskingen.....	85
7.1 Vaskemidlene	85
7.2 Sakene	88
7.3 Sammenligning av vaskingen.....	96
8. Intervensjon	99
8.1 Oppdagelse av økonomisk kriminalitet.....	99
8.2 Oppdagelse av ulovlig utbytte og hvitvasking som respons på oppdagelsesrisiko	101
8.3 Oppdagelse, etterforskning og straff av hvitvasking	104
8.4 Sakene	107
8.5 Sammenligning av intervensjon	113
9. Konklusjon.....	116
9.1 Kontekstens innvirkning på hvitvaskingsfenomenet	116
9.2 Noen anbefalinger.....	118
9.3 Begrensninger	121
9.4 Videre forskning	123
10. Litteraturliste.....	125

1. Svarte penger, hvite løgner

1.1 Tema og forskningsspørsmål

Temaet for masteroppgaven er hvitvasking. På film fremstilles hvitvasking vanligvis som komplekse internasjonale transaksjoner som involverer ulike skatteparadiser. Det typiske bildet er kureren med stresskofferten full av dollarsedler på vei til Sveits eller Caymanøyene (Larsson 2002). Bildet stemmer med virkeligheten, men det behøver ikke nødvendigvis gjøres fullt så vanskelig. Med et par tastetrykk kan penger sendes mellom mange forskjellige kontoer og land. Stridbeck (2008a) peker på at den store utviklingen i teknologi, kommunikasjonsformer, og reisemåter, sammen med den økonomiske globaliseringens frie flyt av personer, varer, tjenester og kapital over landegrensene, har gitt de kriminelle et hav av muligheter. Mange hvitvaskere og andre kriminelle opererer nå internasjonalt. Stessens (2000: 90) sier at økningen i den internasjonale kriminaliteten kan ses på som en direkte følge av globaliseringen.

Den empiriske forskningen på hvitvasking indikerer at det er en internasjonal dimensjon ved de fleste hvitvaskingsoperasjoner. En studie har vist at i Canada involverer ca. 80 % av hvitvaskingen transaksjoner over landegrensen og i små stater som Belgia stiger dette tallet til 90 % (Nerdal 2003, Stessens 2000). Slik har hvitvasking utviklet seg til å bli en aktivitet som rammer samfunn og finanssektorer over hele verden. Misbruket av finanssystemet til hvitvaskingsformål har blitt kalt en av de mørke sidene ved globaliseringen (Reuter og Truman 2004: 171). Hvitvasking er et globalt problem.

På grunn av misbruket av det internasjonale finanssystemet til hvitvasking, da særlig i forbindelse med narkotikakriminalitet, framstod det etter hvert et tydelig behov for et samlet internasjonalt fokus på problemet. I Paris 1989, som en respons på misbruket, opprettet G-7 landene Den økonomiske handlingsgruppen mot hvitvasking (*The Financial Action Task Force on Money Laundering* (FATF)/*Groupe d'action financière sur le blanchiment de capitaux* (GAFI)). Herfra og utover vil jeg bare referere til gruppen som FATF. Til dags dato har den mellomstatelige ad-hoc organisasjonen stått som det mest betydningsfulle etableringen mot hvitvasking. Andre store organisasjoner, som FN og Baselkomiteen for banktilsyn, tok også tidlig del i kampen.

I dag utgjøres motstanden mot hvitvasking av en rekke organisasjoner og nettverk i både privat og offentlig sektor, på alle nivåer og i mange forskjellige land. Den samlede innsatsen mot hvitvasking utgjør det som fra akademisk hold blir kalt anti-hvitvaskingsregimet. Et internasjonalt regime er en betegnelse på et internasjonalt samarbeid

der de myke lovene, eller kanskje rettere sagt *standardene* regimet produserer, er ment å føre til en koordinert lovgivning nasjonalstater imellom.

De to viktigste standardene som forfektes av FATF og anti-hvitvaskingsregimet er ”kjenn-din-kunde-prinsippet” og rapportering av mistenkelige transaksjoner. Kjenn-din-kunde-prinsippet (*Know Your Customer (KYC)/Customer Due Diligence (CDD)*) tilsier at finansinstitusjoner og deres tjenestemenn skal gjennomføre kundekontroll hvilket innebærer å kreve skriftlig legitimasjon av alle nye kunder som ønsker å etablere et kundeforhold og sikre dokumentasjon av kundenes gjennomførte transaksjoner. Prinsippet skal forhindre kriminelle i å plassere illegalt utbytte i det finansielle systemet. Rapporteringskravet om mistenkelige transaksjoner (MT-rapporter) (*Suspicious Transaction Report (STR)*) pålegger finansinstitusjonene å varsle myndighetene om bevegelser som kan være ment til å hvitvaske ulovlig utbytte. Det skal virke forebyggende samtidig som det skal lette oppdagelsen og etterforskningen av kriminelle.

Det var lenge en holdning hos norske myndigheter og banknæring at hvitvasking ikke skjer i Norge (Indreeide 1995). Utover 90-tallet forandret imidlertid dette seg, fordi Norge gjennom sine forpliktelser til FN og EU ble nødt til å endre kurs. Som de viktigste milepælene i kampen mot hvitvasking kan det nevnes at vi i 1991 ble medlem av FATF, i 1993 fikk vi en straffebestemmelse om hvitvasking (§ 317) og i 1994 fikk vi systemet for meldinger av mistenkelige transaksjoner til Økokrim. Siden har norske myndigheter sluttet aktivt opp om FATFs arbeid. I 2009 fikk vi den hittil siste loven om tiltak mot hvitvasking og terrorfinansiering (hvitvaskingsloven) som gjennomfører internasjonale forpliktelser på området.

Basert på styrkingen av mellomnasjonale og nasjonale myndigheters innsats mot problemet, samt en mengde medieoppslag relatert til hvitvasking de senere årene, er mitt inntrykk at fokuset på hvitvasking har blitt forsterket. Gautesen og Midttun kom i 2006 fram til at hvitvasking var den tredje mest omtalte formen for økonomisk kriminalitet i norsk presse, etter bedrageri og korrupsjon (Gottschalk 2010). Trolig har hvitvasking rykket opp på listen etter den tid, spesielt etter at hvitvaskingsloven kom.

En litt merkelig konsekvens av den forsterkede fokuseringen, er at hvitvaskingsdiskursen har blitt revet løs fra lovbruddene som pengene stammer fra, det som kalles primærforbrytelsen. Man snakker ikke lenger om det underliggende lovbruddet, isteden har man blitt mer opptatt av håndteringen av pengene (Larsson 2008b). Dette skyldes hovedsaklig to forhold. Det første er juridisk, og har å gjøre med at det i strafferettslig

sammenheng ikke trenger å påvises at utbyttet stammer fra en straffbar handling (det er tilstrekkelig at det ikke kan ha hatt noe lovlig opphav (Rt. 2006: 466)). Dermed er ikke primærforbrytelsen like juridisk interessant for å oppnå domfellelse for hvitvasking, og behandles deretter. Det andre er byråkratisk, og skyldes en byråkratisering av ansvarsområder (Chaikin og Sharman 2009). Historisk sett er det slik at kriminalitetsområder er blitt tillagt separate institusjoner, som igjen er inndelt i mer spesifiserte enheter. Ta norsk kriminalitetsbekjempelse som eksempel. Hvitvaskingsenheten, kalt Enheten for finansiell etterretning (EFE), er et separat team ved Økokrim. Men den økonomiske og organiserte kriminaliteten som utbytte er et resultat av ligger under de øvrige team ved Økokrim og Kripos sitt ansvarsområde. Av ansvarsfordelingen følger det at EFE ser på bakenforliggende kriminalitetsformer som utenfor sitt ansvarsområde, og resten av Økokrim og Kripos vurderer hvitvasking på samme måte. Følgelig skjer det at hvitvaskingen ikke blir sett i sammenheng med kriminaliteten som har generert utbytte i utgangspunktet.

I sosiologisk sammenheng er det ikke hensiktsmessig å skille så nærme relaterte fenomener fra hverandre. For hvitvasking er aldri en isolert hendelse, men føyer seg inn som en del eller forlengelse av primærforbrytelsen. I forbindelse med grensekryssende organisert kriminalitet, er det ofte slik at pengestrømmen følger de samme rutene som den underliggende kriminaliteten. For eksempel er det kjent at ofre for menneskehandel blir tvunget til å ta med seg profitten for å levere det til bakmenn (FATF 2005). Når det gjelder økonomisk kriminalitet, er primærforbrytelsen og hvitvaskingen i stor grad sammenfallende (Levi og Reuter 2006, van Duyne 2002), hvitvaskingen kan bli gjort før, samtidig som eller etter primærforbrytelsen. Hvitvaskingen kan også være en fullt ut integrert del av primærforbrytelsen (Reuter og Truman 2004). Dette skjer fordi egenskaper ved midlene som brukes til å gjennomføre den økonomiske primærforbrytelsen, automatisk skjuler eller legitimerer det illegale utbyttet. For eksempel kan et stråselsskap, med ugjennomsiktig selskapsstruktur som en strukturell egenskap, både bli anvendt til skatteunndragelser og hvitvasking av det samme utbyttet. I slike tilfeller er det umulig å skille hvitvaskings- og primærforbrytelsen fra hverandre. Skillet er rent analytisk. Ved tradisjonell kriminalitet som for eksempel ran, er det et langt klarere skille mellom ranet i forkant og hvitvaskingen av pengene i etterkant.

Men uavhengig om handlingene er adskilt i tid og rom eller ei, vil egenskaper ved primærforbrytelsen og primærforbryteren uansett få konsekvenser for hvitvaskingen. Med dette tatt i betraktning er det min oppfatning at hvitvasking burde studeres i relasjon og ses i

sammenheng med ulike kriminalitetstyper, dvs. primærforbrytelsene. Videre antas det at det brukes forskjellige hvitvaskingsmetoder til å hvitvaske utbytte fra forskjellige typer primærforbrytelser (Levi og Reuter 2006). Reuter og Truman gjennomførte i 2004 (: 32) en undersøkelse der de hevder dette er tilfellet, men resultatet er som de selv sier, ikke statistisk representativt. Den kanskje største forskjellen i hvitvaskingen, beror i at utbyttet ved organisert og tradisjonell kriminalitet, som oftest foreligger i kontanter, mens utbyttet ved økonomisk kriminalitet ofte foreligger som elektroniske siffer på innsiden av den legale økonomien. Dermed blir utgangspunktet for hvitvaskingen forskjellig.

Det har vært påpekt (Ingvaldsen og Larsson 2007) at anti-hvitvaskingsregimet i mindre grad makter å fange opp midler fra økonomisk kriminalitet. Dette kan forklares ved at når kontrollørene i finansinstitusjonene skal fange opp mistenkelige transaksjoner, så ser de blant annet på form og størrelsen på transaksjonene og der det foregår mange og store transaksjoner, som nettopp i forbindelse med tilsynelatende legal handelsvirksomhet, makter kontrollørene sjelden å vurdere noen av disse til å være mistenkelige. Samtidig skal de se etter avvikende kjennetegn i henhold til kjenn-din-kunde-prinsippet. Økonomiske lovbrøyttere har ofte ikke noen slike tilsynelatende avvikende kjennetegn, og om de er der, er de i stor grad skjulte. Tilsynelatende legale forretningsdrivende er en gruppe som således ikke i særlig grad har blitt mistenkt for hvitvasking. Isteden ser man etter den typisk kriminelle gjengangeren som møter opp i banklokalene med en bag full av krøllete og bokstavelig talt skitne sedler fra salg av narkotika. Dermed er det grunn til å tro at det er en skjevhet i hva og hvem som blir fanget opp.

Med utgangspunkt i problemet vil det være interessant å se på hvordan hvitvasking av utbytte fra økonomisk kriminalitet *gjøres* og *hvem* lovbrøytterne er. Det er fem forskningsspørsmål jeg vil drøfte. Det overordnede forskningsspørsmålet mitt vil være: *Hvordan hvitvaskes utbytte fra økonomisk kriminalitet?* Det er særlig fire faktorer som bestemmer hvordan utbytte hvitvaskes: (1) Grad av kontroll i samfunnet. Der sjansen er stor for å bli oppdaget, er det færre muligheter for å hvitvaske. (2) Primærforbrytelsen. Det vil i denne sammenheng avgjøre hvor og i hvilken form utbyttet foreligger. (3) Primærforbryternes kapital (i Bourdieusk forstand) påvirker mulighetene primærforbryteren har til å gjennomføre hvitvaskingen. (4) Hvitvaskerne. Hvitvaskerens kapital bestemmer hvilke hvitvaskingsmetoder som kan bli tatt i bruk. Valg av eventuelle hvitvaskere beror igjen på primærforbryterens kapital.

Fire forskningsspørsmål som dermed vil være av interesse for å besvare det overordnede spørsmålet er: *Hvilke kontrollmekanismer fanger opp hvitvasking?, Hvordan er de økonomiske primærforbrytelsene gjennomført?, Hvem er de økonomiske lovbrysterne? og Hvem er hvitvaskerne?*. Alle spørsmålene retter seg mot norske forhold. Tanken bak disse spørsmålene er at svarene skal kunne beskrive konteksten for hvitvaskingshandlingene og slik hjelpe oss å forstå hvitvaskingsfenomenet.

Forskningsspørsmålene er samfunnsmessige relevante fordi hvitvasking er samfunnsskadelig, noe jeg kommer nærmere tilbake til i kapittel 3. Sett fra et samfunnsmessigperspektiv, argumenterer jeg for at den viktigste grunnen til å ta hvitvaskingsproblemet på alvor, er at det legger til rette for alvorlig økonomisk og organisert kriminalitet. For å redusere forekomsten av den bakenforliggende kriminaliteten, behøver norske myndigheter og finansinstitusjoner forskningsbasert informasjon om hvitvaskingsfenomenet. Presis informasjon om hvordan hvitvaskingen gjøres og hvem hvitvaskerne er, er helt uunnværlig for å effektivt kunne bekjempe disse problemene. Som jeg kommer til i kapittel 4, er det grunn til å tro at hvitvasking foregår i vesentlig omfang. For å bruke en kjent metafor kan vi si at sakene som oppdages trolig bare er toppen av isfjellet.

Forskningsspørsmålene er sosiologisk faglig relevante fordi de legger opp til å kaste lys over en skyggeside av samfunnet som ligger bortenfor det vi får vite gjennom andre informasjonskanaler. Alle har hørt om hvitvasking gjennom medieoppslag, film og litteratur, men der stopper som regel kunnskapen om hvordan hvitvasking faktisk gjøres. Det handler om å avdekke måter kriminelle opererer på, og troen på at ingen kriker og kroker av samfunnet er for mørke til at de kan dokumenteres. Oppgaven er også et verdifullt bidrag fordi den er skrevet på norsk som varierer fra det juridiske språket. Det er med på å gjøre kunnskap om hvitvasking mer tilgjengelig for andre som ikke har en juridisk bakgrunn.

I sosiologisk og kriminologisk sammenheng er lite forskning blitt gjort vedrørende hvitvasking (Larsson 2008b). At hvitvaskingsfeltet er underforsket, skyldes blant annet den lave tilgangen på data når det er snakk om lysskye transaksjoner. Av det som *er* skrevet om hvitvasking, så er det mye av det som ikke forskningsbasert, noe som medfører en god del syning og løse antagelser om hvordan hvitvasking gjøres og omfanget av problemet. En kan for eksempel flere steder lese at de og de midlene ”egner seg til hvitvasking”, og det uten at det er dokumentert slike former for hvitvasking i norsk sammenheng. Måten hvitvaskingen blir utført på varierer fra land til land, fordi landene er unike i sin strukturering av økonomien, finansmarkedene, anti-hvitvaskingsregimet, håndhevingen og internasjonalt samarbeid

(Zagaris 2010). Dermed må vi skille mellom hvitvasking i Norge og andre land, selv om hvitvaskingen er internasjonal og det er mange fellestrekk i utførelsen. Ingvaldsen og Larsson (2009: 276 over. av forf.) sier at ”enhver diskusjon omkring metoder og utbredelse av hvitvasking, må bero på konkrete empiriske analyser av hvitvaskingsens betingelser.” Stessens (2000: 89) presiserer at kunnskap om hvitvasking må trekkes på grunnlag av tilgjengelig mikrodata, dvs. dommer, tiltaler eller etterforskning basert på enkeltsaker. Med dette som utgangspunkt drøfter jeg forskningsspørsmålene med basis i konkrete hvitvaskingssaker.

1.2 Metode og data

Det metodiske opplegget for oppgaven er kasusstudie. Betegnelsen kasusstudie (*case study*) refererer til forskjellige metodiske opplegg der man tar utgangspunkt i konkrete og virkelige tilfeller av det aktuelle fenomenet. Kasusstudier omhandler en eller flere empirisk avgrensede enheter i tid og rom. Det kan dreie seg om individer, sosiale grupper, en institusjon, et program, en hendelse eller en aktivitet (Postholm 2010). I mitt tilfelle er det snakk om den kriminelle aktiviteten hvitvasking.

Kasusstudie er en egen form for samfunnsvitenskapelig metode. Det har tidligere vært knyttet en del misoppfatninger til kasusstudier. Blant feil mange forskere har gjort, er å bare nevne kasusstudier som en form for datainnsamling (Yin 2009) og å se på kasusstudier som en utelukkende kvalitativ metode. Metodisk er kasusstudier hverken ensidig kvalitative eller kvantitative. Valg av kvalitativ og/eller kvantitativ metode er helt avhengig av hva man forsøker å gjøre.

Først og fremst er god samfunnsforskning problemdrevet. For å gi svar på forskningsspørsmålene slik jeg stiller dem, kreves det en grundig utbrodering av detaljer. Hvitvasking kan være komplekst. Derfor må hvitvaskingshandlingene, om målet er å gjøre de forståelige, brytes ned i mindre deler. Djeveren ligger i detaljene. Med det mener jeg at det er først når alle brikkene faller på plass at man ser hvilken ugjerning man har med å gjøre. Har man bare noen av brikkene kan hvitvaskingen raskt se ut som andre former for økonomisk kriminalitet eller til og med ordinære transaksjoner. Det er detaljene som gjør bildet. Ta en hvitvaskingsmetode kalt *Black market peso exchange* som eksempel. Ifølge FATF (2006) inneholder denne åtte steg eller punkter. Isolert kan et av punktene identifiseres som en annen type hvitvasking eller andre typer kriminelle- og til og med lovlige handlinger. For å forstå hvitvaskingsmetoden må alle punktene i gjennomføringen tas med slik at handlingene kan forstås som en mindre deler av en større helhet.

De ”tykke beskrivelsene” (*thick descriptions*) gjør dette til en kvalitativ studie. Tykke beskrivelser er en betegnelse i samfunnsvitenskapen, som fremhever at fortolkende tilnærminger ikke bare skal beskrive menneskelig handling, men også konteksten rundt slik at handlingen gir mening til utenforstående (Thagaard 2006).

For å utdype viktigheten av den overordnede kontekst i relasjon til hvitvasking vil jeg ta i betraktning det Høgberg (2008b: 31) skriver om at ”hvitvasking strukturelt må forstås som et mottrekk til myndighetenes kontrollhandlinger for å avdekke anvendelsen av utbyttet.” Dette er et viktig systematisk hovedpunkt i oppgaven. Hvitvasking er fullt ut kontekstbasert. Det gir ingen mening å skulle forstå hvitvaskerens handlinger, uten og samtidig referere til omgivelsene hvitvaskeren prøver å lure. Med andre ord er det umulig å skille hvitvaskingsfenomenets ulike variabler fra konteksten. Ifølge Yin (2009: 18, overs. av forf.) er ”kasusstudier brukbare nettopp når man skal forsøke å forstå et fenomen i dybden, og der en slik forståelse krever grunnleggende kontekstuell kjennskap fordi det er høyst relevant for fenomenet som blir studert.”

Personlig visste jeg i utgangspunktet ikke så altfor mye om hvitvasking, noe jeg anser som en bra ting. Min kontekstuelle kjennskap til hvitvaskingsfeltet har utviklet seg som en del av en modningsprosess der jeg har lest aktuell hvitvaskingslitteratur, og deltatt i samtaler og konferanser om hvitvasking. Over tid har jeg dessuten relatert litteraturen til de empiriske sakene for å skape meg en bedre forståelse av fenomenet. Møtet mellom teori og analytiske rammer på den ene siden og empirisk data på den andre, er en fruktbar strategi for å forske på sosiale fenomener. Denne interaksjonen er en dynamisk prosess som pågår gjennom hele forskningsprosessen, og slik kan man si at selve analyseprosessen starter straks datainnsamlingsarbeidet tar til. Mintzberg (1975) sammenligner denne metodikken med detektiven som hele tiden utvikler hypoteser om den forbrytelse som etterforskes, og prøver dem ut ved å samle nye data eller omtolke gamle observasjoner.

Datainnsamlingen er gjort ved å bruke rettsdommer som kilde til informasjon om hvitvaskingssakene. Dommene anvendes som kilder som kan belyse sakens virkelighet, eller sakens ”reelle hensyn” som det heter i jussen. Sett fra et sosiologisk perspektiv kan dommer forstås som en byråkratisk konstruksjon, der intensjonen er å klippe ut momenter fra hendelsen (virkeligheten) for å kategorisere handlingen (handlingsrekken) inn i relevante paragrafer. Selve styrken i å bruke dommer som datakilde i studiet av kriminalitet, ligger i at den konkrete informasjonen er så pålitelig som den kan få blitt. Det er ilagt et stort arbeid, både fra påtalemyndighetenes og forsvarrets side i å få de reelle fakta på bordet. Blant

informasjonen dommene inneholder finner vi mange opplysninger om den tiltaltes sosiale, økonomiske og demografiske bakgrunn, og hvordan den kriminelle hendelsen foreløp, men dessverre bare i den detaljgrad det er nødvendig for retten til å komme med en avgjørelse vedrørende skyldspørsmålet. For i dommene er det som regel bare de første illegale pengebevegelsene det redegjøres for. Videre transaksjoner tas ikke med i tiltalen fordi Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) (Europarådet 1950) har slått fast at ingen skal straffes to ganger for samme straffbare forhold.

For å kaste mer lys over sakene foretok jeg fem intervjuer med etterforskere som har arbeidet med de aktuelle sakene. Ett av intervjuene ble foretatt på Økokrim, resten tok jeg over telefon. Siden de fleste sakene har vært etterforsket i politidistriktene har det spart meg mye tid å ta intervjuene over telefon istedenfor å møte opp personlig. I et av intervjuene ble jeg hindret i å få ut informasjon pga. taushetsplikten, men i de andre var dette uproblematisk. Intervjuene er utformet etter hva som kalles delvis strukturerte intervjuer (Thagaard 2006), eller samtaler på godt norsk. Jeg hadde en del spørsmål som var fastlagt på forhånd. Svarene som ble gitt gjorde at jeg kunne stille oppfølgende spørsmål. Samtalene ga meg nye opplysninger som jeg antageligvis ikke ville ha kommet over ellers. På grunn av den bare delvis strukturerte formen ble det en del veksling mellom temaene, men jeg forsøkte å passe på at alle de forhåndsbestemte spørsmålene var besvart ved samtalens slutt. Flere ganger satt jeg igjen med nye tråder som trengte litt betenkningstid, og jeg tok derfor noen oppfølgende telefonintervjuer på et senere tidspunkt.

I tillegg bruker jeg også avisoppslag som kilde for å belyse sakene. Økonomisk kriminalitet generelt og hvitvasking spesielt er områder innen kriminaliteten som har fått stor medieoppmerksomhet de siste årene. Store saker blir gitt spalteplass både i de nasjonale avisene, og lokalavisene i området der kriminaliteten er begått. Blant de nasjonale avisene som omtaler økonomisk kriminalitet og hvitvasking er særlig Aftenposten, Dagbladet og Dagens Næringsliv. Her finnes det flere dyktige journalister i som skriver godt om temaet og som mer enn en gang har vært med på- eller vært først ute i å avdekke økonomisk kriminalitet. Samtlige av sakene jeg tar for meg i oppgaven har vært å lese om i avisene. Avisoppslagene har jeg fått tilgang på gjennom online-søkemotoren Atekst. Den søker opp både papir- og elektroniske utgivelser. I de avisartiklene som blir brukt til å belyse sakene må man imidlertid ta høyde for at journalisten kan ha tolket eller gjengitt saken ukorrekt. Eldre avisartikler kan gi feilaktig informasjon fordi det har kommet fram nye opplysninger i

etterkant. Der jeg har fått motstridende eller tvetydig informasjon om sakene lar jeg dommene få forkjørsrett, ettersom dette er den klart mest pålitelige kilden.

Av andre kilder kan jeg nevne at jeg den 11-12.09.10. deltok på den årlige Hvitvaskingskonferansen, som ble avholdt på Sundvolden Hotel utenfor Oslo. Konferansen (slik den er organisert nå) er et samarbeid mellom Økokrim, Finanstilsynet og Finansnæringens Fellesorganisasjon. På konferansen ble det holdt en rekke innlegg som rettet seg mot temaene hvitvasking og økonomisk kriminalitet. Som foredragsholdere var representanter fra EFE, Finanstilsynet, bank og forsikring DnB Nor, Tryg forsikring, Europol, Oslo politidistrikt og Odd Einar Dørum som leder for Det kriminalitetsforebyggende råd. Foruten all den informasjonen jeg fikk fra foredragene ga konferansen meg anledning til å spørre og diskutere hvitvaskingsspørsmål med personer som arbeider mot hvitvasking.

Den 25.01.11. deltok jeg på et hvitvaskingsseminar i regi av Risk Information Group (RIG) ved Felix konferansesenter på Aker Brygge. RIG er et konsulentselskap som blant annet tilbyr anti-hvitvaskingsløsninger. Som en av foredragsholderne var den tidligere hvitvaskeren Kenneth Rijock, forfatteren av bloggen *Confessions of a money launderer*. At Rijock som tidligere hvitvasker deler sine erfaringer, er verdifullt for å kunne forstå hvitvaskerne og måten de opererer på.

Når det gjelder antall saker har jeg måttet balansere antallet mot detaljnivået i sakene og dermed kvaliteten på beskrivelsen og tolkningen. Utgangspunktet har hele tiden vært at jo flere saker jo bedre, men når det kommer til stykket har oppgaven sine begrensninger i bruk av plass. Etter en nøye overveiing landet jeg på å ta for meg i alt *fem* saker. Det er et relativt lite antall saker, noe som tillater meg å gå mer i dybden på hver enkelt sak. På grunn av at det er nødvendig med en ganske høyt detaljnivå i beskrivelsen, har jeg senere i skriveprosessen fått godkjent at omfangskravet kan overskrides.

Sakene er valgt i henhold til det overordnede forskningsspørsmålet. Kriteriet for utvalg var at det hadde blitt begått økonomisk kriminalitet og at utbyttet var blitt helt eller delvis hvitvasket. Siden hovedmaterialet mitt er dommer, så måtte sakene altså dreie seg om tiltale og domfellelse på minst en av de straffeparagrafene som kan regnes som økonomisk kriminalitet, i tillegg til straffelovens § 317 som innebefatter hvitvasking. Det var også behov for å velge enkeltsaker med en viss bredde i den økonomiske kriminaliteten. Enkeltsakene belyser derfor ulike former for økonomisk kriminalitet for å gi et vidt sammenligningsgrunnlag. Av de 5 sakene inneholder 1 sak bedrageri, 1 sak underslag, 1 sak

korupsjon, 2 saker økonomisk utroskap, 4 saker skatte- og avgiftsunndragelser, 3 saker ligningsjuks, 2 saker regnskapsjuks og 3 saker inneholder bokføringsjuks.

De utvalgte sakene har jeg fått nyss om enten via tips fra andre, avisoppslag eller ved å bruke Lovdatas nettsider (lovdata.no). På nettsidene ligger det sammendrag av avgjørelser fra Høyesterett, lagmannsrettene og tingrettene, samt informasjon om gjeldende lover og forskrifter. Siden avgjørelsene som foreligger på lovdata.no bare er sammendrag har jeg måttet kontakte de aktuelle domstolene og spørre om å få dommene tilsendt på e-post for å få tak i dommene i sin helhet. Dommene er offentlig tilgjengelige dokumenter og det er ingen restriksjoner i adgangen til offentlig gjengivelse.

Av etiske grunner har jeg valgt å ikke gjengi navnene på andre enn de som har vært direkte involvert i den økonomiske kriminaliteten. Vernet av tredjeparter er et viktig forskningsetisk prinsipp (NESH 2008) som gjør seg særlig gjeldende når man er inne på et så ømfintlig tema som kriminalitet. Personer som har vært i nær relasjon eller i kontakt med straffedømte vil nødvendigvis like å få navnet sitt besudlet.

Hvilke utdrag og hva jeg velger å presentere av innholdet i sakene er i seg selv en viktig analytisk komponent. Akkurat hva det er viktig å vektlegge har jeg fått et bilde av etter å ha gått grundig igjennom forskningslitteraturen vedrørende økonomisk kriminalitet og hvitvasking. Dette har gjort at jeg vet hvilke aspekter ved sakene det er viktig å få fram.

Jeg gjør også sammenligninger av sakene for å se på kvalitative mønstre og variasjoner i materialet. Dette gjør jeg for å lettere se ”hvor landet ligger” når det gjelder hvitvasking og økonomisk kriminalitet. Kasusstudier der man sammenligner saker blir kalt ”komparative kasusstudier”. Selve sammenligningen hviler på at det er ”noe felles” bak den unike empiriske variasjonen som observeres. Jeg har gjennom hele oppgaven forsøkt å kombinere de empiriske funnene med teorier som allerede finnes på feltet. Ved å bruke foreliggende forskningslitteratur på området vil jeg kunne henvise til tidligere funn for å få bekreftet eller avkrefte mine egne funn. Det kan bidra til å illustrere, støtte, utfordre og utvikle eksisterende teori på feltet.

1.3 Sentrale teoretiske perspektiver og begreper

Det sosiologisk teoretiske utgangspunktet for denne oppgaven er det den amerikanske sosiologen Charles Wright Mills i 1959 omtalte som ”sosiologisk fantasi”. Det dreier seg om et tresidig perspektiv i tolkningen av alle slags sosiale fenomener. De tre perspektivene som

former den sosiologiske fantasien er: individer, strukturer og historie. Kalleberg (2009: 86) framstiller det slik:

”Det er bare individer som handler, ofte på vegne av andre, som for eksempel ledere. Individene handler innenfor rammen av større helheter, som institusjoner og næringsstrukturer. Personer og strukturer er plassert i historiske utviklingsprosesser, biografier og samfunnshistorie, som legger føringer på hva som sies og gjøres.”

Slik må sosiale fenomener både ses i lys av individene, strukturene, og deres historiske utvikling. For å gjøre dette må sosiologen utvise sosial fantasi eller forestillingskraft, som vil si at det må tas i bruk tre personlige evner på en gang; evnen til å sette seg inn i andres situasjon (empati), evnen til å se verden for det den er (eller var) og evnen til å se de korte og lange linjene (singulære hendelser og historiske prosesser). En for ensidig vektlegging av ett av perspektivene, vil gå på bekostning av de to andre. Her vil det si at hvitvaskingsfenomenet må bli sett i sin historiske kontekst, den store internasjonale og nasjonale konteksten, og den lille, lokale konteksten, som gir fenomenet umiddelbar mening. Jeg begynner på det historiske planet og beveger meg videre ned mot det lokale.

For å forklare den historiske framveksten av den internasjonale hvitvaskingskontrollen, benytter jeg meg av teori som er litt utenfor det vi vanligvis oppfatter som sosiologi. Fenomenet, hvor nasjonale myndigheter samarbeider internasjonalt for å finne standardiserte løsninger på et problem, kan kanskje best beskrives med ”regime-teori”.

Regime-teori er et hett tema innenfor det som kalles internasjonale relasjonsstudier (IR). IR-forskere trekker hovedsaklig på statsvitenskapelig forskning, men også sosiologi. Innenfor IR er man særlig opptatt av hvordan det etableres lover som gjelder på et internasjonalt plan, til tross for det juridiske status quo som gjelder for nasjonalstatene. Regime-teori er sådan en brukbar mekanisme når det kommer til å beskrive hvordan internasjonalt samarbeid fører til bindende lover. Den mest siterte definisjonen av et internasjonalt regime ble laget av Stephen Krasner i 1983: ”[Et internasjonalt regime]... er et sett av implisitte eller eksplisitte prinsipper, normer, regler og prosedyrer for avgjørelser innen et avgrenset internasjonalt politikkområde” (Zagari 2010: 8). Et regime kan ta form gjennom formelle organisasjoner som for eksempel FN, eller det kan eksistere mer uformelt gjennom nettverk. Akkurat hva et regime inneholder av prinsipper, normer og regler varierer fra regime til regime, alt ettersom hvilket problem det er satt inn for å løse. Felles for alle regimer er at målet er å løse et internasjonalt problem, som i dette tilfellet er hvitvasking.

På strukturnivå ser jeg hvitvaskingshandlingene i et kontrollperspektiv. Som nevnt tidligere må hvitvasking ”strukturelt forstås som et mottrekk til myndighetenes kontrollhandlinger for å avdekke anvendelsen av utbyttet” (Høgberg 2008b: 31). Hvitvasking har således en overindividuell karakter. Ingen hvitvasker fordi de ”føler for det”. Det legger grunnen for å se hvitvaskingshandlingene innenfor en kontrollkontekst. I sosiologisk teori skiller vi mellom ”uformell og formell sosial kontroll”. Den uformelle sosiale kontrollen er en kvalitet ved de nære relasjonene. Det er den kontrollen vi utøver på våre medmennesker ved å være i nærheten og ved å misbillige uønsket og oppmuntre ønsket sosial oppførsel. Kontrollen kan også utøves i mer perifere relasjoner til den som er gjenstand for den, ved sladder og rykteprat. Dersom den uformelle sosiale kontrollen er sterk rundt den kriminelle, øker sjansen for å bli oppdaget dersom man har urettmessig mye penger eller påfallende høyt forbruk. Hvitvasking må derfor også strukturelt forstås som et mottrekk til den uformelle sosiale kontrollen som utøves i nære og perifere relasjoner til forbryteren.

Formell sosial kontroll i hvitvaskingssammenheng, er de tiltakene som har som funksjon å fange opp illegalt utbytte. I praksis utøves denne kontrollen av politiet, kennere, tollere, revisorer og kontrollører i finansinstitusjonene.. Kontrollkonteksten er avgjørende for fenomenet fordi selve behovet for å hvitvaske oppstår når risikoen for å bli oppdaget er stor. Hvitvasking har som motfunksjon å redusere oppdagelsesrisikoen.

På individnivå gjør jeg blant annet bruk av en kjent retning innenfor sosiologien kalt symbolsk interaksjonisme. Retningen legger vekt på individets samhandling med andre. Av klassikeren Erving Goffmans (1992) symbolsk interaksjonistiske teori framgår samfunnslivet som en arena hvor aktørene søker å framstå i sitt beste lys.

I sterk kontrast til det å framstå i et godt lys, er det å bli oppfattet som ”kriminell”, hvilket ofte blir betegnet som en gruppe som har falt på utsiden av samfunnet. I henhold til samfunnets normer skal man ha fulgt spillereglene og tjent penger på ærlig og redelig vis, og ikke urettmessig ha oppnådd formuen sin ved å jukse eller bryte loven. Å være kriminell kan føre til at man blir stigmatisert og oppfattet som en trussel mot samfunnet. I tillegg til de negative sosiale sanksjonene, står lovbrysterne ikke minst i fare for å bli oppdaget av myndighetene og straffet med bøter eller fengsel. De kriminelle er derfor interessert i at pengene fremstår som lovlig ervervede både fra et moralsk og strafferettslig synspunkt (Indreide 1995).

Ved økonomisk kriminalitet sitter lovbrysteren som regel igjen med et utbytte. Dersom utbyttet oppdages av noen andre, er det kriminaliserende fordi lovbrysteren ikke uten videre

kan redegjøre for hvor han har fått det fra. En av den kriminelles øyeblikkelige siktemål blir derfor å skjule utbyttet, slik at det ikke kan knyttes til kriminell aktivitet. Dette er ett av to hovedformål med hvitvasking.

Det endelige målet for den kriminelle er å få glede av utbyttet. For mange er det å bruke penger et mål i seg selv. Fenomenet kan illustreres av Thorstein Veblens (2009) begrep om ”påfallende forbruk” (*conspicuous consumption*). Begrepet viser til forbrukere som kjøper dyrt for å vise velstand for omgivelsene heller enn å dekke reelle behov for forbrukeren. En ”påfallende forbruker” bruker slik adferd for å vedlikeholde eller få høyere sosial status. Van Duynes (2002) har gjort en kvantitativ undersøkelse om hvordan organiserte kriminelle håndterer utbytte. Dataen brukt i undersøkelsen var hentet fra inndragningssaker. Den viste at kriminelle heller mot å bruke utbytte til å finansiere et påfallende forbruk. Pengene ble brukt på luksusartikler, da spesielt dyre biler og smykker. En reportasje gjort av Dagens Næringsliv (Gjernes og Nordahl 2008), illustrerte at finansfolk, investorer og advokater bruker penger som ikke tåler dagens lys til å kjøpe dyre luksusklokker. Akkurat hvordan forbruket øker den sosiale statusen varierer altså fra miljø til miljø. Påfallende forbruk er altså ikke noe som bare gjelder for kriminelle. Folk putter pengene der det synes.

Veblens påfallende forbruk kan sies å være et eksempel på det fenomenet Goffman betegner som ”inntrykksstyring” (*impression management*), som vil si at aktørene forsøker å regulere det inntrykket de gir til omverdenen. Når lovbrysterne vil anvende utbytte står de ovenfor et dilemma: På den ene siden vil de framstå som rike og vellykkede, men de vil ikke bli oppfattet som kriminelle. Slik er det en iboende spenning mellom frykten for å bli oppdaget på den ene siden, og ønsket om å bruke pengene påfallende på den andre, og denne spenningen må balanseres.

Problemet for de kriminelle oppstår når anvendelsen av pengene medfører uønsket oppmerksomhet. For penger kan vanskelig brukes uten at det oppdages av myndighetene. Biler, store båter, eiendommer, og andre store investeringer må registreres og slik øker risikoen for dukke opp på myndighetenes radar. Det andre hovedformålet med å hvitvaske, i tillegg til å skjule utbyttet, er således å få det til å se ut som om utbyttet er ervervet på lovlig måte (Stessens 2000, Tranøy 2002, Walter 1990).

For å unngå mistenkeliggjøring vil kriminelle på sin side altså prøve å fremstå som lovlige. Dette gjelder spesielt for økonomiske lovbrystere. De prøver å gi et inntrykk av seg selv som er i overensstemmelse med de regler som er gjeldende i samfunnet. Goffman beskriver den måten vi fremstiller oss selv til andre i dagliglivet som ”scene” og ”bakrom”.

Scene er hvordan man presenterer seg for omverdenen der man er opptatt av hvordan andre oppfatter en - scenen hvor forestillingen foregår. Bakrom er hvordan man oppfører seg når man ikke er under oppsyn – rommet hvor skittentøyet vaskes. Når det gjelder det ulovlige utbyttet handler det gjerne om, som Høgberg (2008b: 31) skriver: ”å gi midlene en historie som er tilstrekkelig tilforlatelig til at midlene ikke vekker oppsikt av noen art.” I første rekke vil det her være snakk om en annen type hvitvasking, ikke hvitvasking i juridisk forstand, men det jeg kaller en ”sosial hvitvasking” av midlene. Det innebærer gjerne en kreativ løgn som må spilles ut som en forestilling i god Goffman-ånd.

Dersom forestillingen forstyrres ved at noen gjennomskuer dekkhistorien vil den økonomiske lovbyteren (dersom han er klar over det) iverksette det Goffman kaller ”reparasjonsarbeid”, som er tiltak for å rette opp igjen inntrykket. Hvis inntrykket rettes opp, vil ikke avdekkeren se noen grunn til å ta det videre til myndighetene. Dersom lovbyteren ikke greier å dekke til lovbruddet eller utbyttet, og oppdagelsesrisikoen blir for stor, blir lovbyteren nærmest talt nødt til å hvitvaske utbyttet.

Videre veksler jeg mellom relasjonelle og strukturelle forklaringer for å se på samspillet mellom individet og strukturene. Som botemiddel, har myndighetene iverksatt en rekke tiltak som har gjort det vanskelig å plassere illegale midler direkte i den legale økonomien. Derfor må hvitvaskeren enten finne en passasje inn i den legale økonomien der kontrollnivået er lavt, alternativt forsøke å bedra kontrollørene til å la pengene gå ubemerket.

Hvitvasking er således en bedragersk aktivitet. Bedrag fremheves ofte som et grunnleggende aspekt ved all økonomisk kriminalitet. Å bedra noen kan defineres som et forsøk på å mislede noen til å gjøre noe de ellers ikke ville gjort dersom de hadde sittet inne med alle opplysningene (Benson og Simpson 2009) – kontrollørene ville ikke latt pengene gå dersom de visste de var svarte. Hvitvasking kan innebære alt fra enkle løgner til svært sofistikerte og administrativt krevende konstruksjoner, avhengig av hvor mye hvitvaskeren tror må til for å lure kontrollørene. Bedrag tar vanligvis form som en løgn, men noen ganger lyver man ved å utelate å fortelle om noe. Bedraget trenger ikke nødvendigvis innebære ansikt-til-ansikt-kommunikasjon, det innebærer alle signaler hvitvaskeren sender ut som er ment for å mislede. På grunn av den falske iscenesettelsen betrakter jeg økonomisk kriminalitet og hvitvasking som ”dramaturgiske handlinger”. Denne måten å betrakte hvitvaskingshandlingene er passende fordi hvitvaskeren spiller i ordets rette forstand. Som Robinson (1998: 3) uttrykker det: “Money laundering is all about sleight of hand. It is a magic trick for wealth creation. It is, perhaps, the closest anyone has ever come to alchemy.”

Slik er bedrag et relasjonelt fenomen, det beskriver interaksjonen mellom aktørene – bedrageren og den bedratte (Benson og Simpson 2009). Bedrag er subjektivt – det som lurer en vil ikke nødvendigvis fungere på en annen. Dermed er det en fare for at bedrageriet vil slå tilbake på hvitvaskeren, noe som gjør hvitvasking til et slags sjansespill.

Hvitvasking er vanskelig. Som en ransmann skal ha sagt i forbindelse med NOKAS-ranet, ”kan det å hvitvaske utbyttet være minst like vanskelig som selve forbrytelsen” (Stenvik 2009). Aktiviteten forutsetter at man har de tekniske egenskapene som skal til for å gjennomføre bedraget, og at man har tilgang på legale markeder som egner seg for hvitvasking. Dette er et viktig poeng. Man må huske på at for å hvitvaske, så må man ha *muligheter* for å gjøre det. Mulighetene er ikke jevnt fordelt. En som for eksempel har stilling som bankfunksjonær vil ha mye større muligheter til å sile pengene gjennom banken, enn en som prøver å plassere illegale midler i den samme banken som kunde. Strukturelle variasjoner gir forskjellige muligheter til å hvitvaske. Benson og Simpson (2009) fremhever dette ”mulighetsperspektivet” som en viktig måte å forstå all kriminalitet på. Studier viser at stedene der mesteparten av den økonomiske kriminaliteten gjennomføres, er der det er flest muligheter for det (Clinard og Meier 2004). Hermansen (1994) konkluderte i sin masteroppgave at det er en negativ sammenheng mellom kontrollen mot hvitvasking og mulighetene for hvitvasking. Jo mindre kontroll, jo lettere å hvitvaske penger.

Økokrim virker også å legge denne teorien til grunn når de i et høringsbrev (Økokrim 2008) skriver at: ”Tilbøyeligheten til å begå bevisste uønskede handlinger reduseres i takt med økt opplevd risiko for å bli oppdaget. Dette følger av at bevisst kriminalitet særlig påvirkes av muligheten for å begå handlingen, forventet fortjeneste, risiko for å bli oppdaget og de følger dette i så fall vil få.”

Mulighetene man har til å hvitvaske, og dermed også måten man hvitvasker på, beror i stor grad på primærforbryterens ”kapital” i bourdieusk forstand (Ingvaldsen og Larsson 2007). Ifølge Bugge (2002) er Bourdieus kapitalbegrep et grunnleggende relasjonelt begrep. Bugge hevder videre at Bourdieu sitt begrep om kapital *er* hans maktbegrep. Kapital er noe som setter en aktør i stand til å tvinge sine interesser igjennom på tvers av andres interesser. Makt er viktig med tanke på hvitvasking fordi det åpner opp ulike muligheter til å gjennomføre hvitvasking.

Dersom primærforbryteren ikke innehar de tekniske egenskapene til å hvitvaske eller ikke kan gjennomføre transaksjonene selv på grunn av for høy oppdagelsesrisiko, må han få hjelp til å hvitvaske utbytte. Derfor inkluderer hvitvaskingsoperasjoner ofte flere deltakere

med forskjellige ansvarsområder. Roller er således en viktig analytisk komponent for å forstå hvitvaskernes handlinger. I symbolsk interaksjonisme er ikke rollene satt en gang for alle, isteden er de dynamiske og skiftende.

For å oppsummere mitt teoretiske utgangspunkt vil jeg forsøke å se på hvitvaskingsfenomenet innenfor en kontrollkontekst som har både relasjonelle, strukturelle og historiske elementer. Det dreier seg om et tresidig sosiologisk perspektiv. Denne teoretiske tilnærmingen er valgt fordi hvitvaskingsaktiviteten er et komplekst vekselspill mellom kriminelle, aktører i nære relasjoner til de(n) kriminelle og myndighetsaktører i kontroll- og håndhevelsesinstitusjoner som er plassert i en historisk utviklingslinje. Den sosiale virkeligheten som omhandler hvitvaskingsfenomenet beskrives med begreper som kontroll, muligheter, bedrag, inntrykksstyring, påfallende forbruk, kapital og roller. Med perspektivene og begrepene omtalt her benytter jeg meg av et bredt teoretisk apparat som forhåpentligvis skal kunne forklare ulike dimensjoner ved fenomenene hvitvasking og økonomisk kriminalitet.

1.4 Disposisjon

Alle empiriske studier, inkludert kasusstudier, er historier (Yin 2009). Denne oppgaven utgjøres ikke bare av en, men fem historier. Oppgaven er disponert slik at den følger de forskjellige delene av hendelsesforløpet i de fem sakene parallelt gjennom oppgaven. Si at vi har å gjøre med en rasjonell aktør. Da må det først tas hensyn til myndighetenes tiltak for å forhindre hvitvasking (kapittel 3 og 4), så begår primærforbryteren den økonomiske kriminaliteten (kapittel 5), eventuelle hvitvaskere må kontaktes og hvitvaskingen planlegges, tilrettelegges (kapittel 6) og gjennomføres (kapittel 7), og før den er slutt; forhåpentligvis oppdages og straffes (kapittel 8). Hvert av disse momentene i tid er gjort om til egne kapitler hvor forholdene beskrives i kronologisk rekkefølge. I slutten av hvert av kapitlene der sakene behandles gjør jeg en analytisk sammenligning av sakene for å se etter mønstre og variasjoner.

I denne innledningen, kapittel 1, har jeg beskrevet det globale omfanget av hvitvaskingen og internasjonale mottiltak på området, presentert forskningsspørsmålene og oppgavens samfunns- og forskningsrelevans, gjort rede for den metodiske gjennomføringen og presentert teoretiske perspektiver.

Kapittel 2 danner bakteppet for oppgaven. Her gjør jeg rede for hvitvaskingslitteraturen, forklarer hva hvitvasking *er*, definerer hvitvasking og gjør rede for opprinnelsen til ordet og beskriver noen historiske personer og -tilfeller relatert til fenomenet.

I kapittel 3 tar jeg for meg internasjonale tiltak mot hvitvasking. Jeg begynner med å beskrive hvitvasking som et globalt fenomen, og forklarer at det derfor har nødvendig med en samlet internasjonal innsats mot problemet. Deretter tar jeg for meg noen av de historisk mest sentrale lovene, konvensjonene og direktivene mot hvitvasking. Videre tar jeg for meg de viktigste organisasjonene i anti-hvitvaskingsregimet, før jeg i slutten av kapitlet diskuterer det moderne kriminalpolitiske grunnlaget for den internasjonale hvitvaskingsreguleringen.

I kapittel 4 ser jeg på de tiltak som er satt i verk for å bekjempe hvitvasking i Norge. Jeg gjør rede for det norske lovverket på feltet, reguleringen av finansinstitusjonene, kontrollørens rolle og oppgaver, og behandler det vanlig stilte spørsmålet om hvitvaskingsreguleringen kan rettfærdiggjøres til tross for alle kostnadene det medfører.

I kapittel 5 tar jeg for meg fenomenet økonomisk kriminalitet og hvem de økonomiske lovbrøtterne er. Deretter presenterer jeg de fem sakene og svarer på forskningsspørsmålene om hvem de økonomiske lovbrøtterne sakene er og hvordan den økonomiske kriminaliteten er gjennomført. Som i de påfølgende kapitlene sammenligner jeg sakene med hverandre mot slutten av kapitlet.

I kapittel 6 presenterer jeg pengevaskerne. Jeg beskriver mulighetene en primærforbryter har til å gjennomføre hvitvaskingen, gjør rede for rollefordelingen i en hvitvaskingsoperasjon og ser på idealtypen av en hvitvasker. Deretter tar jeg for meg hvitvaskerne i de fem sakene.

I kapittel 7 går jeg inn på hvilke midler det er som brukes til hvitvasking og hvordan fenomenet forandrer seg som respons på myndighetenes tiltak og som følge av grunnleggende strukturelle endringer. Etter det redegjør jeg for hvordan utbyttet fra primærforbrytelsen har blitt hvitvasket i de fem sakene.

I kapittel 8 går jeg inn på den formelle og uformelle sosiale kontrollen som har som funksjon å oppdage økonomisk kriminalitet. Jeg forsøker så å vise hvordan hvitvasking nettopp er en respons på oppdagelsesrisiko. Videre beskriver jeg hvordan det er etterforskningen og den påfølgende rettsaken i hvitvaskingsaker foreløper. Deretter gjør jeg rede for hva som ledet til oppdagelsen av de fem sakene og straffen til de domfelte.

I kapittel 9, presenterer jeg funnene. Jeg forsøker videre å stille noen konstruktive spørsmål om hva som kan gjøres for å hindre hvitvasking. Etter det gjør jeg rede for noen begrensninger med oppgaven og forslag til videre forskning på feltet.

2. Hvitvasking

2.1 Foreliggende litteratur

Dette er på flere måter en tverrfaglig studie. I oppgaven har jeg benyttet meg av litteratur innenfor sosiologi, kriminologi, statsvitenskap, økonomi og ikke minst juss. Her skal jeg gjennomgå sentrale deler av den tilgjengelige hvitvaskingslitteraturen og se på hva som er blitt gjort på det samlede feltet i Norge og internasjonalt. Ettersom jeg benytter meg av internasjonal litteratur vedrørende hvitvaskingsspørsmål, må en ta forbehold om at det kan gi visse skjevheter når disse funnene skal overføres til norske forhold. Fordelingen og forskjeller i hvitvasking land imellom er det gjort lite forskning på. Derfor prøver jeg først og fremst å basere meg på norsk litteratur, i den grad det er tilstrekkelig.

Forholdsvis lite kan sies å være skrevet om hvitvasking i skandinavisk-, herunder norsk akademisk sammenheng. Særlig i sosiologien er temaet flunkende nytt. I norsk sosiologisk sammenheng er det ikke en eneste tekst (bortsett fra denne) å oppdrive som omhandler hvitvasking. Temaet er allikevel ikke helt fremmed for norsk samfunnsvitenskapelig arbeid. Statsviteren Bent Sofus Tranøy (2002) har skrevet om anti-hvitvaskingsregimet og dets innsats mot skatteparadiser. Innenfor kriminologien er mer gjort. Paul Larsson, professor i kriminologi ved Politihøgskolen i Oslo, har skrevet en god del på temaet med et kritisk blikk på hvitvaskereguleringen og kostnadene og effektiviteten av reguleringen (Larsson 2008b, Larsson og Magnusson 2009). Larsson er den som til nå har produsert definitivt mest om hvitvasking i norsk sammenheng. Blant annet har han i samarbeid med kriminologen Karsten Ingvaldsen skrevet om hvitvasking på det norske verdipapirmarkedet (2007). Ingvaldsens pågående doktorgradsprosjekt er for øvrig en studie av reguleringen og kontrollen av hvitvasking.

Innenfor norsk academia er det først og fremst jussen som har beskjeftiget seg mest med hvitvasking som tema. Det skyldes nok at lovverket som omhandler hvitvasking har vært gjenstand for stor forandring de siste årene. I 2002 utlyste Norges forskningsråd forskningsmidler til juridisk forskning om hvitvasking. Professorene Jon T. Johnsen og Ulf Stridbeck ved Institutt for offentlig rett, UiO, fikk tildelt midler som ble fordelt på flere delprosjekter. Det resulterte blant annet en rekke studentoppgaver som jeg kommer tilbake til nedenfor. I tillegg fikk noen praktiserende jurister tildelt midler. Boken "Hvitvasking" (2008) er en samling av ni artikler basert på forskningsresultatene. Foruten å tematisere hvitvaskingsregelverket, herunder dets bakgrunn og kilder, er flere av kapitlene viet problemstillinger knyttet til feltet advokater og hvitvasking. Avslutningsvis i boka er to

kapitler om henholdsvis skatteparadiser og internett som hvitvaskingsverktøy. Boken er redigert av Stridbeck og Alf Petter Høgberg.

I 2003 ble et prosjekt med navnet ”Antikorrupsjons- og hvitvaskingsprosjektet” initiert av justisminister Odd Einar Dørum. Det var et treårig samarbeidsprosjekt mellom Justis- og politidepartementet og Utenriksdepartementet der det ble arbeidet med spørsmål knyttet til økonomisk kriminalitet og organisert kriminalitet, samt fokus på et sterkere internasjonalt samarbeid. Under tiden prosjektet varte fungerte Eva Joly som spesialrådgiver. I 2003 gav hun ut boken ”Er det en slik verden vi vil ha?” som omhandler internasjonal korrupsjon og hvitvasking. Boken har fått massiv omtale i norsk media, men selv om Joly tildeler mye av boken om å snakke om problemene heftet ved bruk av det globale finansmarkedet til hvitvasking, er det hennes opprop mot storkorrupsjonen som har blitt viet mest oppmerksomhet. I forbindelse med prosjektet skrev dommer Anne-Mette Dyrnes en bok om inndragning. ”Inndragning – hva må gjøres?” (2003) er en bok som er ment å være et hjelpemiddel for alle som arbeider med spørsmål som gjelder inndragning av utbytte av straffbare handlinger og finansiell etterforskning, særlig politiet og påtalemyndigheten. Temaet er interessant fordi inndragning og hvitvasking som straffebestemmelser er to sider av samme sak – begge søker å undergrave motivasjonen for å begå såkalt profittmotivert kriminalitet.

Tretten masteroppgaver og spesialoppgaver er tidligere blitt skrevet om hvitvasking ved Universitetet i Oslo (UiO). De fleste av disse oppgavene er tilgjengelige på UiO sine nettsider for digitale utgivelser (Duo.uio.no). Flesteparten av dem er juridiske oppgaver som tar for seg det norske og/eller internasjonale hvitvaskingsregelverket på tidspunktet de er skrevet. Jonas Nerdals (2003) oppgave er særlig relevant for denne oppgaven, fordi den også beskriver forskjellige hvitvaskingsmetoder og -teknikker. Det er også skrevet et fåtall masteroppgaver om hvitvasking ved andre norske høyskoler og universiteter.

Noen studentoppgaver om hvitvasking er ikke verdt å ta med. Disse består for det meste av rene gjentagelser av det norske lovverket, FATF og Økokrim uten noe særlig egent materiale. Igjen vil jeg påpeke viktigheten av at det tas utgangspunkt i konkrete empiriske tilfeller som en forutsetning for forskning vedrørende hvitvasking.

En annen masteroppgave som jeg vil stille spørsmålstegn ved er Siri Stedjes (2004) som er skrevet på masterstudie i kriminaletterretningsanalyse på Universitetet i Manchester. Stedje jobbet tidligere som politi. Hun fant i sin undersøkelse at de aller fleste av de som blir anmeldt for hvitvasking i Norge har en kriminell historikk (: 41). Av de 52 sakene som ble

undersøkt hadde 80,8 % av de anmeldte en kriminell fortid, de fleste i forbindelse med narkotikakriminalitet. Stedje mener dette viser at ”anti-hvitvaskingsregimet (i Norge) i for liten grad fanger opp hvitvaskere i det øvrige kriminelle sjiktet som tredjepartshvitvaskere, ledere av kriminelle organisasjoner og terrorister” (:51, overs. av forf.). Problemet med denne slutningen er at Stedje ser etter en stereotype, som det ikke nødvendigvis finnes så mange av i virkeligheten. Rent utenom topper i kriminelle organisasjoner og terrorister, tar hun det for gitt at det jeg i kapittel 6 omtaler som ”profesjonelle hvitvaskingsplanleggere”, eksisterer i vesentlig omfang uten noen empirisk belegg for det. I et intervju (Fossheim 2006) uttalte hun: ”Hvitvaskere er gjerne respekterte middelaldrende menn, med høy sosial status.” Forskningen til nå støtter derimot ikke synet om at det finnes mange profesjonelle hvitvaskingsplanleggere (Ingaldsen og Larsson 2009, Reuter og Truman 2004). Denne idealtypen diskuterer jeg i kapittel 6. For øvrig må det nevnes at materialet i undersøkelsen i seg selv er interessant nok.

Den internasjonale hvitvaskingslitteraturen er mer omfattende, men mangelfull (Levi og Reurter 2006). Av de viktigste arbeidene, kan det nevnes at i 2004 ga kriminolog og økonom Peter Reuter og økonomen Edwin Truman ut boken kalt *Chasing Dirty Money. The Fight Against Money Laundering*. Begge er amerikanere. Boken gir til dags dato den mest komplette gjennomgangen av hvitvaskingsproblematikken. I boken gir de en god framstilling om hva vi vet om skalaen og egenskaper ved hvitvasking, og en omfattende beskrivelse av hvitvaskingsregimet, i tillegg til måter det kan forbedres på.

En av få som har foretatt empiriske studier vedrørende hvitvasking er den nederlandske professoren i strafferett, Petrus C. van Duyne. Jeg har benyttet meg av tre av hans artikler: *Crime-entrepreneurs and financial management (2002)*, *Money laundering policy. Fears and facts (2003)* og *Bricks don't talk. Searching for crime money in real estate (2009)*. Alle er kvantitative. Førstnevnte er en undersøkelse av 1) hvem som hvitvasker sett opp mot inntekt og 2) hvordan kriminelle investerer illegale midler. I den andre artikkelen undersøkes det hvordan kriminelle håndterer utbytte. I den tredje ses det på koblingen mellom eiendom og svarte penger.

Guy Stessens bok, *Money Laundering. A New International Law Enforcement Model* utgitt i 2000, er en bred analyse av juridiske problemstillinger som har blitt reist i kjølvannet av de mange anti-hvitvaskingslovene. Den har et internasjonalt perspektiv og forskningen omfatter blant annet komparative sammenligninger mellom hvitvaskingslovverkene til USA og Sveits. For mitt vedkommende er det de historiske aspektene som er av interesse. Juridisk litteratur fra andre land enn Norge kan ikke sies å være like relevant, ettersom reglene som

omhandler hvitvasking varierer fra land til land og siden jeg hovedsaklig er ute etter litteratur som kan være med på å beskrive norske forhold.

Bruce Zagaris er en annen jurist som i 2010 ga ut en bok kalt *International White Collar Crime: Cases and Materials*. Boken hans tar for seg transnasjonal økonomisk kriminalitet og internasjonale tiltak rettet mot blant annet hvitvasking.

Det finnes flere akademiske, kriminologiske og juridiske, tidsskrifter som fra tid til annen har artikler om hvitvasking og der de fremste ekspertene på området publiserer artiklene sine, som for eksempel *Journal of Financial Crime*. En tidsskriftserie som er viet til hvitvasking alene er *Journal of Money Laundering Control*. Formålet med tidsskriftet er å publisere analyser, orienteringer og oppdateringer som er av direkte relevans til de som praktiserer anti-hvitvasking, samtidig som den holder en akademisk standard.

I oppgaven tar jeg også i bruk ikke-akademisk litteratur. Internasjonalt er det et økende antall bøker av type ”hvitvasking for dummies” og ”se hvor sykt og ute av kontroll dette problemet er” (Levi og Reuter 2006). Disse bøkene er lett gjenkjennelige fordi det nesten alltid er avbildet (skitne) pengesedler på omslaget. Peter Lilleys *Dirty Dealing: The Untold Truth about Global Money Laundering* (2000) er en slik bok. Den tar for seg ”hvordan det gjøres” og vier mye plass til hvitvaskingsreguleringen. *The Money Launderers* (2001) av Bob Blunden ligner Lilleys, men er ikke like omfattende. Det er flere som har gjort seg en karriere innen feltet som eksperter, ved å skrive bøker eller utvikle varer og tjenester. Både Lilley og Blunden har egne konsulteringselskaper. Det er en viss fare for at forfatterne overdriver omfanget av problemet, kanskje for å få media-tid og reklame for virksomhetene sine.

I en litt annen kategori finner vi bøker viet til å fortelle om bakgrunnen for hvitvaskingsindustrien. De fleste av dem er amerikanske. Den kanskje mest kjente og siterte boken i denne sammenheng er Jeffrey Robinson med *The Laundrymen – Inside the World's Third Largest Business* (1998). Robinson har skrevet flere bøker med samme tema. Jeg har også sett på Ingo Walters *The Secret Money Market: Inside the Dark World of Tax Evasion, Financial Fraud, Insider Trading, Money Laundering, and Capital Flight* (1990) i tillegg til *The Money Launderers: Lessons from the Drug Wars – How Billions of Illegal Dollars are Washed through Banks and Business* (1992). Fordelen med denne typen bøker er at man får et litt mer historisk perspektiv på fenomenet og at de gir litt andre innfallsvinkler til hvitvaskingsproblemet enn de rent akademiske.

Av andre ikke-akademiske tekster så har vi avisoppslag, konsulentundersøkelser og myndighetsskriv som dommer, lovtekster, lovforarbeider og rapporter. Jeg har tidligere nevnt

aviser som en foreliggende kilde til informasjon om de aktuelle sakene. I tillegg skrives det mye generelt om hvitvasking i avisene. Jeg har også tatt i bruk to undersøkelser gjennomført av konsultentselskapet PriceWaterhouseCoopers (2007, 2009). Disse undersøkelsene sliter imidlertid litt med metodikken, ifølge Statistisk sentralbyrå (2010), som jeg for øvrig også har hentet noen tall fra.

Myndighetsskriv er helt sentrale i oppgaven og jeg har allerede gått gjennom bruken av dommer. Senere i dette kapitlet vil jeg anvende lovverket til å drøfte straffebestemmelsen § 317 om heleri og hvitvasking, og videre i kapittel 4 der jeg drøfter andre norske lover mot hvitvasking. Lovforarbeidene bruker jeg til å klargjøre intensjonen med lovene.

Fra norsk myndighetshold blir det med jevne mellomrom sluppet rapporter der kriminalitetsbildet vurderes. Av det jeg tar i bruk er særlig politiets rapporter. EFE gir ut årsrapporter der de dokumenterer sitt eget arbeid og egen framgang i kampen mot hvitvasking. Siste rapport for 2009 kom i april 2010. Økokrim gir også ut egne rapporter om økonomisk kriminalitet (inkludert hvitvasking) og miljøkriminalitet som er innunder deres ansvarsområder. Den siste trendrapporten ble utgitt i 2009. I 2011 ga de ut en trusselvurdering som viser hvilke utfordringer vi står ovenfor når det gjelder økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet.

Sammen med den uensartede gruppen av myndighetspersonell, akademikere, jurister, journalister og konsulenter er internasjonale organisasjoner er en siste gruppe som produserer tekster vedrørende hvitvasking. FNs (1988, 2000, 2003) og Europarådets (1990) konvensjoner, EUs tre direktiver (1991, 2001, 2005) og Basel-komiteens deklarasjon mot hvitvasking (1988) er alle sentrale dokumenter. FATF har produsert mest på temaet. En av FATFs hovedoppgaver er å publisere typologirapporter som kartlegger metoder og trender for hvitvasking. Ordene ”typologi” og ”metode” brukes i denne sammenheng som synonymer (Zagaris 2010). Fra 1995 og utover har FATF utarbeidet årlige typologirapporter, men i 2006 endret FATF formatet på typologirapportene til bare å gjelde ett enkelt emne om gangen, som for eksempel hvitvasking i eiendomsmarkedet. Hensikten med det har vært å samle informasjon fra mindre undersøkelser og tidligere typologirapporter, til mer omfattende og utfyllende rapporter på spesifikke typologier. Nylig har de publisert rapporter om hvitvasking i fotballbransjen, -verdipapirmarkedet og misbruket av frihandelssoner til hvitvasking. Sist ut var en typologirapport om hvitvasking ved bruk av trust- og selskapstilbydere. Andre internasjonale organisasjoner som publiserer typologirapporter er MONEYVAL og Egmont Group. Sistnevnte typologirapporter er ikke offentlig tilgjengelige. Kartleggingen av metoder

og trender er svært viktig fordi man må vite hvor og med hvilken begrunnelse man skal implementere tiltakene mot hvitvasking. Det må imidlertid tas i betraktning av typologirapportene ikke er vitenskapelige arbeider. FATF og MONEYVAL er først og fremst politiske organisasjoner som har til hensikt å skape ettergivenhet for sine anti-hvitvaskingsstandarder.

Denne delen har vært ment til å gi en kort innføring i hvitvaskingslitteraturen. Det er dog masse mer litteratur å ta av, spesielt av internasjonal litteratur på området. Sannsynligvis har jeg nok heller ikke funnet alle relevante norske skriv. Dette er altså ikke ment å være noen fullstendig oppstilling. Ikke alle kilder som jeg har tatt i bruk i oppgaven er nevnt her, og av de som er nevnt, er de ikke helt nødvendigvis tatt i bruk. En komplett liste over kilder jeg har tatt i bruk finnes bakerst i oppgaven.

2.2 Hvitvasking er en prosess

I den internasjonale hvitvaskingslitteraturen beskrives hvitvasking vanligvis som en dynamisk trestegs prosess. Prosessen utgjøres av tre sekvensielle steg: *plassering*, *tilsløring* og *integrering*. Første gang hvitvasking ble beskrevet på denne måten var i 2002, utgitt i en rapport av det øverste styret i USAs sentralbankssystem; *Board of Governors of the Federal Reserve System* (Reuter og Truman 2004). Denne måten å beskrive hvitvasking på, tilsier at selv om det finnes en myriade av antall hvitvaskingsmetoder, så er det i utgangspunktet den samme operasjonelle prosessen som ligger til grunn.

Det må allikevel gjøres oppmerksom på at absolutt ikke alle hvitvaskingsoperasjoner går gjennom denne prosessen fra start til slutt og i ordnet rekkefølge. Bildet er mer nyansert. Hvitvaskingen trenger ikke nødvendigvis foretas i rekkefølgen plassering til integrering. Og noen hvitvaskingsoperasjoner inneholder bare en eller to av fasene. For eksempel er ikke integrering nødvendig når pengene skal reinvesteres i kriminell aktivitet. Andre operasjoner inneholder dessuten enda flere enn tre faser fordi fasene kan bli gjentatt (van Duyne: 2003). Hele prosessen kan gjentas dersom pengene ikke ble rene nok etter første vask.

Uavhengig av forskjeller i gjennomføringen, utgjør oppdelingen av hvitvasking i tre sekvensielle steg en brukbar dekomposisjon av det som i mange tilfeller kan være en komplisert prosess. Selve oppdelingen poengterer at hvitvasking er en prosess som ofte er utstrakt både i tid og rom. Med det unngår man å se på hvitvasking som en enkelt handling, ettersom det i mange tilfeller er en kombinasjon av langt flere.

Det første steget i prosessen er plassering. På dette stadiet flyttes penger eller andre verdier som er utbytte fra kriminelle handlinger til et sted eller form som vanskeligere kan oppdages. Det dreier seg om de første transaksjonene eller fysiske bevegelsene. Et viktig moment i plasseringen er å endre formen på utbyttet. På denne måten kvitter man seg med DNA-spor, seddelnummer og annen identifikasjon som det ulovlige utbyttet måtte ha (Stridbeck 2008a). Plasseringsstadiet kan gjennomføres med teknikker som smugling av for eksempel kontanter, kjøp av verdifulle gjenstander som dyre biler eller antikviteter, valutaveksling m.m. Stadiet kan innebære flere plasseringshandlinger ved at man for eksempel først smugler pengene ut av landet og deretter gjør innskudd i en bank i et land hvor finansinstitusjonene ikke reguleres like strengt, eller ved at utbyttet deles opp og plasseres på forskjellige steder og i mindre summer. Å putte pengene i madrassen eller grave de ned i skogen er ikke plasseringshandlinger (hvitvasking). Skal pengene hvitvaskes, er det av avgjørende betydning å få plassert utbyttet på et strategisk gunstig sted. Det legale finanssystemet via banker, forsikringsselskaper og andre finansinstitusjoner egner seg svært godt til det fordi det er her det er størst pengegjennomstrømning og muligheter for å effektivt flytte penger. Problemet for hvitvaskerne er at samfunnets kontrolltiltak mot hvitvasking hindrer dem å plassere penger direkte i finansinstitusjonene. Dermed blir hvitvaskerne ofte nødt til å utvise oppfinnsomhet når de skal plassere utbyttet.

Plassering som første stadium, spesielt relatert til hvitvasking av narkotikapenger (Stessens 2000), og ikke hvitvasking av utbytte fra økonomisk kriminalitet. Van Duyne (2003: 81) sier at når det gjelder økonomisk kriminalitet, er det i de mange tilfeller mer hensiktsmessig å kalle det initiale stadiet for ”utplassering” (*displacement*), ettersom økonomisk lovbrøtere oftere forsøker å få pengene *ut* av den legale økonomien. Som jeg kommer tilbake til i kapittel 5 blir økonomisk kriminalitet per definisjon (som oftest) begått innenfor legal virksomhet. Utbyttet foreligger ofte på innsiden av den legale økonomien, og slik har hvitvasking av utbytte fra økonomisk kriminalitet ofte ikke noe plasseringsstadium. Svarte penger dreier seg ikke bare om kontanter (Powis 1992, Stenvik 2009). I forbindelse med økonomisk kriminalitet dreier det seg gjerne heller om svarte siffer, representert på en bankkonto eller i et regnskap. For å vaskes må midlene ofte ut av den legale økonomien slik at pengesporet kan kuttes. Utplassering overlapper med det neste stadiet i hvitvaskingsprosessen som er tisløring.

Tisløringsstadiet omfatter handlinger som øker avstanden til pengenes ulovlige opprinnelse, dvs. primærforbrytelsen. Dette er det mest komplekse stadiet i prosessen.

Aktiviteten består i å flytte eller transformere pengene i en kjede av transaksjoner. Hvitvaskerne forsøker på denne måten å skape en enda større distanse mellom utbyttet og primærforbrytelsen. Hvis ikke dette stadiet gjennomføres vil pengene fremdeles være samlet på et sted i en sum, og vil da være mye lettere å knytte til den underliggende forbrytelsen for politi og påtalemyndigheter (Nerdal 2003). En rekke transaksjoner, for eksempel mellom flere banker og mellom ulike land, bidrar til å legge flere ”lag” som politiet må igjennom hvis de forsøker å følge pengesporet. Tilsøringen kan involvere mange kontoer, finansinstitusjoner, selskaper og truster, ulike finansielle investeringer samt bruk av stråmenn. Et viktig aspekt ved tilsøringstadiet er å skjule sporene etter hvitvaskingsoperasjonen. Som Nerdal (2003: 2) sier er ”poenget med å hvitvaske borte hvis det er mulig å følge pengesporet gjennom hele prosessen.” En vanlig tilsøringsteknikk er å splitte pengene opp i mindre summer, slik at etterforskerne blir nødt til å følge flere pengespor. Dette vil være med på å komplisere en eventuell etterforskning. I tilsøringstadiet forsøker man å sette myndighetene på villspor, ofte før de engang har tatt opp jakten.

Det tredje og siste stadiet i hvitvaskingsprosessen er integreringsstadiet. Her søker man å få pengene integrert i den legale økonomien. Dette er det mest avanserte leddet. Stadiet består av tre underfaser: en samlings-, en legitimerings- og en investeringsfase (van Duyne 2003). Aller først må pengene, dersom de ble spredd for vinden, samles på et sted igjen. Så må pengene gis et troverdig opphav. For å vaske noe helt hvitt må man (særlig i land hvor det er et høyt kontrollnivå på inntekter og formue) skape en legitim og veldokumentert forklaring på hvorledes pengene er anskaffet. Det finnes tre legale måter man kan erverve penger på ifølge Nerdal (2003). Man kan tjene dem, låne dem eller man kan få de i gave. Det vil være helt avgjørende for de kriminelle å få det til å se ut som om de har ervervet pengene på en av disse måtene. Noen vanlige legitimeringsteknikker inkluderer bruk av fiktive låneavtaler, kjøp og salg varer og tjenester mellom egne selskaper ved hjelp av uriktig fakturering der varer prises ”feil”, eller bruk av frontselskaper der svarte penger kanaliseres inn i den ellers lovlige driften. Når utbyttet er ferdig hvitvasket kan pengene disponeres fritt til kjøp av luksus varer, eiendomsinvestering eller investering i lovlig virksomhet. En hvitvaskingsprosess kan sies å være fullendt når pengene kan bli brukt uten at det vekker mistanke.

2.3 Semantikken og begrepet

I dag finnes det ingen universelt akseptert definisjon av hvitvasking. Selv om de fleste kan være enige om at kjernen i hvitvaskingsbegrepet handler om ulike måter å håndtere illegalt

utbytte, så har det vært knyttet problemer til det å skulle definere hvilke handlinger som skal regnes som hvitvasking (Nerdal 2003). En av grunnene til at dette har vært vanskelig, er at dagens betydning av ordet hvitvasking refererer til en ganske lang rekke vidt forskjellige aktiviteter, utenom det som regnes som hvitvasking i tradisjonell forstand.

Tradisjonelt har man siktet til hvitvasking som en prosess hvor illegale midler vaskes ”rene”, slik at de framstår som tilsynelatende legitime. Kriminologer definerer ofte hvitvasking på tilsvarende måte: som på ulike måter, å legitimere illegalt utbytte i den legale økonomien – det å gjøre svarte penger hvite (Ingvaldsen og Larsson 2007). Det som ofte framgår som det klassiske eksempelet når det gjelder å legitimere utbytte, er å hvitvaske penger på travbanen. Modus er at hvitvaskeren kjøper vinnerkuponger kontant for en sum noe over gevinsten, slik at vinneren kan ta imot pengene med en ekstra fortjeneste og i tillegg slippe å skatte av dem. Hvitvaskeren får på sin side en kvittering fra veddeløpsbanen og pengene framtrer som legale. Dette kalles ”ekte” hvitvasking (van Duynes 2003).

Som vi har sett av hvitvaskingsprosessen så inneholder den imidlertid, i tillegg til legitimering, en rekke andre aktiviteter, som for eksempel smugling, transporter, skjuling m.m. I en tysk språkstudie av hvitvaskingsbetegnelsen identifiserte Suendorf 40 forskjellige betydninger av ordet i bred juridisk forstand (Levi og Reuter 2006). Faktisk er mange av disse handlingene omtrent det motsatte av tradisjonell hvitvasking, og har egentlig langt mer til felles med skatteunndragelser, siden man tar skritt for å holde pengene utenfor myndighetenes kontroll, i motsetning til å ta skritt for å gjøre dem legale.

Dagens hvitvaskingsbetegnelse inkluderer altså en lang rekke aktiviteter. Disse aktivitetene har blitt innlemmet i en betegnelse som, tradisjonelt, og i alle fall etter ordlyden, bare refererer til legitimeringsaspektet. Betegnelsens mangetydighet fører utvilsomt til mye forvirring. Mye ”hvitvasking” gjør ikke at pengene ender opp som hvite. Dog, så lenge det foregår en sammenblanding med hvite midler på den legale økonomien, blir de svarte midlene ”hvitere”. Slik kan man si at det finnes nyanser av fargen på pengene. Men langt fra alle skitne penger vaskes ”Blenda-hvite”.

Den juridiske forståelsen av hvitvaskingsbegrepet blitt utvidet av nasjonale myndigheter, internasjonale organisasjoner og konvensjoner til å gjelde alle handlinger som kan betraktes som å yte bistand, samt til å gjelde utbytte fra alle underliggende former for profittgenererende forbrytelser. Sett fra et strafferettslig perspektiv, er hovedgrunnene til utvidningen av begrepet at man har ønsket å ramme hvitvasking på en generell basis (ikke bare fra spesifikke typer kriminalitet), ramme enhver som har befatning med illegale midler

(til og med de som ikke kommer i direkte kontakt med pengene, men som yter bistand likevel), og på et hvilket som helst tidspunkt i hvitvaskingsprosessen.

I EUs tredje hvitvaskingsdirektiv finner vi en vid definisjon. For enkelthets skyld referer jeg her den danske kortversjonen av denne, definisjonen i dansk hvitvaskingslov § 3 nr. 5:

”Ved hvidvask skal i denne lov forstås

1. Uberettiget at modtage eller skaffe sig eller andre del i økonomisk udbytte, der er opnået ved en strafbar lovovertrædelse,
2. Uberettiget at skjule, opbevare, transportere, hjælpe til afhændelse eller på anden måde efterfølgende virke til at sikre det økonomiske udbytte fra en strafbar lovovertrædelse eller...
3. Forsøge på eller medvirke til sådanne dispositioner.

Stk. 2. Bestemmelsen i stk. 1 omfatter også dispositioner foretaget af den, der har begået den strafbare lovovertrædelse, som udbyttet hidrører fra.” (Ot.prp. nr. 3 (2008-2009): 22)

Norske myndigheters forståelse av hvitvaskingsbegrepet finner vi (blant annet) i straffeloven. Strafferettslig reguleres hvitvasking gjennom heleriparagrafen § 317. Den lyder slik:

”Den som mottar eller skaffer seg eller andre del i utbytte av en straffbar handling (heleri), eller som yter bistand til å sikre slikt utbytte for en annen (hvitvasking), straffes med bøter eller fengsel inntil 3 år. Som å yte bistand regnes blant annet det å innkreve, oppbevare, skjule, transportere, sende, overføre, konvertere, avhende, pantsette eller la investere utbyttet. Likestilt med utbyttet er gjenstand, fordring eller tjeneste som trer istedenfor utbyttet. For hvitvasking straffes også den som gjennom konvertering eller overføring av formuesgoder eller på annen måte skjuler eller tilslører hvor utbyttet fra en straffbar handling han selv har begått, befinner seg, stammer fra, hvem som har rådigheten over det, dets bevegelser, eller rettigheter som er knyttet til det.”

Sett sammenlignet med EU direktivets hvitvaskingsbegrep (og dermed mange europeiske lands hvitvaskingsbegrep) er den norske straffelovens hvitvaskingsbegrep smalere, fordi den skiller mellom heleri og hvitvasking, noe EU-direktivet ikke gjør. EU direktivet betegner også heleri som ”hvitvasking”.

Det er viktig å få med seg at hvitvaskingsbegrepet inkluderer mer enn de rent fysiske hvitvaskingstransaksjonene. De handlingene som listes i straffeloven er således bare eksempler. Med å ”yte bistand” menes å foreta en handling som er til nytte. Det kan for eksempel være å gi råd om hvordan å hvitvaske, eller legger til rette for hvitvasking ved å

anskaffe hvitvaskingsmidler. Dette har man for å ramme også de som ikke kommer i direkte kontakt med utbyttet, men som allikevel bidrar på andre måter.

I tillegg til heleri og hvitvasking ble ordet *selvvasking* innført i straffeloven ved lovendring den 20. juni 2006. Selvvasking forstås som hvitvasking av utbytte fra en forbrytelse som gjerningspersonen selv har begått (Økokrim 2009). For at det skal bli snakk om straff for selvvasking, må gjerningsmannen ha gått til *ytterligere* skritt for å skjule utbyttet enn det som kreves for å utføre primærforbrytelsen (Høgberg 2008b). Lovbryterens alminnelige tilegnelse, oppbevaring og bruk av utbyttet rammes ikke av loven. For at det skal være snakk om selvvask, må det dreie seg om handlinger som egnes til å tilsløre eller skjule utbyttet. Rene forbruks- og investeringshandlinger som skjer via tradisjonelle betalingskanaler som bank er på det grønne.

Ved lovendringen ble det også foretatt en annen endring ved at man introduserte ordet ”hvitvasking” inn i lovteksten. Det vi i dag kaller hvitvasking, har tradisjonelt gått under betegnelsen- og blitt straffet som ”heleri”. Skillet mellom heleri og hvitvasking er fremdeles ikke spesielt tydelig siden handlingene til en viss grad kan være overlappende. Som oftest vil det imidlertid være relativt klart om det dreier seg om heleri eller hvitvasking (Høgberg 2008b).

Som man kan se er straffelovens hvitvaskingsbegrep ikke uttømmende, den bruker for eksempel vage uttrykk som ”blant annet”. Uklarheten dette medfører er valgt bevisst grunnet at det er svært vanskelig å komme med en presis beskrivelse av innholdet i begrepet (Ot.prp. nr. 3 (2008-2009)). Hvitvaskingsbegrepets innhold forblir dermed relativt abstrakt. Dermed er det opp til hver enkelt myndighetsinstans å selv definere hvitvaskingsbegrepet slik at det er velegnet for deres bruk og siktemål. Konsekvensen av at det ikke foreligger noe offisiell definisjon blir at det er lovanvenderne innenfor strafferetten som får størst definisjonsmakt på hva hvilke handlinger loven skal ramme. Hvitvasking blir dermed de handlinger som pådømmes og omhandles i rettkildene.

Uklarheten som er heftet rundt de forskjellige definisjonene er imidlertid i seg selv et gode. Nerdal (2003: 12) sier at ”på et område der det stadig kommer frem nye måter å hvitvaske penger på vil en uttømmende definisjon være en fordel for de kriminelle som dermed kan omgå lovens regler ved å bruke andre metoder og handlingsmønstre enn de som omfattes av definisjonen.” Det gjør det nåværende begrepet nyttig for de som skal bruke det i praksis fordi innholdet enkelt kan utvides til å inkludere høyst ulike problemer som en ønsker å bekjempe.

I oppgaven velger jeg å anvende norske myndigheters forståelse av hvitvasking, som utgår av straffeloven. Grunnen til å anvende den juridiske forståelsen, er at min forståelse da som regel er i overensstemmelse med dommene. Dermed kan jeg la det være opp til utfallet av rettssakene å avgjøre hva som skal- og ikke skal regnes som hvitvasking i hver enkelt sak.

Til slutt vil jeg her påpeke at hvitvaskingsbegrepet slik det nå fremstår er akademisk sett vanskelig. For det første er det uklart hva som skal kunne defineres og ikke defineres som hvitvasking. Og for det andre, er kategorien heleri/hvitvasking håpløs å forholde seg til i forskningsøyemed. Økokrim og Statistisk sentralbyrå sine statistikker tar for seg heleri og hvitvasking i en og samme kategori. I databaser som for eksempel lovdata.no blir det dermed vanskelig å vite om sakene dreier seg om heleri eller hvitvasking. En straffesak der § 317 er anvendt kan dermed dreie seg om alt fra oppbevaring av et stjålet kredittkort til omfattende hvitvaskingskomplotter. Når man ikke kan skille mellom de to formene for kriminalitet, gjør det dataen ubrukelig for undersøkelser som bare tar for seg en av dem.

2.4 Fenomenet og etymologien

Hvitvaskingsfenomenet er ikke av nyere dato. Omtrent så lenge som det har vært noen som har gjort krav på andres eiendom, har hvitvasking forekommet i forskjellige former. Den som i oldtiden hjalp en hestetyv med å brennmerke hesten som tyvens egen, bistod til en typisk hvitvaskingshandling. I boken *Lords of the Rim* (1995) forteller Sterling Seagrave om hvordan kinesiske kjøpmenn, 2000 år f.Kr., skjulte formuen sin for å unngå å få den konfiskert av lokale herskere. Rent utenom å gjemme verdiene, flyttet og investerte de det i avsideliggende provinser, til og med steder utenfor Kina. Således er det all grunn til å tro at det også tidligere har funnet sted en rekke handlinger som vi i dag ville ha betegnet som hvitvasking.

Sofistikert hvitvasking oppdaget man først i USA knyttet til mafiavirksomheten på 1920-tallet. Under forbudstiden genererte den amerikanske mafiaen enorme inntekter fra blant annet utpressing, prostitusjon, gambling og spritsmugling. For å få hvitvasket pengene opprettet de kriminelle lovlige virksomheter og sammenblandet de svarte pengene med hvite. Vaskehaller med myntautomater egnet seg godt til hvitvasking, siden alle kundene betalte kontant og fordi det var svært vanskelig for myndighetene å holde oversikt over hvor mye virksomheten tok inn. Når pengene på denne måten ble blandet sammen, ble det svært vanskelig for politiet å finne sammenhengen mellom primærforbrytelsen og pengene.

Mafiabosser som Al Capone kunne dermed bruke illegale penger uten at de kunne knyttes til illegal virksomhet (Nerdal 2003).

Hvitvasking som fenomen ble omfattende først etter at Capone ble domfelt for skatteunndragelse i 1931. Da hadde den føderale regjeringen angrepet Capones ulovlige virksomheter fra to kanter: skatteunndragelse og i henhold til *the Volstead Act* fra 1919, som var loven som forbød omsetningen av alkoholinnholdige drikkevarer under forbudstiden. Den som fremmet loven, jurist Andrew John Volstead, var forøvrig barn av et norsk emigrantpar. Av samme herkomst var også Elliot Ness, legenden som ble valgt til å lede operasjonene under *the Volstead Act*, som hadde Capones ulovlige spritdestillerier og smuglerruter som mål. Ness og hans kompanjongers bestrebelser fikk alvorlige konsekvenser for den ulovlige driften, men det var skatteunndragelsen som var nøkkelvåpenet i rettsaken mot mafiosoen. Til sammen ble Capone dømt til elleve års fengsel for skatteunndragelser (Sharp 2007). Dommen statuerte klart og tydelig at også ulovlig inntjente penger skulle være gjenstand for beskatning.

Fast bestemt på å ikke lide samme skjebne for noe så trivielt som skatteunndragelse begynte andre kriminelle å gjemme pengene sine. Tanken bak var at myndighetene ikke kunne kreve skatt av penger de ikke visste om. Meyer Lansky, også kjærlig kalt "*the Mob's Accountant*", var i 1932 den første til å oppdage fordelene med sveitsiske bankkontoer til dette formålet, som på daværende tidspunkt var sikret anonymitet av sveitsisk lov. Bruken av oversjøiske bankfasiliteter gav Lansky muligheten til å ta i bruk en av de første hvitvaskingsteknikkene som fortsatt er i utstrakt bruk den dag i dag. Han benyttet seg av låne-tilbake-teknikken (*loan-back*) som vil si at han fikk pengene tilbake til USA gjennom fiktive lån fra den sveitsiske banken. Historisk sett står han tilbake som hvitvaskingsens gudfar. Med sin sentrale stilling i forbudstidens underverden var det Lansky som fikk hvitvaskingsfenomenet opp på vingene, men det var opp til andre å bryte igjennom lydmuren (Robinson 1998).

Betegnelsen hvitvasking, *money laundering*, sies å stamme fra Capones vane med å bruke myntvaskeriene til dette formålet. Om dette er den etymologiske opprinnelsen til betegnelsen eller *bare* en myte vites ikke sikkert. Robinson (1998: 3) avfeier det som en fin historie, men lite mer enn det. Ifølge han blir hvitvasking kalt det det gjør fordi metaforen perfekt beskriver det som finner sted – illegale, skitne, eller svarte penger kjøres gjennom en rekke transaksjoner, eller blir vasket, slik at pengene kommer ut på den andre siden som legale, rene eller hvite – alt ettersom hva man velger å kalle det.

Det er riktignok vanskelig å tro at ordet skal ha vært i sirkulasjon så lenge uten at det har dukket opp i media. Første gang ordet hvitvasking dukket opp på trykk var i den britiske avisen *The Guardian* i 1973, den gang i forbindelse med *Watergate*-skandalen (Robinson 1998). For å finansiere den forestående valgkampen, hadde den daværende amerikanske presidenten Richard Nixon, mottatt ulovlige kampanjebidrag til sin valgorganisasjon ”*Comitee to Re-elect President*” (CRP). For å sikre at pengene ikke kunne bli sporet, vasket Nixons samarbeidspartnere bidragene gjennom en kontakt i Mexico. Da etterforskende journalister fra *Washington Post* gjorde undersøkelser i det som siden ble kjent som *Watergate*-skandalen, fant de at en av de involverte innbruddstyvene hadde hvitvasket penger for CRP, mens to av de andre var tilknyttet CIA og Det Hvide Hus. Sporene ledet omsider tilbake til presidenten selv og Nixon gikk av som president året etter. Den mildt sagt uprofesjonelle hvitvaskingsoperasjonen gjorde at det var lett å følge pengesporet som gikk fra CRP til Mexico, til et stråselsskap i Miami og tilbake til CRP igjen. Ifølge Robinson var det *The Guardian* som brakte ordet til offentligheten, da de refererte til denne prosessen som ”vasking”.

I juridisk sammenheng ble ordet hvitvasking første gang anvendt i en amerikansk rettsdom fra 1982 hvor colombianske narkotikapenger ble inndratt (Stessens 2000).

I dag har ordet blitt en del av dagligdagse språket og er i populær bruk over store deler av verden. Språklig blir ordet hvitvasking brukt som et synonym for en urettmessig legitimering, samt en verbifisering av ordet eufemisme dvs. en forskjønnende omskrivning av en ubehagelig eller tabubelagt sak, som når leder for Rødt, Torstein Dahle, omtaler Obamas Nobelsfredspristale som ”en forførende hvitvasking av USAs krigføring” (Anonym 2009c).

3. Internasjonale tiltak

3.1 Globalt fenomen – globalt problem

Globaliseringen har ført til en økende grad av økonomisk-, sosial- og teknologisk integrasjon land imellom. En negativ følge, er at utbytte fra kriminelle aktiviteter generelt er blitt enklere og raskere å føre over landegrensene. Det tilsier at hvitvasking er et globalt -politisk og -strukturelt problem som er hinsides nasjonale myndigheters forsøk på å regulere hvitvasking på et nasjonalt nivå. Dermed må regulerende rammeverk bli universelt iverksatt, hvis ikke, vil de ulovlige midlene finne sin inngangsport i de svakest regulerte landene. Helheten bare så god som det svakeste leddet og dem mangler det ikke på i denne sammenheng. Mange jurisdiksjoner innbyr med full viten og vilje til hvitvasking av penger. Eriksen (2008: 153) påpeker at ”skatteparadisene er strukturert slik at de er perfekt egnet til å misbrukes av de som av forskjellige grunner har noe å skjule overfor omverden: sin identitet, eller midler de på lovlige eller ulovlige måter har kontroll over.” Skatteparadisene er i så måte, det svakeste leddet innen den globale hvitvaskingsreguleringen.

Idet man vedkjenner at hvitvasking er et globalt fenomen, tilsier det også at det er et globalt problem og et internasjonalt ansvarsområde. Som nevnt, var det på 1980-tallet at man først begynte å samarbeide internasjonalt mot hvitvasking. Følgelig, ble det etter hvert vedtatt en rekke konvensjoner og etablert *ad-hoc* organisasjoner på internasjonalt nivå for å hankses med hvitvaskingsproblemet. Bakgrunnen for samarbeidet var at det skulle produseres standarder for tiltak mot hvitvasking, som det så var meningen skulle implementeres i de nasjonale regelverk og deretter i de respektive landenes finansinstitusjoner.

Det samlede regelverket vi har mot hvitvasking i dag er resultatet av USAs initiativ og nesten tretti år med gjensidig institusjonell påvirkning mellom internasjonale konvensjoner, -organisasjoner og nasjonale myndigheter. Videre vil jeg se på hvordan det internasjonale regelverket mot hvitvasking har tatt form.

3.2 Lover, konvensjoner og direktiver mot hvitvasking

Samfunn definerer til enhver tid gjennom sin lovgivning, hva som skal være straffbart og hva som skal være lovlig. Hvitvasking er i så måte en nykriminalisering. Det sier allikevel seg selv, at bistand med sikring av utbytte lenge har vært ulovlig, men da under andre forbrytelseskategorier enn ”hvitvasking” (Høgberg 2008a). Allikevel var det ikke før på 1960-tallet i USA at man fikk den første loven som rammet flere hvitvaskingsvarianter.

Som nevnt tidligere var det mafiaens slue myntvaskaktivitet på 20-tallet som gjorde at amerikanske myndigheter ble oppmerksomme på hvitvaskingsfenomenet. Men det skulle ta mange år før amerikanerne vedkjente at organisert kriminalitet faktisk var et problem i USA (Fahsing og Gottschalk 2008). Derfor var det ikke før så sent som på 1960-tallet at amerikanerne fikk sin første lov som rammet hvitvasking. Loven rammet hvitvaskingsaktiviteten indirekte, ved at den gjorde det forbudt å inngå i konspirasjon for å svindle myndighetene. Den ble brukt mot hvitvaskere fordi hvitvasking kan sies å inneholde en sammensvergelse om å svindle myndighetene for skattepenger. Lovbestemmelsen mot konspirasjon var altså en av de første måtene å hankses med hvitvasking. Loven falt til slutt for kort fordi den ikke passet sammen med det kommende lovverket. Personer og finansinstitusjoner som ikke spør om midlenes opphav, og slik bidrar til hvitvasking, kunne ikke bli tiltalt for konspirasjon (Stessens 2000).

I 1970 ble *the Bank Secrecy Act* vedtatt. Ironisk nok med tanke på navnet, åpnet loven for større innsyn i bankene. Loven krevde at alle personer som ønsket å overføre eller sette inn mer enn 10 000 USD skulle dokumentere sin identitet. Bankene ble pålagt å rapportere mistenkelige transaksjoner over dette beløpet til myndighetene. Loven var imidlertid uten særlig effekt fordi den ikke ble håndhevet. Det var ikke før godt utpå 80-tallet at amerikanske skattemyndigheter begynte å straffeforfølge banker som ikke fulgte loven. For å forsterke den opprinnelige loven, ble *The Comprehensive Crime Control Act* vedtatt i 1984. Målet var å hindre hvitvasking innenfor banksektoren (Stessens 2000).

Da amerikanske myndigheter bestemte seg for å kriminalisere hvitvasking, kom det som en følge den enorme profitten narkotikahandelen brakte de kriminelle. Den første lovgivingen direkte rettet mot hvitvasking kom i 1986, kalt *Money Laundering Control Act*. Straffebestemmelsen ble skapt som et ekstra instrument i krigen mot narkotika. Tanken bak var at selv om bakmennene sjelden er direkte involvert i kriminell aktivitet, så kommer de i kontakt med utbytte fra den kriminelle aktiviteten. Ved å kriminalisere hvitvasking håpet man å kunne dra has på bakmennene i organiserte kriminelle grupper (Stessens 2000). På samme måte som skatteunndragelse hadde vært det fellende våpenet mot Capone, skulle hvitvasking bli det mot narkotikabaronene.

Den neste store forsterkningen av anti-hvitvaskingslovverket i USA kom som en direkte følge av 11. september 2001. Straks etter terrorangrepet ble det iverksatt omfattende tiltak fra ulike myndighetshold for å finne ut hvem som stod bak angrepet. Etterforskningen av angrepet hadde vist at organiserte terroristgrupper/celler hadde tatt i bruk det finansielle

systemet for å finansiere angrepene. Bush-administrasjonen iverksatte øyeblikkelig omfattende lovendringer. Allerede i oktober 2001, måneden etter terrorangrepet, vedtok den amerikanske Kongressen lovforslaget *US Patriot Act*, som var ment å gjøre det vanskeligere å finansiere terror i USA. Loven begrenset mulighetene til å ta seg inn og ut av landet og forsterket ytterligere den eksisterende hvitvaskingslovgivningen ved å drastisk stramme inn bruken av finansielle midler. Amerikanske banker og finansinstitusjoner kunne for eksempel ikke gjøre forretninger med banker med tilhold i skatteparadiser. I tillegg ga Patriot Act finansmyndighetene adgang til å overvåke dollartransaksjoner over hele verden. I dag er det straffbart for en amerikansk bank eller en USA-registrert utenlandsk bank å unnlate å varsle myndighetene om mistenkelige transaksjoner i dollar noe sted i verden. Dersom det ikke rapporteres om mistenkelige transaksjoner inndras retten til å drive bankvirksomhet. Lovbestemmelsen gjorde at den amerikanske lovgivningen fikk innvirkning langt utenfor nasjonens grenser og gav på denne måten anti-hvitvaskingsreglene en indirekte, men likeledes global utstrekning. Med ønsket adgang på overvåking av transaksjoner verden over har det amerikanske presset lempet på banksekresen i blant annet Sveits og ført til et forsterket internasjonalt fokus på skatteparadiser.

I Europa, mer spesifikt Tyskland og Nederland, vokste erkjennelsen av behovet for mer oppmerksomhet rettet mot utbytte fra narkotikakriminaliteten frem på andre halvdel av 1980-tallet. I Italia var man dog enda tidligere ute, til og med før USA, da myndighetene allerede så tidlig som i 1978 tok initiativet til å gå etter mafiaens pengebeholdning (van Duyne, Kint og Soudjin 2009).

Internasjonalt ble det iverksatt en rekke tiltak sent på 80-tallet, blant annet konvensjoner i FN og Europarådets regi, som resulterte i bindende lover for medlemslandene. Først vedtok FN, i 1988 en konvensjon mot ulovlig omsetning av rusmidler og psykofarmaka, kalt Wien-konvensjonen. Den stadfestet at hvitvasking av utbytte fra narkotiske stoffer skulle bli betraktet som ett straffbart lovbrudd. I tillegg påla Wien-konvensjonen statene å kriminalisere hvitvasking av utbytte fra narkotikaforbrytelser, inndra slikt utbytte dersom det ble oppdaget, samt å samarbeide på tvers av landegrensene for å bekjempe hvitvasking (Høgberg 2008a).

I 1990 vedtok Europarådet en generell konvensjon mot hvitvasking, kalt Strasbourg-konvensjonen. Det som skiller denne fra FNs konvensjon, er først og fremst at mens det initiale fokuset hadde vært kryssningen mellom hvitvasking og narkotikahandel, så utvidet konvensjonen fokuset til å gjelde utbytte fra en rekke former for kriminalitet. Strasbourg-

konvensjonen påla medlemsstatene å utforme lovgivning mot- og kriminalisere hvitvasking på generell basis, samt å etterforske hvitvasking og å inndra utbytte fra kriminelle handlinger. Statene ble også pålagt å samarbeide internasjonalt på området (Høgberg 2008a).

FNs konvensjon mot transnasjonal organisert kriminalitet, kalt Palermo-konvensjonen, ble undertegnet i Palermo desember 2000. Den omhandlet et bredere tema, men i forhold til hvitvasking forpliktet medlemslandene seg til å synkronisere lovverket, slik at det ikke skulle være noen som helst form for tvil om hvorvidt hvitvasking er kriminelt i et land dersom det er det i et annet av FNs medlemsland (Zagaris 2010).

Tre år senere, i oktober 2003, vedtok FN en konvensjon mot korrupsjon. I forhold til hvitvasking forpliktet konvensjonen statene å kriminalisere selvvasking (*self-laundering*).

Av de senere internasjonale tiltakene som er viktig å nevne, er de tre EU-direktivene mot hvitvasking. Det første direktivet kom i 1991. Viktigst med direktivet var at det at påla finansinstitusjonene å samarbeide med politi og andre offentlige myndigheter for å forhindre at disse ble brukt til hvitvasking. Det andre hvitvaskingsdirektivet kom i 2001 og var et endringsdirektiv i forhold til det første. Endringen bestod i at definisjonen av straffbare handlinger ble utvidet, samt at kretsen av juridiske personer og institusjoner som var omfattet av direktivet ble utvidet. Det tredje hvitvaskingsdirektivet ble vedtatt i 2005. Det erstatter de to første. Direktivets viktigste endring gjelder innføringen av risikobasert tilnærming i finansinstitusjonene, som vil si at risikonivået for hvitvasking nå skal vurderes på grunnlag av egenskaper ved kundeforholdet (Høgberg 2008a).

Datalagringsdirektivet (EU 2006) er også et tiltak mot hvitvasking. Det vil kunne gjøre det lettere for myndighetene å samle informasjon om kriminelles aktiviteter og bruke digitale spor til å kartlegge kriminelle nettverk, noe som er et potensielt effektivt verktøy mot hvitvasking, ettersom hvitvasking krever stor grad av organisering og kontakt mellom de involverte.

Selv om hvitvaskingskontrollen opprinnelig ble utviklet som et verktøy i amerikanernes krig mot narkotika, har vestlige nasjoner bifalt konseptet om å gå etter kriminelles penger. Lovene og konvensjonene mot hvitvasking har slik utvidet seg til å gjelde stadig flere aktører, institusjoner og land. Den effektive spredningen av disse harde lovene skyldes hovedsaklig anti-hvitvaskingsregimet.

3.3 Anti-hvitvaskingsregimet

Anti-hvitvaskingsregimet er en samling av forskjellige organisasjoner og nettverk med ett felles mål – å bekjempe hvitvasking. Organisasjonene og nettverkene finner man både i privat og offentlig sektor og på alle nivåer, dvs. globalt, regionalt, nasjonalt og på bransjenivå. Mer spesifikt dreier det seg om diversifiserte nettverk av blant annet embetsmenn, politietterforskere, finansregulatorer, konsulenter, kontrollører, dommere og lovgivere som i økende grad utveksler informasjon og koordinerer sin aktivitet til å bekjempe hvitvasking og adressere problemet på en global skala.

Anti-hvitvaskingsregimet kan kanskje best betegnes som et nettverk av nettverk. En av de sentrale nodene i privat sektor er Baselkomiteen for banktilsyn. Baselkomiteen er et internasjonalt nettverk av sentralbanker, der hovedhensikten er å samarbeide om bankovervåkning. Komiteen ble etablert i 1975 av sentralbanksjefene i G10-landene. Retningslinjene fra Baselkomiteen har etter hvert dannet grunnlag for bankreguleringen i store deler av verden, deriblant i Norge. Komiteen utgjør selve hjertet i det globale finanssystemet og har vært en aktiv pådriver i kampen mot hvitvasking. I 1988 vedtok komiteen Basel-deklarasjonen. Den gav blant annet strengere krav til kundekontroll med innføringen av kjenn-din-kunde-prinsippet. I tillegg skulle det samarbeides tett mellom banker og myndighetene om kundeopplysninger innenfor gjeldende regler om kundekonfidensialitet. På denne måten ble det satt fokus på banknæringen som den viktigste arenaen for hvitvasking av penger. Prinsippet anses internasjonalt for å være det viktigste virkemiddelet for å hindre at finansielle systemer misbrukes til hvitvasking.

I privat sektor har man også Wolfsberg-gruppen. Det er et nettverk av elleve av verdens største banker, etablert i 2000 på Château Wolfsberg i den nordøstlige delen av Sveits (Wolfsberg-gruppen 2011). Gruppen har innført et viktig prinsipp i hvitvaskingsreguleringen kalt ”risikobasert tilnærming” (*risk based approach*), som går ut på at kundekontrollen utgjøres på grunnlag av en risikovurdering av type kunde, kundeforhold, produkt og transaksjon. Prinsippet utgjør mye av grunnlaget for EUs tredje hvitvaskingsdirektiv. Wolfsberg-gruppen samarbeider for øvrig tett med den velkjente NGOen Transparency International.

Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism (MONEYVAL) er en komite under Europarådet som skal sikre at medlemslandene implementerer internasjonale standarder på området. Komiteen evaluerer

medlemslandene i tillegg til å utarbeide typologier over hvitvaskingsmetoder, -teknikker og -trender, samt anbefale forebyggende tiltak til hvitvaskingsreguleringen (MONEYVAL 2011).

Det internasjonale pengefondet og Verdensbanken har også bidratt til anti-hvitvaskingsregimet, selv om deres rolle ikke alltid har vært like klar. Opptil terrorangrepet i 2001 var de ikke interessert i å bidra, siden de så på sin rolle som å legge til rette for utvikling, og ikke å hankses med kriminelle. Men på grunn av de makroøkonomiske skadene knyttet til hvitvasking, har de siden blitt mer involvert (Zagaris 2010). Med tilhørende støttespillere av en slik størrelsesorden og rekkevidde er anti-hvitvaskingsregimet virkelig en gigant av et regime.

Den sentrale noden i anti-hvitvaskingsregimet er FATF. Organisasjonen er nært knyttet til OECD og har sitt sekretariat ved OECD-hovedkvarteret i Paris, men de utgjør to separate organisasjoner. FATF har 36 medlemmer, inkludert Norge. Egentlig dreier seg bare om en liten gruppe myndighetspersonell på rundt 17 personer som møtes tre ganger i året. Til tross for det kan FATFs rolle i anti-hvitvaskingsregimet neppe overvurderes.

På plenums møtet i FATF 25. februar 2011 ble det vedtatt at en nordmann, Bjørn Skogstad Aamo, skal overta vervet som visepresident i FATF fra juli 2011 og deretter overta vervet som president fra juli 2012. Presidentvervet varer i ett år fram til juli 2013. Aamo er økonom, embetsmann og AP-politiker, og er nåværende direktør i Finanstilsynet (EFE og Finanstilsynet 2011a).

FATFs hovedoppgaver er å utarbeide internasjonale standarder for bekjempelse av hvitvasking og terrorfinansiering og evaluere medlemsland etter disse standardene. Medlemsland som ikke følger retningslinjene kan bli møtt med sanksjoner. Organisasjonen skal også kartlegge nye metoder og trender for hvitvasking og terrorfinansiering. Arbeidet med typologirapportene spiller en viktig rolle i FATFs standardsetting prosess. I FATF jobbes det jevnlig i arbeidsgrupper med utarbeiding av prosjekter. FATF innehar stor grad av ekspertise og definisjonsmakt på feltet, noe som legitimerer organisasjonen som produsent av gjeldende anti-hvitvaskingsstandarder og som internasjonal håndhever av disse.

Som en ad-hoc organisasjon har ikke FATF ubegrenset med levetid. Den vil bare fortsette å eksistere så lenge medlemslandene mener det er nødvendig. I 2004 bekreftet medlemslandene sin forpliktelse til FATF ved å forlenge mandatet til utgangen av 2012.

Det normative rammeverket for FATFs standarder utgjøres av 40 anbefalinger om tiltak mot hvitvasking (FATF 2011a). De 40 anbefalingene ble publisert mindre enn ett år etter opprettelsen i april 1990, og ble fullstendig revidert i 1996 og 2003. I 2001 utvidet FATF

sitt mandat til å også omfatte finansiering av terrorisme. I tillegg de 40 anbefalingene ble det lagt til 9 spesialanbefalinger for tiltak mot terrorfinansiering.

De nåværende (2003) 40 anbefalingene krever at stater, blant annet, skal kriminalisere hvitvasking, samarbeide internasjonalt, legge forholdene til rette for at myndigheter kan inndra utbytte fra hvitvasking, og kreve at rapporteringspliktige finansinstitusjonene foretar kundeidentifiseringer etter kjenn-din-kunde-prinsippet og rapporterer mistenkelige transaksjoner til myndighetene. Stater skal også oppfordres til å opprette nasjonale finansielle etterretningsenheter (*Financial Intelligence Units (FIU)*) som skal motta MT-rapporter fra finansinstitusjonene (EFE Årsrapport 2009). Anbefalingene er i stor grad sammenfallende med EUs tredje hvitvaskingsdirektiv.

På nåværende tidspunkt blir det på nytt fokusert på noen av anbefalingene. Av anbefalingen som revideres er blant annet nr. 5 om kundekontroll og nr. 9 om tredjepersonskontroll. Arbeidet skal etter planen være ferdig i oktober 2011 (EFE og Finanstilsynet 2011b).

På regionalt nivå har FATF stått for stiftelsen av åtte autonome anti-hvitvaskingsorganisasjoner kalt FATF-Style Regional Bodies (FSRBs), som skal sikre at anti-hvitvaskingsstandarder blir adoptert, implementert og håndhevet i de respektive regionene.

FATF-standarden har ført til stiftelsen av uavhengige FIUer. Disse har igjen gått sammen i et nettverk av FIUer kalt Egmont-gruppen. Den ble opprettet i 1995 etter initiativ fra Belgia og USA, og er navngitt etter Egmont-Arenberg palasset i Brussel hvor gruppen avholdt sitt første møte. Egmont-gruppen er et uformelt samarbeid for myndighetsorganer som jobber mot hvitvasking. Kjernen i samarbeidet er tilgang på finansiell informasjon på tvers av landene, informasjon om nye hvitvaskingstrender og ny teknologi som er sårbar for hvitvasking, samt utveksling av erfaringer mellom FIUene (Egmont-gruppen 2011).

Som den viktigste hendelsen i FATFs historie må det nevnes at FATF i 2000 startet en offensiv for å identifisere land som framsto som problemområder i kampen mot hvitvasking. Skatteparadisene ble raskt trukket frem som en kilde til bekymring. I løpet av 2000 og 2001 ble 23 land og jurisdiksjoner som ikke fulgte FATFs ”anbefalinger” definert som ”ikke-samarbeidsvillige”. På listen var mange Karibiske-øystater, i tillegg til noen små- og øst-europeiske stater som Liechtenstein, Ukraina, Ungarn og ikke minst Russland. Listen over landene fungerte i realiteten som en svarteliste fordi FATF oppfordret til økonomiske sanksjoner mot landene når de viste til at anbefaling 21 skulle gjelde for landene på listen. Anbefaling 21 anbefaler finansinstitusjoner i medlemslandene til å være spesielt

oppmerksomme på transaksjoner til og fra jurisdiksjoner som ikke har implementert FATF-standardene. Dette førte til en negativ innvirkning på landenes økonomi, siden finansinstitusjoner nølte og avstod fra å inngå i handler med personer og virksomheter i disse jurisdiksjonene.

Nesten på samme tid i år 2000, publiserte OECD og Forum for finansiell stabilitet (FSB) svartelister som skulle ramme henholdsvis ”skadelig skattekonkurransse” i skatteparadis og skatteparadis mer generelt. Ifølge Zagaris (2010: 5) var den koordinerte svartelistingen et forsøk på å sparke i gang anti-hvitvaskingsregimet, ved å vektlegge internasjonale standarder som en ny form for internasjonal lovgivning.

FATFs svartelisting var mer effektiv, men også mer aggressiv enn de andre organisasjonenes offensiver, og ble derfor med engang svært kontroversiell. Den nedbrytende effekten på de svartelistede landenes økonomier var noe blant annet den neolibérale Verdensbanken og Det internasjonale pengefondet ikke kunne stå inne for som ”tilretteleggere for utvikling”. Siden 2001, har ikke FATF lagt noen nye land til listen og landene som ble kategorisert som ”ikke-samarbeidsvillige” har alle styrket sitt arbeid mot hvitvasking. I oktober 2006 ble de to siste landene strøket fra listen, Myanmar og Nigeria (Zagaris 2010). En nåværende liste over hva FATF nå kaller høyrisiko- og ikke-samarbeidsvillige jurisdiksjoner kan man finne på hjemmesidene til FATF (2011c).

FATFs-, og med det anti-hvitvaskingsregimets relative suksess, skyldes i all hovedsak gruppepress (Arneberg 2009, Tranøy 2002). Tar man en rask titt på medlemslisten til FATF, så ser man at den består av land som Australia, Frankrike, Storbritannia, Tyskland og USA. Dette er stater med utstrakt økonomisk makt. Land som ønsker tilgang på disse landenes markeder blir således presset til å samarbeide, enten på grunn av svartelisting, grunnet direkte økonomiske sanksjoner eller ved av at man trekker tilbake økonomisk bistand og konsultasjon gjennom for eksempel Verdensbanken og Det internasjonale pengefondet. Standardene FATF produserer er altså ikke valgfrie, selv ikke for land som ikke er medlemmer av organisasjonen.

Allikevel har ikke anti-hvitvaskingsstandardene fått det universelle gjennombruddet noen kanskje hadde håpet på. Det skyldes blant annet en neoliberal motvilje mot å ta i bruk sanksjoner som kan hindre økonomisk utvikling og videre handel. Det var kanskje noe av grunnen til at land fra Midtøsten aldri ble satt på svartelisten, selv om det geografiske området antas å være et arnested for terror. Oljeressursene som disse landene kontrollerer er *for* vital for den globale økonomien. På et mer liberalt ideologisk nivå var man bekymret for at

anti-hvitvaskingstiltak med tilhørende kontrollmekanismer ville gjøre det vanskeligere å liberalisere markeder. Det motsigende forholdet mellom økonomisk liberalisering og anti-hvitvasking gjør seg fortsatt gjeldende.

Den internasjonale oppslutningen ble imidlertid drastisk styrket etter 11. september, da terroranslagene mot USA ga det virkelige klarsignalet for anti-hvitvaskingsregimet. I tillegg hadde amerikanerne lenge vært involvert i krigen mot organisert kriminalitet og en samlet internasjonal politisk høyreside kunne dermed samle sympati i kampen mot disse problemområdene. Venstresiden var heller ikke vond å be, ettersom de ønsket bedre innsyn i finansinstitusjoner for å stoppe skatteunndragelser og økonomisk kriminalitet. Slik synes anti-hvitvaskingsregimet å nyte politisk konsensus på tvers av partilinjene.

3.4 Kriminalpolitisk grunnlag

Politiske tiltak i demokratiske samfunn krever politisk argumentasjon. Jeg skal her gi en sammenfatning av argumentene som blir brukt til å argumentere for hvitvaskingsreguleringen. Noen av argumentene er kontroversielle og er til en viss grad rene hypoteser (Harvey 2009), mens andre regnes som mer eller mindre selvsagte.

Et argument som taler for hvitvaskingsreguleringen, er skadevirkningene hvitvaskingen antas å påføre det finansielle systemet. Dette argumentet er framstilt i en rapport utarbeidet av Det internasjonale pengefondet (Quirk 1997) og gjentatt av blant annet FATF (2011b). På makroøkonomisk nivå blander svarte penger seg inn i den legale økonomien. Det kan gjøre det vanskeligere for staten å utforme god økonomisk politikk siden de må ta hensyn til ukjente hvitvaskingstall. Misdledende informasjon kan forvrengte og komplisere økonomisk data som igjen feilaktig kan påvirke rentenivået. Svarte penger er mindre produktive og hindrer økonomisk vekst siden de ofte blir investert i lavkvalitets investeringer eller blir brukt til å finansiere kriminelle aktiviteter. Videre kan kapitalflukt av svarte penger destabilisere hele skatteparadiser eller små økonomier. Andre latente mekanismer som følge av den omskiftelige naturen til svarte penger kan være volatilitet i vekslings- og renterater, og prisbobler (Stessens 2000). For eksempel kan hvitvasking i eiendomsmarkedet føre til kunstig høye boligpriser.

Videre er det heftet flere andre typer av samfunnsskadelige konsekvenser ved hvitvasking. En makrokonsekvens av hvitvasking er at det hindrer nasjonale myndigheter å utføre en del av funksjonene de er pålagt av samfunnet. Aktiviteten gjør det vanskeligere å oppdage kriminelle handlinger og å tilbakeføre utbyttet til de fornærmede. Hvitvasking

hindrer også inndragning til statskassen ved at det gjør det vanskeligere for politiet å ta beslag i pengene. Og i løpet av den tiden det tar mens pengene er på runddans i den svarte økonomien, før de omsider reintegreres etter de kriminelles forgodtbefinnende, taper staten den andelen som skulle vært skattet av pengene. Svarte penger er per definisjon penger som i prinsippet skulle vært oppgitt til beskatning, men som ikke er det (Larsson 2002).

Et motargument mot at hvitvasking nødvendigvis er en dårlig ting, er at svarte penger som reintegreres i den legale økonomien på nytt vil bli gjenstand for beskatning. Et poeng her er at om man ikke hadde kunnet hvitvaske, så er det ikke sikkert disse pengene ville blitt tatt ut av den legale økonomien i utgangspunktet.

På mesonivå er det fare for at i utgangspunktet legale finansinstitusjoner blir dratt inn i ulovlige transaksjoner og ender opp som en del av det kriminelle nettverket. Nerdal (2003: 8) sier at ”det vil kunne undergrave folks tillit til finansinstitusjonene hvis det viser seg at de misbrukes av kriminelle.” Mulige konsekvenser kan være tap av rykte, kunder, handelspartnere og dermed nedsatt inntjening, ettersom finansinstitusjoner som forvaltere er avhengige av tillit for å kunne fungere.

Ting tyder allikevel på at finansinstitusjonene ikke alltid er like nøye på hvor de får pengene sine fra. Tidligere politimann, Finn Stuart Jorde, sa på RIGs hvitvaskingsseminar, at det eksisterer norske banker som med full viten har kriminelle i kundegruppen. Slik er også det en viss risiko for at noen finansinstitusjoner viser seg å være svært opptatte av ”omdømme risiko” utad, mens de tar imot svarte penger i ly av virksomhetens fire vegger.

Forskning har vist at bedrifter som har en synkende inntjening er mer tilbøyelig til å bryte loven (Coleman 2002). En undersøkelse utført av PriceWaterhouseCoopers (2009) støtter funnet. I undersøkelsen utførte blant norske virksomheter, ble det konkludert med at økonomisk kriminalitet utgjør en økt trussel i økonomiske krisetider. For eksempel vil en bank som sliter med likviditeten eller står i fare for å gå over ende, være mer tilbøyelige til å tillate svarte penger. Ifølge FN-topp, Antonio Maria Costa, ble 352 milliarder dollar hvitvasket under den globale finanskrisen, ettersom svarte penger var bortimot det eneste likvide investeringsmidlet det var mulig å få tak i (Graff 2009). Dermed spørres det hvordan finansinstitusjonene *egentlig* stiller seg til svarte penger, når pengene, uansett farge, allikevel bare er en håndbrekke unna.

Videre kan hvitvasking gjøre skade på markeder og virke konkurransevridende ved at bedrifter som ikke nødvendigvis engang er levedyktige holdes oppe fordi de fungerer som frontselskaper. Bransjer der selskaper antas å fungere som frontselskaper er blant annet bar-

og restaurant-, bygg og anlegg- og eiendomsbransjen (Økokrim 2009). Frontene er avhengig av en stor omsetning for å skjule strømmen av svarte penger. Derfor senkes prisene til nivåer som ikke engang er konkurransedyktige. Tapet blir simpelthen sett på som en av kostnadene for å hvitvaske. Dette kan igjen føre til at ”hvite” aktører må avslutte driften, eller i verste fall ty til økonomisk kriminalitet for å overleve i bransjen (Coleman 1985). Myndighetene har liten evne til å ta seg av problemet direkte, ettersom stor kontantomsetning gjør det vanskelig å kontrollere den reelle inntjeningen.

En annen type negativ effekt av hvitvasking er sosiale kostnader og skader på det moralske klimaet. For det første gjør det skader på det moralske klimaet at aktører tjener penger på kriminell aktivitet. Hvitvasking har den utakknemlige funksjonen at det bidrar til å sikre profitten til de som er involvert i lysskye aktiviteter. At kriminelle handlinger gir økonomisk gevinst strider mot samfunnets normer. Ingen skal tro de har tillatelse til å profittere på kriminalitet.

For det andre er det reverserende for samfunnsutviklingen at aktører med høy utdanning og produksjonskapasitet er involvert i kriminell- istedenfor legal aktivitet (Stessens 2000). Arbeidskraft og kapital som er svært verdifull for samfunnet blir isteden brukt på sosialt forstyrrende aktiviteter.

For det tredje kan det føre til sosiale skader i form av utstrakt mistillit dersom det er mistanke om at personer eller hele organisasjoner er involvert i hvitvasking. Tap av sosial tillit er en alvorlig sideeffekt av hvitvasking, og økonomisk kriminalitet generelt. Tillit reduserer transaksjonskostnader, mistillit øker kostnadene i form av utarbeidelse av nitidige kontrakter og utgifter til juridisk hjelp. Eventuelt setter mistilliten en stopper for transaksjonene.

Merk at nettopp hvitvaskingsreguleringen medfører en økning i transaksjonskostnader. Transaksjoner granskes og fryses for å fange opp illegale midler. Det kan sammenlignes med det å fiske store fisker med finmasket garn i håp om å greie å fange alle de store fiskene, med den følgen at også en mengde mindre fisk setter seg fast i garnet. En utilsiktet virkning er mistenkeliggjøring av kundemassen. Men tillit går begge veier. Når mange uskyldige blir mistenkeliggjort undergraver dette tilliten til finansinstitusjonene og byråkratiet. Øker man kontrollnivået skaper man mistillit. Danske forskere har pekt på tillit som en av nøkkelressursene i nordisk økonomi (Nærland 2007). Norsk økonomi klarer seg merkelig bra til tross for et svært høyt skattenivå, store utgifter til offentlig sektor, og en relativt liten industri. Dette gjør tillit til en ekstra dyrebar ressurs som det er viktig å ta vare på.

Hvitvaskingsreguleringen skal altså bidra til å minimere økonomiske, systemiske og sosiale skadene som oppstår som følge av hvitvasking. Men hvitvaskingsreguleringen har flere målsetninger utover det å redusere de direkte skadene som samfunnet blir påført av hvitvasking. En helt sentral målsetning, og den absolutt viktigste sett fra et samfunnsmessig perspektiv, er å redusere den bakenforliggende kriminaliteten.

Når det gjelder hvitvasking mangler vi det tradisjonelle offerbildet. Det finnes ingen juridisk fornærmet. Det gjør hvitvasking til en forbrytelse som ikke angår ”folk flest”. Da er det viktig å minne på de bakenforliggende lovbruddene, som hvitvaskingsmekanismen i mange tilfeller er en forutsetning for. Disse kan være svært ødeleggende og med høyst reelle ofre. Det kan for eksempel dreie seg om anti-sosiale former for organisert kriminalitet som narkotikaomsetning eller menneskehandel med kvinner og barn. Eller så kan det dreie seg om økonomisk kriminalitet som ruinerer enkeltpersoner og hele bedrifter slik at folk mister jobbene sine. Etterlatt er mange tragiske enkeltkjebner. Enkeltofrene av hvitvaskingen er der altså, om enn bare indirekte.

Logikken er den at hvis det blir vanskelig å hvitvaske utbyttet, så blir det mindre attraktivt å begå profittgenererende kriminalitet (Justis- og politidepartementet 2011). Hvitvaskingsreguleringen skal gjøre det vanskeligere å være kriminell.

I tillegg strekker man seg etter de kriminelles penger med straffebestemmelsen om inndragning i hånd, og slår til der hvor det gjør vondt: på pengepungen. Ved å inndra penger, hus, biler, boliger og smykker så tar man fra de kriminelle det som er symbolene på deres suksess, og ved å fjerne dette så antar man at motivasjonen for å begå organisert og økonomisk kriminalitet reduseres ytterligere. Inndragning kan således ses på som en integrert del av hvitvaskingsreguleringen. Hensikten med begge lovbestemmelsene er å ta vekk insentivet for de kriminelle som er profitt.

Utgangspunktet for inndragning er at utbytte fra straffbare handlinger verken oppnås, benyttes eller sikres uten at det på en eller annen måte, på et eller annet tidspunkt lager et ”pengespor”. Et pengespor kan for eksempel være en kvittering, transaksjonsregistrering eller en faktura. Sporet kan følges bakover, i retning av primærforbrytelsen, eller framover i retning av pengene. Leting etter og forfølgelse av pengesporet betegnes gjerne som ”finansiell etterforskning” (Dyrnes 2004). I USA har det å følge pengesporet vært en vanlig metode i politiets arbeid lenge før hvitvasking ble kriminalisert (Reuter og Truman 2004). ”*Follow the money*” og ”*follow the paper trail*” er i denne sammenheng kjente slagord for dem som forsvarer lov og orden. Hvitvaskingsreguleringen er i så måte også et virkemiddel for å

etterforske og oppspore underliggende kriminalitet. Enten kan primærforbrytelsen oppdages nær sagt direkte idet det legges igjen pengespor, eller så søker man å avdekke primærforbrytelsene via hvitvaskingen ved å følge pengesporet (Ingvaldsen og Larsson 2007).

Inndragning antas også å ha en nedbrytende effekt på kriminaliteten ved at man fjerner kapital som trengs for å utøve mer kriminalitet. Dermed tar man tilbake penger og hindrer samtidig ny kriminalitet. En mulig innvending er at man ikke stopper de formene for kriminalitet som ikke krever startkapital.

Stessens (2000: 85) påstår at det viktigste nåværende motivet for hvitvaskingsreguleringen er at den gjør myndighetene i stand til å inndra utbytte fra kriminalitet. Hvitvaskingsreguleringen er i så måte et forsøk på å snu de dårlige inndragningsresultatene. I en årrekke har norsk politi levert dårlige resultater når det gjelder å finne de kriminelles skjulte verdier, og det er ikke skjedd vesentlig forbedring de siste årene (se Økokrim 2009: 38 for statistikk).

En annen grunn til hvitvaskingsreguleringen er at den gir etterretningsinformasjon om kriminelle; deres nettverk og finansielle bevegelser.

Som påpekt av blant annet Harvey (2009), er en del av disse ”grunnene” veldig hypotetiske. Hvorvidt disse spådommene vil gå i oppfyllelse er aktuelle temaer for videre forskning. Uavhengig av resultater på kort sikt synes det allikevel som om anti-hvitvasking har en bred politisk oppslutning, og at tiltak for å ramme kriminelle aktører økonomisk ikke vil avta med det første, men heller innta i styrke.

4. Nasjonale tiltak

4.1 Lover mot hvitvasking

Før 1990-tallet hadde Norge vist lite eget initiativ mot hvitvasking. Straffeverdige elementer ved hvitvaskingen ble tidligere betraktet som en del av primærforbrytelsen (Høgberg 2008b). Vi hadde dog spesielle bestemmelser som rammet spesifikke typer av hvitvasking, som hvitvasking av utbytte fra narkotika, hittegoods, naturressurser, ulovlig brennevin og smuglergoods m.m. (Høgberg 2008a). En generell straffebestemmelse som rammet hvitvasking fikk først i 1993, da gjennom straffelovens § 317. Opprettelsen av § 317 og den bredere innsatsen mot hvitvasking i Norge må sies å hovedsaklig være et resultat av de internasjonale initiativene på området. Dette er internasjonale målsetninger som norske myndigheter har adoptert og gjort til sine egne. Videre skal jeg her redegjøre for andre lover mot hvitvasking i Norge, utenom § 317.

Straffelovens § 318 gjør det forbudt å inngå i forbund om hvitvasking.

Straffelovens § 49, som er den generelle straffebestemmelsen om forsøk, gjelder også hvitvasking. Forsøk på hvitvasking er således ulovlig. Et forsøk er i straffeloven definert som ”naar en Forbrydelse ei er fuldbyrdet, men der er foretaget Handling, hvorved dens Udførelse tilsigtedes paabegyndt.” Advokatene Morten Furuholmen og Rune Berg ble i Høyesterett (Rt. 2011: 1) dømt for forsøk på hvitvasking da de bistod David Toska i hans forsøk på å få tilbake 5 millioner illegale kroner han hadde lånt ut til to kriminelle.

Straffeloven rammer også de forsøkene som er totalt nytteløse. I en høyesterettssak (Rt. 2004: 598) ble en mann dømt til fengsel for forsøk på hvitvasking. Retten mente at mannen hadde misforstått det dit hen at han skulle hvitvaske et beløp på 17 millioner dollar, mens han i realiteten var blitt utsatt for et rent bedrageri gjennom såkalte ”nigeriabrev”. Det hører med til saken at han skal ha betalt bedragerne 70 000 dollar for å få utlevert de 17 millionene. Pengene så han imidlertid ikke noe til, de eksisterte ikke.

Lovbestemmelsen om inndragning er som med hvitvaskingsbestemmelsen uttrykk for det straffverdige i å bidra til at det tjenes penger på kriminalitet (Ot.prp. nr. 53 (1992-93)). Ønsket om å straffe de kriminelle er nok den viktigste forutsetningen for hvitvaskingsreguleringen i Norge. I Norge har det lenge vært et kriminalpolitisk mål at kriminalitet ikke skal lønne seg (Dyrnes 2004), men dette har ikke blitt fulgt opp med konkrete tiltak. Selve muligheten for å inndra utbytte har man hatt helt siden straffeloven (§ 34) kom i 1902. Reglene har imidlertid vært lite i bruk før i de senere år. Utbytte som har vært gjenstand for hvitvasking kan inndras etter straffelovens § 35.

Reglene om forebyggende tiltak mot hvitvasking er fastsatt i Hvitvaskingsloven. Hvitvaskingsloven og forskriftene til loven trådte i kraft 15. april 2009. Loven er en videreføring av den forrige hvitvaskingsloven. Av de største endringene kan her det nevnes at flere aktører omfattes av regelverket. De rapporteringspliktige inkluderer nå blant annet banker, forsikringselskap, e-pengeforetak, finansieringsforetak, låneformidlingsforetak, forvaltningsselskaper og meglerforetak i tillegg til yrkesutøvere som advokater, regnskapsførere, revisorer og eiendomsmeglere. Forhandlere der kunder foretar kontantkjøp av gjenstander på en verdi over 40 000 kr er også rapporteringspliktige. Det inkluderer vanligvis auksjonshus, antikvitetsforretninger og bilforhandlere. Oppstillingene over er ikke uttømmende.

Hvitvaskingsloven gjennomfører EØS-regler som svarer til EUs tredje hvitvaskingsdirektiv. Norge er bundet av EUs Hvitvaskingsdirektiver etter EØS-avtalen. Det første direktivet mot hvitvasking ble vedtatt i Norge i 1991. Konvensjonene ble ratifisert av Norge i 1994 (Dyrnes 2004). For å bedre etterleve de internasjonale forpliktelsene fikk vi hvitvaskingsloven av 20. juni 2003 som trådte i kraft den 1. januar 2004. Denne bygger på andre hvitvaskingsdirektiv. Vårt nåværende regelverk, den *siste* hvitvaskingsloven, bygger særlig på EUs tredje hvitvaskingsdirektiv og FATFs anbefalinger. Norge har innarbeidet FATFs 40 pluss 9 anbefalinger i det nasjonale regelverket. Resultatet; hvitvaskingsloven, fikk vi 6. mars 2009 med ikrafttreden 15. april 2009.

En annen lov som retter seg inn mot både hvitvasking og skatteunndragelser er valutaregisterloven. Den har som formål å hindre at penger forsvinner sporløst inn og ut av Norge. Loven pålegger banker og finansinstitusjoner å rapportere alle grensekryssende transaksjoner til Toll- og avgiftsdirektoratets valutaregister. Rapporteringsplikten gjelder også valutaveksling som overstiger 5000 kr og alle korttransaksjoner i utlandet.

Dessuten er det i henhold til tolloven rapporteringsplikt for utførsel av kontanter/valuta som overstiger 25 000 kr i verdi. For å fange opp valutasmugling får tollerne betydelig hjelp fra spesialtrente valutahunder som lukter pengesedler (Eriksen 2009). Overvåkingen av transaksjoner inn og ut av landet gjør at Norge har en fordel i kampen mot hvitvasking kontra euro-landene (EU-land med valutaen euro), der det ikke finnes slike reguleringer.

4.2 Hvitvaskingsreguleringen

Reglene om tiltak mot hvitvasking hører inn under både Justis- og Finansdepartementets ansvarsområde. Justisdepartementet har ansvaret for den strafferettslige reguleringen, mens Finansdepartementet har ansvaret for reguleringen av finansinstitusjonene.

Selve innsatsen mot hvitvasking i Norge ligger under to myndigheter. Den ene er Finanstilsynet, tidligere kjent som Kredittilsynet. Finanstilsynet har som oppgave å føre tilsyn med de rapporteringspliktige institusjonene og kontrollere at de implementerer regelverket og utfører de oppgaver de er satt til på en tilfredsstillende måte. I tillegg kan Finanstilsynet gjennomføre sanksjoner. Sanksjonene er ment å straffe individer og institusjoner som ikke oppfyller kravene, spesielt med hensyn til kjenn-din-kunde-prinsippet og rapporteringskravet. En finansinstitusjon eller ansatt som ikke overholder hvitvaskingsloven risikerer å bli straffet med engangs- eller løpende bøter, eller ved at konsesjonen blir dratt inn. Ved særlig skjerpene omstendigheter kan brudd på loven medføre inntil 1 års fengsel. Dersom rapporteringspliktig, uaktsomt eller med hensikt bistår i en hvitvaskingsoperasjon, for eksempel med overføring av et beløp til utlandet, kan vedkommende straffes for hvitvasking etter straffeloven.

Våren 2010 gjennomførte Finanstilsynet (2010) et tilsyn blant et utvalg finansinstitusjoner vedrørende etterlevelse av hvitvaskingsloven. Utvalget besto av fire banker, fire finansieringsselskaper og to filialer av utenlandske banker. Rapporten viste at institusjonene i utvalget ikke i tilstrekkelig grad hadde iverksatt tiltakene fra loven. I oktober samme år gikk Finanstilsynet ut med rapporten i media og kritiserte finansinstitusjonene for dårlig etterlevelse av regelverket, og ba om at interne systemer og rutiner på området måtte forbedres. I norsk sammenheng er det ganske dramatisk at et tilsyn går ut i media. Framgangsmåten kan sies å ha en noe liknende funksjon som en svartelisting, siden finansinstitusjonene ble navngitt i rapporten. Av den naturlige opptrappingen følger det at Finanstilsynet begynner med å påpeke problemet, følger opp med en offentlig "svartelisting" og går til slutt til straffesanksjoner dersom det ikke rettes opp i problemet. Dermed vil det antageligvis ikke ta så altfor lang tid før vi får de første sanksjonene mot finansinstitusjoner som ikke etterlever hvitvaskingsloven her i Norge. I Sverige fikk vekslingsbanken Forex 50 millioner kroner i bot for å ha "vist uforstand" med hensyn til hvitvasking i 2008 (Tanderø 2008).

Flere av de rapporteringspliktige i norsk banksektor virker å være enige at regelverket ikke er tilstrekkelig iverksatt. De på sin side, skylder på at hvitvaskingsloven er for vag og

komplisert, noe som har gjort den vanskelig å implementere. Det har blant annet vært knyttet mange praktiske problemer til utformingen av kundekontrollen. Reguleringen medfører strenge krav til de rapporteringspliktige, noe de ikke alltid setter like stor pris på. Kravene har blant annet blitt karakterisert som en hodepine og et herk for banknæringen. For at hvitvaskingsreguleringen skal fungere best mulig, er det viktig at det fungerer på et godt praktisk nivå, slik at ikke bare blir en eviggående papirmølle de rapporteringspliktige må igjennom. Et tett samarbeid mellom myndighetene og finansinstitusjonene er viktig for å senke kostnadene og sikre at de politiske målene kan nås.

Den andre myndigheten som er ansvarlig for innsatsen mot hvitvasking i Norge er Økokrim, mer spesifikt EFE. EFE er Norges FIU og er medlem i Egmont-gruppen. EFEs primære oppgave å motta MT-rapporter fra rapporteringspliktige etter hvitvaskingsloven, analysere informasjonen og videreformidle informasjon til rette instans når EFE mener vilkårene for det er oppfylt. EFE (2009) skal i tillegg være et nasjonalt kompetansesenter for spørsmål relatert til hvitvasking. Fordi EFE, og FIUene generelt, er et naturlig bindeledd mellom finansinstitusjonene og myndighetene, fungerer de gjerne som senter for nasjonale anti-hvitvaskingsprogrammer og som formidler av informasjon dem imellom (Zagaris 2010).

Antallet rapporter om mistenkelige transaksjoner som blir sendt til Økokrim har økt de siste årene, fra ca. 1 000 rapporter i 2001 til over 6000 i 2009 (EFE 2009). Denne økningen i antall MT-rapporter gjenspeiler, ifølge Økokrim (2009: 31), ”økningen i antall rapporteringspliktige, heller enn at det forekommer mer hvitvasking nå enn tidligere.” Banker og betalingsformidlere er de typer virksomheter som sender inn klart flest MT-rapporter. Mens bankene rapporterte inn 2176 mistenkelige transaksjoner i 2009, rapporterte andre grupper rapporteringspliktige som advokater bare 12, regnskapsførere 58 og revisorer 97. Mønsteret gjentar seg fra de foregående årene. Det høye antallet fra bankene skyldes blant annet at de har klart størst kundekrets og vært omfattet av rapporteringsplikten lengst. Det er et faktum at andre rapporteringspliktige grupper ikke har vært flinke nok til å overholde rapporteringsplikten. Slik har det vist seg at mange rapporteringspliktige lar andre forhold gå foran loven, siden det neppe skyldes mangelen på antall mistenkelige transaksjoner.

MT-rapporter dreier seg ikke bare om hvitvasking, de gjelder også andre former for økonomisk kriminalitet, som for eksempel overførsel av større summer like før nyttår, såkalt 31.12-svindler, som er en vanlig modus for å unndra skatt. At MT-rapporter refereres til som ”hvitvaskingsmeldinger” i media er misvisende og er grunnen til at Økokrim har sluttet å omtale det som det.

MT-rapportene som blir sendt til EFE behandles som etterretningsinformasjon. Med et avansert dataverktøy kalt ASK, analyseres transaksjonene til den eller de personene rapportene omhandler, og sendere/mottagere av transaksjonene blir analysert via en nettverksanalyse. Videre sjekkes den finansielle informasjonen om de samme personene automatisk opp mot andre kilder som politiets etterretningsregister, folkeregisteret, valutaregisteret, eiendomsregisteret, motorvognregisteret, straffesaksregisteret (Strasak), brønnøysundregisteret, trygdeetaten/Nav, samt toll- og etterretningsopplysninger i tillegg til eksterne kontakter. En etterretningsrapport eller en anmeldelse kan igjen bygge på informasjon fra mange MT-rapporter. På denne måten kan EFE, med det materialet de har tilgjengelig, samlet vurdere om hvorvidt det har foregått noe ulovlig.

Dersom det er grunnlag for det, kan EFE videresende etterretningsrapporten til politiet. I siste instans er det politiet som bestemmer om saken skal anmeldes og føre til opprettelsen av en straffesak. Det hender allikevel en sjelden gang at EFE oppretter egne straffesaker. Når det gjelder mindre alvorlige forhold, er det andre kontrollmyndigheter som for eksempel skattemyndighetene som bestemmer hvorvidt etterretningsrapportene oversendt dem skal legges på is eller føre til administrative sanksjoner som bøter eller tilleggsavgift. Alle opplysninger som Økokrim mottar fra de rapporteringspliktige skal slettes senest fem år etter at opplysningene ble registrert, med unntak om hvis opplysningene er tatt i bruk i en etterforskning eller rettssak, eller hvis det har kommet nye MT-rapporter på den registrerte. For å sikre at Økokrim ivaretar rettssikkerhets- og personvern hensynet til kundene har det blitt opprettet et kontrollutvalg. Kontrollutvalget består av tre medlemmer inkludert en lagdommer. Utvalget skal påse at Økokrim behandler kundeopplysningene forsvarlig og at de sletter opplysningene når fristen har gått ut (EFE 2009).

4.3 De rapporteringspliktige

Med hvitvaskingsloven har finansinstitusjonene i praksis blitt innlemmet som en del av den formelle kontrollen i samfunnet. De har blitt statens overvåkere. Det utgjør et lite paradoks siden bankene tidligere var en av de type samfunnsinstitusjonene der all kjennskap til kundens virksomhet, lovlig eller ulovlig, ble lagt i velvet. Kunders bankkontoer var under beskyttelse av taushetsplikten, sikret mot vilkårlig innsyn fra myndighetene, og for å få tilgang til velvet måtte myndighetene ha etertykkelige beviser for å så kunne få tak i en rettsordre om beordret innsyn. Denne ordningen er blitt snudd på hodet. Nå er det de ansatte i bankene sin plikt å

”sladre” til myndighetene dersom de oppdager noe mistenkelig. Kontrollørene har blitt gjort til myndighetenes informanter.

I realiteten har kontrollørene blitt pålagt politioppgaver. De skal oppdage mistenkelige hendelser og utarbeide informasjonsrike etterretningsrapporter der ”bakgrunnen for mistanken” redegjøres for i detalj. Det har gått så langt som at myndighetene til og med oppfordrer kontrollørene til å ha oversikt over det kriminelle nærmiljøet. Larsson (2008b) har sammenlignet dette med det som Liv Finstad i sin bok om polititjenesten kalte ”politiblikket”. På samme måte som polititjenestemenn, skal kontrollørene se etter forhold som virker annerledes, skiller seg ut eller virker mistenkelig.

På grunn av kontrollørenes sentrale posisjon i å skulle forhindre hvitvasking, har de blitt et yndet mål for kriminelle. Dette har ført til at man har fått enkelte ”utro tjenere” innad i finansinstitusjonene, som hjelper kriminelle med å hvitvaske utbyttet (Økokrim 2009). En utro tjener vil gjøre det svært vanskelig å få avslørt hvitvaskingen, siden det er nettopp denne gruppen som utgjør det viktigste elementet for å få oppdaget slike handlinger. Rune Grundekjøn, spesialrådgiver i Finanstilsynet, har tatt til orde for en innføring av ”kjenn-din-ansatte-prinsippet”, som tilsier at ledelsen burde forsikre seg om at sine ansatte ikke er involvert i noe kriminelt (Stenvik 2009).

I et av innleggene på hvitvaskingskonferansen 2010 stresset Kjersti Johansen viktigheten av å innføre det hun kalte ”hvitvaskingsblikket” i finansinstitusjonene. Hvitvaskere har en rekke distinktive framgangsmåter og ”triks”, og disse kan man lære seg å kjenne igjen. Like mye som det handler om å se på de transaksjonene og personene som skiller seg ut i negativ retning, så handler det om å se på de som skiller seg ut ”positivt”, de tilfellene som er for rosenrøde, for gode til å være sanne. Det kommer av at hvitvaskere er personer som ønsker å fremstå som legitime, og i den bestrebelsen er det alltid noen som overkompenserer. Det kan for eksempel dreie seg om kunder som møter opp i banklokalet nydusjet og i nypresset dress, kunder som aldri misligholder en betaling eller lånetaker som betaler tilbake lånet litt for raskt. EFE og Finanstilsynet (2010) har publisert en liste over kjennetegn på hvitvasking.no.

I tillegg til kontrollørenes mistenksomme blikk, medfører hvitvaskingsloven at finansinstitusjonene skal ha et elektronisk overvåkningssystem som kan fange opp mistenkelige transaksjoner. Dersom en transaksjon faller utenfor kundens vanlige mønster blir den ”flagget”, slik at det kan foretas videre undersøkelser. Flere transaksjoner som sett i sammenheng virker mistenkelige, kan også bli flagget. Dette har man for å unngå såkalt

”strukturering” eller ”smurfing”, som vil si at hvitvaskerne gjør flere små innskudd for å komme inn under rapporteringskravet til myndighetene, som i Norge er på 100 000 kr. Selvfølgelig er det opptil kontrollørene å vurdere når transaksjonene er ”mistenkelige”, så et innskudd på 99 999,99 kr burde få det til å ringe en bjelle. Når nå de aller fleste kunder har tatt skrittet over til nettbank, er det viktig med databaserte overvåkingssystemer.

Det har blitt åpnet for at kundekontrollen kan foretas av tredjeparter. Dermed har gjennomføringen av kundekontrollen, utviklingen av elektroniske overvåkingssystemene, silingen av saker og rapporteringen av mistenkelige transaksjoner, stort sett tilfalt private aktører (Larsson 2008b). Å overlate ansvaret til noen andre er også en måte for finansinstitusjonene å avlaste det juridiske ansvaret dersom det skulle vise seg at virksomheten har blitt misbrukt til hvitvaskingsformål. Slik har anti-hvitvasking, både internasjonalt og nasjonalt, utviklet seg til å bli en omfattende og profitabel industri, som i tillegg til anti-hvitvaskingsprogram leverer en rekke andre relaterte tjenester. I Norge er blant andre EDB Businesspartner, RIG og irske Norkom Technologies leverandører av anti-hvitvaskingsprogram og service. Men ikke alle norske finansinstitusjoner benytter seg av disse tjenestene. En del finansinstitusjoner satser på å utvikle egne anti-hvitvaskingsprogram tilpasset sine egne brukersystemer.

Elektronisk overvåking er imidlertid ingen erstatning for kontrollørens teft. Representanter fra Finanstilsynet uttalte på hvitvaskingskonferansen at elektronisk overvåking bare er ment som et supplement; det skal komme i tillegg til den manuelle overvåkingen – ikke istedenfor. Siden penger i seg selv verken er ”rene” eller ”skitne”, må skitne penger per definisjon være assosiert med noe annet som er ulovlig (Harvey 2009). Problemet er at den automatiske overvåkingen ikke har noen mulighet til å gjøre den forbindelsen. Kontrollørens styrke i forhold til de automatiske systemene, er at de kan bruke skjønn basert på faktorer som blant annet kundens identitet og virksomhet for å gjøre den forbindelsen, og slik vurdere hvorvidt kunden er involvert i noe kriminelt. Dermed er det kontrollørene, og ikke et dataverktøy, som best egner til å vurdere hvilke transaksjoner som er lovlige og hvilke som ikke er det.

Med den siste hvitvaskingsloven har man videre fått mer omfattende og detaljerte krav til kundekontroll. Finansinstitusjonene skal kreve skriftlig legitimasjon av kunder når det etableres et kundeforhold, i henhold til kjenn-din-kunde-prinsippet. Ved enkeltransaksjoner over 100 000 kr skal det gjennomføres kundekontroll, men bare der den rapporteringspliktige ikke allerede har etablert et kundeforhold. På generell basis skal det nå gjennomføres

kundekontroll ved mistanke om at en transaksjon har tilknytning til hvitvasking eller terrorfinansiering, og ved tvil om at tidligere opplysninger om kunden ikke er korrekte og/eller tilstrekkelige. Det innebærer at de rapporteringspliktige må gå igjennom hele kundeporteføljen som ble registrert før 15.04.09. for å samle inn tilstrekkelige kundeopplysninger. Utvidet kundekontroll har vi fått gjennom bestemmelsen i hvitvaskingsloven som sier at det skal hentes inn ytterligere opplysninger om hva som er *formålet* med kundeforholdet. Skal en kunne oppdage kundens mistenkelige transaksjoner så vil det være nødvendig å ha kjennskap til kundens virksomhet. Hvis andre enn kunden har fått rett til å gjennomføre transaksjoner skal det også kreves skriftlig legitimasjon av de *egentlige* eierne. Dette er et viktig tiltak siden det blir vanskeligere for de kriminelle å skjule seg bak kompliserte selskapsstrukturer. Dersom kundekontrollen ikke lar seg gjennomføre er hovedregelen at kundeforholdet ikke kan opprettes og at transaksjonen ikke kan gjennomføres. De rapporteringspliktige plikter også å holde en løpende oppfølging av kundeforholdet med tilhørende kundeopplysninger og påse at transaksjonene stemmer overens med finansinstitusjonens kjennskap til kunden og kundens virksomhet. Opplysninger om kunder og kunders transaksjoner skal oppbevares i minst fem år etter at kundeforholdet er opphørt.

Dersom det er mistanke om at en transaksjon har tilknytning til hvitvasking eller terrorfinansiering, skal det foretas nærmere undersøkelser for å få bekreftet eller avkreftet mistanken. Dersom undersøkelsen ikke avkrefter mistanken, skal alle opplysninger om transaksjonen rapporteres til Økokrim, EFE. MT-rapporten skal være så utdypende som mulig når det gjelder årsaken til mistanken, opplysninger om den mistenkte, eventuelle involverte tredjemenn, opplysninger om transaksjonens art og hvem som er mottaker av pengene m.m. (Nerdal 2003). Den som blir gjenstand for utvidet granskning eller rapportering til Økokrim, skal ikke underrettes om dette. Det skal blant annet forhindre at den mistenkte ødelegger eventuelle beviser i saken. Generelt skal transaksjoner foretatt av personer som er under mistanke, ikke kunne gjennomføres før Økokrim er underrettet. Stansingsplikten har sin forklaring i at Økokrims oppgave blir svært mye vanskeligere etter at pengene er plassert inn i systemet og tilsløringsprosessen er i gang. Et dilemma for de rapporteringspliktige er at det blir nær sagt umulig å fryse en bankkonto eller be om ekstra kundeopplysninger uten å samtidig insinuere at kunden er under mistanke.

I henhold til det tredje hvitvaskingsdirektivet og MONEYVALs prinsipp om risikobasert tilnærming, er det blant annet nytt av hvitvaskingsloven at kundekontroll og

løpende oppfølging skal foretas på bakgrunn av en risikovurdering. Tidligere var alle kunder underlagt samme risikotilnærming. Risikoen for hvitvasking og terrorfinansiering skal nå vurderes ut ifra fire faktorer: type kunde, kundeforhold, produkt og transaksjon. For eksempel vil det nok knytte seg mindre risiko til en norsk småsparer enn til et norskregistrert utenlandsk foretak (NUF). Og transaksjoner til skatteparadiser utgjør en høyere risiko enn transaksjoner mellom egne kontoer i samme bank.

Loven innebærer at alle kundeforhold som er opprettet etter 15.04.09. må risikovurderes. Som et resultat av risikovurderingen kan det være hensiktsmessig å risikoklassifisere kundeporteføljen i risikogrupper. Denne kan utføres elektronisk. En kan for eksempel tenke seg en klassifisering etter ”trafikklysprinsippet” der grønn betyr lavrisiko, gul betyr ordinær risiko og rød betyr høyrisiko. Kontrolltiltakene skal foretas på bakgrunn av risikonivået. Ved lav risiko er det åpnet for en forenklet kundekontroll, som vil si at de rapporteringspliktige ikke er pliktige til å gjennomføre de overnevnte kundekontrolltiltak. Unntaket er praktisk fordi man slipper å bekrefte identiteten til reelle rettighetshavere i selskap der eierskapet er fordelt på mange aksjonærer. Unntaket gjelder ikke dersom det er mistanke om en mistenkelig transaksjon. Ved høy risiko for hvitvasking og terrorfinansiering skal det foretas forsterkede kontrolltiltak. Dette er tiltak som kommer i tillegg til den ordinære kundekontrollen. Her skal kontrolløren innhente en godkjenning fra overordnede før etablering av kundeforholdet, opprinnelsen til kundens formue eller kapital som inngår i transaksjonen skal fastslås og det skal føres en forsterket løpende oppfølging av kundeforholdet. Andre forsterkede kontrolltiltak kan være korrespondanse med myndigheter og andre finansinstitusjoner, eller søk i diverse kildedatabaser for undersøke kundens profil. Noen av de registrene Økokrim bruker i sin etterretning er offentlig tilgjengelige. Forsterkede kontrolltiltak skal foretas i forbindelse med transaksjoner for ”politisk utsatte personer” (PEP) (*politically exposed persons*) som for eksempel statsledere, diplomater og høyesterettsdommere (Høgberg 2008a). Kunder, spesielt utenlandske, kan kontrolleres opp mot for eksempel FNs eller UDs liste over kjente PEPs. Årsaken til at disse er særlig omfattet av lovverket er for å motvirke hvitvasking av midler som stammer fra korrupsjon. Utover det, nevner ikke loven noen særskilte tilfeller der forsterkede kontrolltiltak skal gjennomføres, men minner om at ”rapporteringspliktige skal vie særlig oppmerksomhet til produkter og transaksjoner som fremmer anonymitet.” Risikobaserte kontrolltiltak kommer i tillegg til undersøkelsesplikten og rapporteringsplikten til EFE.

4.4 Kostnadene versus effekten av hvitvaskingsreguleringen

Kostnadene for finansinstitusjonene er betydelige. Det er både personalmessige og driftsmessige utgifter knyttet til å gjennomføre kontrollen. Egne stillinger er opprettet, ofte tilknyttet bankenes sikkerhetsavdelinger, med et titalls ansatte som arbeider kontinuerlig med å se etter mistenkelige transaksjoner. Videre må kontrollen administreres på ledernivå, kundebehandlerne må utføre kundekontrollen i tillegg til sine vanlige arbeidsoppgaver og personalet må holdes faglig oppdatert på hvitvaskingsområdet, noe som vil si at det går med mye ressurser på å avse tid og penger til egenskolering og foredrag. Banker og finansinstitusjoner skal dessuten ha installert et elektronisk overvåkningssystem. EDB Businesspartner, som leverer anti-hvitvaskingsprogram og service til 140 norske banker (Skaug 2010), anslår at kostnadene for deres kunder ligger på ca. 50 millioner årlig. Larsson og Magnusson (2009) har estimert utgiftene til å ligge på minimum 200 millioner kroner årlig for bankene, når man tar i betraktning personalkostnadene knyttet til kontrollen. Kostnadene bæres til slutt nødvendigvis av kundene.

Skal man få en overordnet oversikt over kostnadene må en i tillegg beregne skattepengene myndighetene bruker på reguleringen. Reuter og Truman (2004) har estimert at den samlede reguleringen i USA ligger på rundt tre milliarder dollar årlig. Larsson (2008a) mener at et tilsvarende tall for Norge ligger på opptil 550 millioner kroner. Med 01.04.11. innbyggertall (Statistisk sentralbyrå 2011b) på 4 937 000 utgjør det ca. 111 kr per innbygger årlig. Det er altså knyttet store kostnader til hvitvaskingsreguleringen.

Et spørsmål som da naturlig kommer opp, er om hvitvaskingsreguleringen har gitt valuta for pengene, dvs. virket (forebyggende). Dessverre har man svært begrenset kunnskap om dette, noe som blant annet skyldes at det har vært gjort svært lite forskning om effekten av tiltakene. En positiv effekt av reguleringen er at bank og finansvesenets integritet har blitt styrket (Larsson 2008a). En annen effekt det vanskelig kan sås tvil om, er at reguleringen har gjort det vanskeligere å plassere ulovlige midler direkte i finansinstitusjonene, og da særlig i bankene.

En måte å vurdere den forebyggende effekten til hvitvaskingsreguleringen, er å se om det er en nedgang i den totale hvitvaskingen. Estimerer om den totale hvitvaskingen regnes vanligvis ut på bakgrunn av tall om den svarte økonomien. Ifølge tall fra Finansnæringens Hovedorganisasjon (FNH) utgjør den svarte økonomien i Norge rundt 90 milliarder kroner i året (Foss 2009), noe som tilsvarer ca. 3,75 % av bruttonasjonalprodukt (BNP), med BNP på 2401 milliarder kr for 2009 (Statistisk Sentralbyrå 2009). Lignende estimer har tidligere

havnet et sted mellom to og fem prosent av BNP, der halvparten gjelder narkotikaomsetningen (Joly 2003). Generelt antas det at 2/3 av det totale utbyttet fra staffbare handlinger hvitvaskes på ulike måter (Dyrnes 2004). Den totale hvitvaskingen i Norge kan dermed anslagsvis beregnes til 60 milliarder kroner årlig, 2,5 % av BNP. Det internasjonale pengefondet gjort et tilsvarende estimat på 2-5 % av globalt brutto produkt (FATF 2011b).

Disse hvitvaskingsanslagene, som regnes ut på bakgrunn av den svarte økonomien, er allikevel nærmest rene gjetninger. Dette skyldes vanskelighetene med å kunne tallfeste noe som helst på makronivå om den svarte økonomien. Man må regne med at det er store mørketall.

Men nå er ikke heller hensikten å gi noe i nærheten av et korrekt tall, men å gi en indikator på hvor mye det er som hvitvaskes. Muligens er det andre metoder som egner seg bedre til å estimere omfanget av hvitvaskingen. FATF (2008) foreslår i et skriv metoder og datakilder som kan anvendes, og påpeker at estimater burde støtte seg på flere kilder. MT-rapporter er en spesielt god datakilde, men disse er dessverre lite tilgjengelige for forskning. Stessens (2000: 89) mener at om man skal kunne gi sikrere estimater på omfanget til hvitvaskingsfenomenet, så burde man basere undersøkelsene på mikrodata. For eksempel er lite er gjort for å dokumentere prisnivået på hvitvaskingstjenester, noe som er synd siden prisnivået kan brukes som en indikator på effekten av hvitvaskingsreguleringen, ettersom prisen stiger når oppdagelsesrisikoen blir større. Dessverre registrerer ikke politiet prisnivået i hvitvaskingssaker, siden denne informasjonen ikke er nødvendig for å oppnå domfellelse.

Et annet problem som gjenstår, er at med alle definisjonene som florerer av hvitvasking, så blir det umulig å fastsette et konkret skille mellom hvitvaskingshandlinger og ikke-hvitvaskingshandlinger som alle kan eniges om, før man ser en større grad av harmonisering i lovgivningen land imellom og innenfor akademia (van Duyne 2003). Videre er det ikke sikkert at disse estimatene blir presentert på nøytral basis. Ekspertter, politikere og politifolk kan dra nytte av å legge fram store tall for å øke den politiske oppslutningen for prosjektene sine. Mens andre, for eksempel bankmenn og advokater, kan ha interesse i å redusere disse estimatene for å avvikle kostbare anti-hvitvaskingstiltak.

Ser man bort fra problemene knyttet til estimeringen er det, som Nerdal (2003) påpeker, allikevel en annen ting man ikke kan se bort fra. Selv om man tar utgangspunkt i det minste tallet er det snakk om enorme summer.

5. Primærforbrytelsene og lovbrysterne

5.1 Økonomisk kriminalitet

Hvitvasking henger naturligvis sammen med lovbruddet der utbyttet er generert. I oppgaven har jeg valgt å konsentrere meg om økonomiske primærforbrytelser.

Økonomisk kriminalitet defineres vanligvis som ”profittmotiverte, lovstridige handlinger som ofte (men ikke alltid) begås innenfor eller med utspring i en økonomisk virksomhet som i seg selv er – eller gir seg ut for å være – lovlig.” Det er denne definisjonen som har vært grunnlaget for den samfunnsvitenskapelige diskusjon i de skandinaviske landene (Indreeide 1995). Blant andre Økokrim vektlegger denne definisjonen når økonomisk kriminalitet skal forklares.

Økonomisk kriminalitet er en bred kategori som inneholder alt fra brudd på *straffeloven* som heleri og hvitvasking, skatte- og avgiftsunndragelser, korrupsjon, dokumentfalsk, økonomisk utroskap, bedrageri og underslag, misbruk av offentlige støtteordninger, fiskerikriminalitet, innsidehandel og kursmanipulasjon til brudd på den *økonomiske lovgivningen* om markedsføring, patenter, arbeidsrettigheter, regnskapsbestemmelser, konkurskriminalitet og brudd på konkurranselovgivningen. Dette er for øvrig ikke en fullstendig opplisting. Akkurat hva som betegnes som økonomisk kriminalitet er ikke konstant, fordi lovgivningen er under stadig omforming. Det skjer ny- og oppkriminalisering innen flere områder (Larsson 2002), noe hvitvasking er et godt eksempel på.

Det er imidlertid ikke et juridisk begrep, dvs. det fremgår ikke av loven. Indreeide (1995: 3) sier at ”økonomisk kriminalitet mer må oppfattes som et samfunnsvitenskapelig begrep egnet til forsknings og undervisningsøyemed.”

Slik økonomisk kriminalitet foregår i praksis, er det ofte sånn at økonomiske forbrytelser blir brukt som et ledd i, eller middel til å begå andre former for økonomisk kriminalitet (Gottschalk 2010). For eksempel kan unnlatt regnskapsførsel og manglende bilag, bli brukt til å utføre skatteunndragelser. Eller så kan fiktive fakturaer, først brukt for å hvitvaske, og deretter bli brukt til å kreve tilbakebetaling på inngående moms. Dermed får vi i mange økonomiske straffesaker, en kjede av forskjellige økonomiske lovbrudd, der et lovbrudd blir brukt som ledd i gjennomføre det neste osv.

Spesielt ved økonomisk kriminalitet, er at den økonomiske lovbrysteren ofte forsøker å skjule at forbrytelsen i det hele tatt har funnet sted. Det gjør han ved å implementere en eller flere ”skjulingshandling”, før, samtidig eller direkte etter primærforbrytelsen. Det kan for

eksempel dreie seg om å ikke føre regnskap for virksomheten slik at kriminaliteten ikke kan spores. Forskjellen mellom skjulingshandlinger og hvitvasking er at man ved skjuling forsøker å skjule *selve* primærforbrytelsen, mens man ved hvitvasking forsøker å skjule eller legitimere *utbyttet* fra primærforbrytelsen. Det er imidlertid et overlapp mellom de to, hvis man skjuler utbyttet så skjuler man også kriminaliteten siden det er bevis i saken. Og hvis man skjuler kriminaliteten, så er jo det en måte å sikre utbytte på, siden politiet ikke vil lete etter det. Overlappet er størst når det er samme gjerningsperson som har begått både primærforbrytelsen og hvitvaskingen (selvvasking). Skillet er klarere når det er forskjellige gjerningsmenn, der en begår primærforbrytelsen og en annen får i oppgave å hvitvaske.

5.2 Økonomiske lovbrøtere

Siden sosiologiens fokus er relasjoner mellom mennesker har man i sosiologien vært mer interessert i å studere *hvem* som utfører de illegale handlingene, enn hvilke lovbrudd de begår (Larsson 2002). Jeg mener at det er viktig å studere begge. Å ha kunnskap om kriminelle er ikke det samme som å ha kunnskap om kriminalitet (Benson og Simpson 2009), men for å forstå de kriminelle handlingene må vi se de i sammenheng med aktørene som utfører de. Samfunnsvitenskapelige forklaringer krever forståelse av både aktørenes grunner og handlinger i den kontekst de befinner seg. Derfor må enhver samfunnsvitenskapelig forklaring gå gjennom individer (Kalleberg 2009).

Siden økonomisk kriminalitet er et paraplybegrep, dekker det en rekke ulike handlingstyper, og dermed får man også lovbrøtere med ulik sosial bakgrunn. Økonomiske lovbrøtere i den lette enden er for eksempel trygdesnytere. Dette er lovbrøtere som nærmest må være i en ikke-så-god sosioøkonomisk tilværelse for å kunne gjennomføre den økonomiske kriminaliteten det er snakk om. Andre som er lavt bemidlet og som begår økonomisk kriminalitet kan være aktører som jobber svart.

Økonomiske lovbrøtere i den tunge enden kalles hvitsnippkriminelle. Betegnelsen *white-collar crime*, ble først introdusert av Sutherland i 1939. Med konseptet søkte Sutherland å statuere at personer fra det øvre sosioøkonomiske sjiktet også begår kriminelle handlinger. Hans opprinnelige definisjon lød som følger: "[A white collar crime is] a crime committed by a person of respectability and high social status in the course of his occupation" (Coleman 1985: 2). BI-professoren Petter Gottschalk (2010: 232) definerer hvitsnippkriminelle som "individer som har makt og tillit knyttet til posisjon i politikk, forvaltning eller næringsliv, og som begår økonomisk kriminalitet."

Relativt sett synes de fleste som begår økonomisk kriminalitet å være mer ressurssterke enn tradisjonelle lovbrytere (Larsson 2002). Tidligere studier viser at de fleste som begår økonomisk kriminalitet er menn (Coleman 2002), er relativt gamle i forhold til tradisjonelle lovbrytere (Croall 2001), er i arbeid, har utdanning (minst videregående skole) (Benson og Simpson 2009), har et ikke-kriminelt selvbilde og er i stor grad tidligere ustraffet (Clinard og Meier 2004). Den økonomiske lovbryteren kan altså være hvermannen.

Økonomisk kriminalitet er allikevel ikke bare forbeholdt ”vanlige folk”, men begås også av det man kaller tradisjonelle- og organiserte kriminelle (Politidirektoratet 2009). Den senere tids kriminalitetsutvikling i Norge og andre land har vist at organiserte kriminelle i tillegg til å drive med mer tradisjonelle former for organisert kriminalitet som narkotikasmugling, ran og utpressing, også har utvidet til økonomisk kriminalitet. En kan riktignok spørre seg hvorfor en gruppe kriminelle skal rane en bank for 10 millioner kr, når de kan bedra den samme banken for 20 millioner kr, og ikke minst med mye lavere risiko involvert. Utviklingen i Norge viser dessuten at organiserte kriminelle har tatt tilhold i- og får stadig større grep om enkelte norske bransjer. Særlig restaurant- og byggebransjen er utsatt. De kriminelle er også blitt langt mer ressurssterke og profesjonelle, noe man blant annet ser i bruken av høyteknologiske hjelpemidler til å begå økonomisk kriminalitet, som bruk av dataprogrammer til å manipulere kassaapparat og regnskap. Økonomisk kriminalitet utført av organiserte kriminelle betegner politiet som organisert økonomisk kriminalitet.

Den økonomiske lovbryteren kan altså være alt fra mannen i gata, til mannen i dress, til den yrkeskriminelle gjengangeren, til det farlige organiserte gjengmedlemmet. Ingen enkle skillelinjer med andre ord.

5.3 Sakene

Her presenterer jeg sakene og svarer på spørsmålene om hvem de økonomiske lovbryterne er og hvordan den økonomiske kriminaliteten er gjennomført.

Rive-Olsen

I 1994 stiftet tromsøværingen Roald Olsen (født 1953), med kallenavnet "Rive-Olsen", selskapet Roald Olsen AS (ROAS). Rive-Olsen fungerte som styreleder i aksjeselskapet, som drev med kjøp og salg av eiendommer. ROAS har siden stiftelsen vært heleid av Rive-Olsen. I mange år har Rive-Olsen vært en av de mest profilerte aktørene i eiendomsmarkedet i Tromsø. Han er tidligere straffedømt for skattesvik for årene 1985 til 1989 og for overtredelse

av plan- og bygningsloven i 1998. Det var slik Rive-Olsen fikk status som lokalkjendis og tilegnet seg kallenavnet sitt, etter å ha revet et verneverdig hus i Tromsø sentrum (Anonym 2009a). Den 21.01.10 stod Rive-Olsen igjen tiltalt i Nord-Troms tingrett, denne gang for grovt økonomisk utroskap (§ 275 jf § 276), selvvasking (§ 317 annet ledd) og brudd på lignings- (§ 12), regnskaps- (§ 8), og bokføringsloven (§ 15). Rive-Olsen stod ikke oppført med noen inntekt eller formue da rettsaken mot han startet.

I løpet av 2005 og frem til våren 2007, ble alle eiendommene i selskapet solgt på grunn av press fra banken. Banken hadde pant i eiendommene og panten ble innfridd ved salg. Rive-Olsen leverte verken korrekt utfylt regnskap, årsregnskap eller selvangivelse for selskapet i 2006. Fra 2007 og utover ble det heller ikke ført noe regnskap. Ved å ikke føre regnskap for eiendomssalgene unndro Rive-Olsen rundt 10 millioner kr i skatt (Anonym 2009a), siden salg av eiendom utløser skatteplikt. Det var altså det at han ikke ville betale skatt, som lå til grunn for kriminaliteten.

I tidsperioden fra mai til desember 2007 begikk Rive-Olsen grovt utroskap ved at han tok ut alt av verdi fra ROAS. Pengene besto i hovedsak av inntekter fra eiendomssalg. Økonomisk utroskap karakteriseres ved at gjerningspersonen gjør noe som er i strid med selskapets interesse og til egen personlig vinning.

Det grove utroskapet startet med at Rive-Olsen tok ut til sammen 400 000 kr i kontanter fra selskapets konto den 3., 14. og 22. mai. Utover året overførte han ved 4 forskjellige anledninger til sammen 5,6 millioner kr som egentlig skulle tilfalt ROAS konto, over på sin egen private konto. 700 000 kr overførte han dessuten direkte til to hvitvaskere, henholdsvis 500 000 kr og 200 000 kr til hver. Overføringene var merket ”tilbakebetaling av lån”, selv om han ikke skyldte noen av dem penger – det var isteden en måte å lure kontrollørene på. De to siste transaksjonene gjaldt til sammen 10 929 425 kr til sin private konto i Thailand. Store deler av denne summen var blitt overført direkte fra Rive-Olsens salgoppgjørskonto i meglerforetaket NAI First Partner. Den andre overføringen fra hans private konto var merket ”bygging av hus”. Like før jul 2007 hadde Rive-Olsen tappet selskapet for alt hva det var verdt.

Av de utroskapshandlingene som gjaldt overføring til hvitvaskerne, kontantuttak og overførsler til Thailand, så mente retten dette også dreide seg om hvitvaskingshandlinger. Overførsler av penger til tredjepersoner, utlandet og i kontanter kan ikke ha hatt noe annet formål enn å tilsløre hvor midlene tok veien, ifølge retten. Slik var en del av hvitvaskingshandlingene en intergrert del av primærforbrytelsen i denne saken.

Transaksjonene, i fem forskjellige retninger, var altså en del av en utplasseringsoperasjon. Målet var å spre pengene slik at ikke myndighetene skulle kunne få fatt på dem.

For å oppsummere ble alt av selskapets verdier ved elleve separate overførslar utplassert til i alt fem forskjellige lokasjoner: hjemmeoppbevaring av pengene i kontanter, Rive-Olsens private konto i Norge, hans private konto i Thailand, og til de to hvitvaskernes kontoer. Til sammen ble 17 509 433 kr uberettiget ført ut av ROAS.

Spåkonesaken

Den 29.10.10., i Stjør- og Verdal tingrett, stod tre familiemedlemmer i i et spåfirma fra Nord-Trøndelag tiltalt. Det tiltalte paret, Bjørnar (født 1954) – og Randi Kristiansen (født 1955), og parets datter Marie Kristiansen (født 1979) var siktet for selvvasking (§ 317 annet ledd) og brudd på merverdiavgifts- (§ 72 jf straffeloven § 270 jf § 271 om bedrageri), lignings- (§ 12) og bokkføringsloven (§ 15). Før dette hadde ekteparet i flere år drevet spåtjeneste per telefon gjennom kvinnens enkeltmannsforetak Kilden Norge AS. Datteren hadde jobbet som administrator i firmaet siden 2004. Paret har også en sønn som led av en livstruende sykdom i perioden kriminaliteten vedvarte. Ingen av de tiltalte skal ha hatt noen formue.

I et forsøk på å unngå å betale skatt og avgifter for spåvirksomheten, hadde ekteparet flyttet virksomheten utenlands ved å opprette to offshoreselskap i ulike skatteparadiser. Begge offshoreselskapene ble etablert etter at det ble innført moms på spåtjenester i 2001. Det første var et selskap kalt Compay Ltd. på St. Vincent og Grenadinene i Karibia som ble opprettet i mai 2003. Fra oktober 2004 ble spåvirksomheten flyttet til et selskap som de opprettet i Panama kalt Mariposa Ltd. I tillegg var det blitt opprettet et sentralbord plassert i Liverpool, England, i regi av Mariposa, for å gi inntrykk av at spåvirksomheten foregikk utenfor Norges grenser. De fleste som spådde over telefon jobbet likevel fra Norge. Også Randi og Bjørnar Kristiansen spådde over telefon fra hjemmet sitt i Nord-Trøndelag. Selv hevdet ekteparet at omsetningen var fritatt for moms siden spåvirksomheten ble drevet i regi av Mariposa Ltd. som var registrert i Panama. Retten fant det imidlertid bevist at virksomheten i hovedsak var drevet fra Norge gjennom Kilden og at virksomheten dermed har de samme pliktene som andre norske foretak. Selskapene i Karibia var i realiteten strukturer konstruert for gi et falskt inntrykk av at spåvirksomheten ble drevet av aktører i utlandet. Det var en kulisse beregnet på å lure myndighetene (Okkenhaug 2010).

Som et ledd i å unndra moms manipulerte spåfamilien regnskapet for Kildens omsetning og kostnader for årene 2005, 2006 og 2007. Den reelle omsetningen knyttet til

spåvirkingsomheten ble holdt utenfor Kildens regnskap gjennom en konto i Sparebank 1 Midt-Norge, kalt 4213-kontoen. Kilden hadde en annen driftskonto som korresponderte med foretakets regnskap. I perioden januar 2005 til desember 2007 innleverte de uriktige merverdiavgiftsoppgaver til fylkesskattekontoret i Nord-Trøndelag hvor det i oppgavene omtrent bare ble ført opp kjøp av varer og tjenester slik at man fikk tilgodeoppgaver på omsetningen. De tok også med en slump inntekter fra salg for å gjøre oppgavene mer troverdige. Merverdiavgiftssvindelen foregår på forskjellige måter enten ved at det unnlates å sende inn momsoppgaver eller ved at det, slik som i dette tilfellet, er utarbeidet falske momsoppgaver. Næringsdrivende har rett til fradrag for merverdiavgift som er påløpt ved kjøp av varer og tjenester til bruk i virksomheten (inngående avgift), men skal beregne merverdiavgift av sin omsetning (utgående avgift) (Skatteetaten 2011). Ved at spåfamilien unnlot å sørge for at foretakets sine salg ble oppgitt i regnskapet unndro de seg betydelige mengder moms. Over nevnte periode skal de til sammen skal de å ha unndratt moms for 3 967 703 kr. Pengene ble utbetalt til Kildens driftskonto.

Ved at de unnlot å føre skattepliktig nettoinntekt i næringsoppgave og selvangivelse for Kilden AS, skal ekteparet Kristiansen i tillegg ha unndratt seg inntektsbeskatning for inntektsårene 2005, 2006 og 2007 på henholdsvis 292 994 kr, 726 910 kr og 890 882 kr, til sammen 1 910 786 kr. Momssvindelen og skatteunndragelsene ga således et samlet utbytte på 5 878 489 kr.

Kjemi-Olsen

Rogalendingen Henry Olav Olsen (født 1958) stod i Stavanger tingrett den 25.11.08. tiltalt for grovt underslag (§ 255 jf § 256) og bedrageri (§ 270 jf § 271) hos sin arbeidsgiver M-I Swaco, i tillegg til omfattende korrupsjon (§ 275 jf § 276) og hvitvasking (§ 317). M-I Swaco er et verdensomspennende selskap som blant annet selger kjemiske produkter til olje- og gassindustrien. Kjemi-Olsen var den eneste faste ansatte der og hadde siden 1996 vært ansatt som lagersjef. Han har hatt en årsinntekt på ca. 600 000 kr og har ingen formue. Kjemi-Olsen var samboende og har ett barn. Han er ikke tidligere domfelt

I tillegg til ansvaret for produksjonen på Storøy hadde Kjemi-Olsen også logistikkansvaret for transport til og fra Storøy. Det omfattet bruken av tre båter. Båtene eies av Karmøy-rederen Jonny Vestvik (født 1959), henholdsvis via selskapene Soltin Marine AS, Senior Shipping AS og Andrea Shipping AS. I retten stod han sammen med Kjemi-Olsen

tiltalt for korrupsjon (§ 275 jf § 276). Vestvik er reder og har en årsinntekt på ca 8-900 000 kr og en formue på ca 3 000 000 kr. Han er tidligere straffet.

Fra Kjemi-Olsen tilredte stillingen i 1999, til april 2006 skal han ha underslått til sammen minst 380 000 liter glykol og 3400 tonn KCl-salt, med en antatt verdi på mer enn 4,3 millioner kr fra arbeidsgiverens lager. Olsen tilegnet seg KCl-salt og glykol ved at det helt fra oppstarten av anlegget på Storøy i realiteten ble blandet inn mindre KCl-salt og glykol i produksjonen og ved levering enn det som er blitt registrert i lagersystemet. "Overskuddet" fra dette har han lagret på Storøy, på arbeidsgivers lager og tanker, og ved å benytte et annet lager i nærheten. All glykolen og 2400 tonn av KCl-saltet skal han så ha solgt videre. Videre salget utgjorde ca kr 1,4 millioner for glykolen og vel ca kr 2,7 millioner for KCl-saltet. På grunn de manglende kontrollrutinene kunne han operere som han ville på lageret.

I tidsrommet april 2003 til september 2004 utførte Kjemi-Olsen også et større bedrageri mot sin arbeidsgiver. Måten Olsen utførte bedrageriet på var at han lurte ansatte i M-I Swaco til å utbetale til sammen 2 452 410 kr til Scantsi AS, som var eid av en medlemsvoren med navn Mats Harald Sekse, ved at det ble sendt 3 fakturaer fra Scantsi AS til M-I Swaco, for en fiktiv leveranse av til sammen 351 750 liter glykol. Kjemi-Olsen sørget så for at varene ble ført inn i lagersystemet som om de var levert. Det samme partiet med glykol hadde Kjemi-Olsen tidligere "solgt" til Sekse for 1 186 680 kr. Deretter ble partiet solgt tilbake til M-I Swaco for den overnevnte summen - uten at glykolen noen gang forlot området (Andreassen 2008). Det var tilliten og friheten Kjemi-Olsen nøt som lagersjef som gjorde at M-I Swaco kunne bedras på denne måten.

Sammen med Vestvik begikk Kjemi-Olsen også korrupsjon. Korrupsjon handler om å gi gaver til personer med den hensikt å påvirke dem til å misbruke sin stilling ved å gi en motytelse. Blant skadene av korrupsjon i næringslivssammenheng er at den virker svært konkurransevridende og ødelegger markedsøkonomistrukturer. I tidsrommet etter 4. juli 2003, skal Olsen ha mottatt store månedlige summer, på til sammen minst 2 388 000 kr, i bestiklinger fra Vestvik. Smøringen skal ha skjedd for at Vestvik fortsatt skulle få transportoppdrag av M-I Swaco. Den samlede økonomiske kriminaliteten ga Kjemi-Olsen alene et utbytte på 7 674 680 kr. I tillegg må det beregnes det Sekse og Vestvik tjente på kriminaliteten.

Mobilkvar tetten

Stavanger-mannen Ole Paul Bang (født 1945) stod den 10.04.06. tiltalt i Stavanger tingrett. Han stod tiltalt for hvitvasking (§ 317), grovt underslag (§ 256 jf 255), ligningsjuks (§ 12-1 jf 12-2) og flere tilfeller av regnskapsjuks. Bang er utdannet økonom og har lenge jobbet som selvstendig næringsdrivende. Gjennom sitt selskap O.B. Invest AS og datterselskapet Celltrade AS har han drevet handel med mobiltelefoner. I flere år har han levd med svært begrenset inntekt. I 2005 hadde han en bruttoinntekt på 320 000 kr, hvorav 280 000 kr var trygdeytelser. Bang er ikke tidligere domfelt eller bøtelagt.

I perioden januar 2002 til april 2003 videreformidlet Bang mobiltelefoner internasjonalt gjennom O.B. Invest og Celltrade som en del av en velorganisert momssvindel. For den kriminelle anledningen var selskapene blitt registrert i dansk merverdiavgiftsregister slik at det kunne handles avgiftsfritt, noe som var nødvendig for å gjennomføre svindelen. I alt 3 millioner mobiltelefoner ble solgt til 13 ulike selskap. Samtlige av selskapene var kontrollert av personer i det pakistanske miljøet i Manchester, England. Disse fungerte som såkalte *missing traders*. Begrepet benyttes om selskap hvor ledelsen har stukket av sammen med momsen, enten ved å simpelthen forsvinne, brukt falskt navn, adresse m.m. eller tilranet seg et annet firmas merverdiavgiftsregistreringsnummer. Kjøperne av mobiltelefonene, the missing traders, har kjøpt mobiltelefonene uten merverdiavgift av Bang. Selskapene videresolgte deretter mobiltelefonene til et nytt selskap med påslag av 17,5 % i merverdiavgift, samtidig som salgspris har vært lavere enn innkjøpspris. Gjennom å selge mobiltelefonene til en lavere pris har gjerningsmennene skaffet seg et konkurransefortrinn på bekostning av de som driver legal omsetning. Felles for de 13 kjøperne er at hver av dem har kjøpt et til dels betydelig antall mobiltelefoner over en kort periode, for så å bli avløst av en ny kjøper. Alle unntatt et av selskapene har blitt avregistrert kort tid etter handelen. Dette er organisert økonomisk kriminalitet.

Modusen for kriminaliteten er velkjent og betegnes som *missing trader fraud*. Det er en form for merverdiavgiftsunndragelse som utnytter merverdiavgiftslovgivningen i jurisdiksjoner hvor man kan handle avgiftsfritt over grensene. Svindelen skjer i det selskapet ”forsvinner” rett etter at inngående merverdiavgift er trukket fra og før utgående merverdiavgift betales inn til statskassen. Typisk skjer svindelen ved omsetning av varer eller tjenester som har svært høy verdi og som er små i den forstand at det er vanskelig for tollmyndighetene å kontrollere forsendelser, slik som mobiltelefoner, telefonkort og datachipper.

Sannsynligvis har svindelen vært del av en såkalt karusellsvindel (*carousel fraud*), men retten tok ikke videre stilling til spørsmålet. Karusellsvindel er en mer kompleks form for missing trader fraud som skjer når en rekke transaksjoner med de samme produktene foretas igjen og igjen og mellom stråselskaper basert i flere land som i en slags sirkel- eller karusellbevegelse. Bare de mest organiserte og sofistikerte kriminelle gruppene er i stand til å gjennomføre en slik svindel. Mobiltelefoner og andre elektroniske varer egner seg særlig godt til dette formålet, fordi det handles mye og fort i disse markedene – dermed kan karusellen gå fort rundt uten at det virker mistenkelig. The missing trader selskapet bygger på denne måten opp en mangedoblet avgiftsgjeld til staten, før det forsvinner innenfor et tidsvindu på 4 måneder, som er fristen for å innrapportere merverdioppgaver til britiske myndigheter. Staten blir deretter nødt til å betale momsrefusjon til både legale og illegale selskaper som har vært innblandet i innlandshandelen. Slik blir staten sittende igjen med tapet. Svindelen er et problem innen hele den europeiske union, men har rammet Storbritannia særlig hardt. I Norge er det merverdiavgift på import av varer, noe som fører til at momskaruseller ikke er en direkte trussel mot vårt skattesystem. Det er allikevel en fare for at varene kan sløyfes gjennom Norge, bare for å få svindelen til å se legitim ut (Økokrim 2011).

I tillegg til merverdiavgiftssvindelen skal Bang ha gjennomført en rekke andre økonomiske lovbrudd. Han har blant annet sørget for at fakturaene fra momssvindelen ikke ble bokført på riktig måte, slik at kriminaliteten ikke skulle kunne spores i regnskapene. Videre har han lurt en medeier i O.B. Invest til å selge sine aksjer, til tross for at han visste at aksjene ville øke i verdi ettersom det var økt ”omsetning” i selskapet. Og han gjennomførte skattesvik for omkring flere millioner kroner ved at han og en kamerat forfalsket en avtale der han angivelig hadde solgt sin andel i O.B. Invest. Forfalskningen førte til at han ikke stod oppført som eier og dermed kunne han unndra omsetningen i selskapet fra beskatning.

Ved å legge til rette for momssvindelen gjorde Bang seg egentlig medskyldig, men ettersom det ikke har falt noen dom i britisk rett har han heller ikke kunne blitt straffeforfulgt for dette i Norge. Samlet sett skal Bang ha medvirket til at den britiske staten ble svindlet for opp mot svimlende 85 millioner pund (ca. 1 milliard kroner) i merverdiavgifter.

Svenskebyggsaken

Den svenske maleren og stillasmontøren Dan Håkan Mikael Andersson (født 1966) stod i Oslo tingrett den 20.10.10. tiltalt for hvitvasking (§ 317), flere brudd på bokføringsloven merverdiavgiftsloven, og utroskap (§ 275) og medvirkning til grov økonomisk utroskap (§

276) for til sammen ca. 38 millioner kr i bygg- og anleggsbransjen. Andersson var daglig leder i selskapet Wecosan Partners Ltd og arbeidet som stilasbygger. Som stilasbygger tjente han rundt 300 000 svenske kr brutto i året. Det tilsvarer ca. 264 000 norske kr.

Andersson skal ha vært en viktig medhjelper for hovedmannen i saken, sunnmøringen Roger Klinge Dyrnes (født 1955). Opprinnelig skulle han også ha sittet på tiltalebenken, men forsvant sporløst da han slapp ut fra varetektsfengsling for tre år siden. Dyrnes er nå etterlyst over hele verden gjennom Interpol og står fortsatt tiltalt for hvitvasking og grovt økonomisk utroskap.

Andersson er i likhet med de to av hvitvaskerne i denne saken, Bengt Olsson og Kjell Roger Johansson, tidligere dømt for hvitvasking i tilknytning til den såkalte ”Legionærbyggsaken”. Den gang var det dansken Glen Bent Lykke Jensen som var hovedmannen. Dyrnes skal også ha vært involvert i den saken. Det er en glidende overgang mellom de to sakene, men jeg konsentrerer meg hovedsaklig om den siste.

Mens samtlige var under etterforskning for forhold knyttet til Legionærbyggsaken fortsatte kriminaliteten med andre selskaper i bygg- og anleggsbransjen (Hustadnes 2007). Fra 27. juni 2005 til 30. august 2006, skal Dyrnes begått økonomisk utroskap mot et av sine selskaper ved at han skal ha tatt ut i alt rundt ni millioner kroner i kontanter fra K.A. Bygg sin bankkonto. Etter det skal Andersson ha tatt over jobben. I perioden august 2006 til oktober 2007 skal han ha tappet i alt fem selskaper for penger, inklusiv Wecosan der han selv var daglig leder. Olsson hadde de formelle ledervervene i de fire resterende selskapene, men Andersson skal ha hatt disposisjonsrett over kontoene tilhørende disse. Utroskapet bestod i at han til sammen tok ut 38 754 083 kr kontant fordelt på 612 uttak fra de fem bedriftskontoene. Han har så overlevert pengene kontant til Dyrnes. I realiteten var alle selskapene kontrollert av sunnmøringen.

Alle fem selskapene var registrert som norsk avdeling av engelske selskap (NUF). Slik har de gått aktivt til verks for å minimere den eksterne kontrollen. Økokrim (2009) frykter at mange utnytter de muligheter som oppstår som følge av redusert offentlig innsyn og manglende krav om revisjon i NUF-selskaper.

Kontantene har blant annet blitt brukt til å betale for svart arbeidskraft fra Øst-Europa. Den ulovlige arbeidskraften har blitt betalt kontant for å hindre at utbetalingene kan spores. Selskapene er blitt knyttet til *sosial dumping*, forøvrig uten at noen i denne saken har kunnet blitt tiltalt for det. Begrepet knyttes til arbeidsinnvandring hvor utenlandske arbeidstakere, som utfører arbeid i Norge, får vesentlig dårligere lønns- og arbeidsvilkår enn norske

arbeidstakere. I praksis gjelder dette som regel de nye EU-landene. Begrepet spiller på det at norske arbeidstakeres vilkår ”dumpes” som et resultat av at billig utenlandsk arbeidskraft overtar.

Et fellestrekk ved kontantuttakene er at de ble forsøkt hvitvasket ved hjelp av fiktive fakturaer. Slik har hvitvaskingen foregått på samme tid som primærforbrytelsen. Det er Dyrnes som har produsert de falske fakturaene. Fakturaene for utført arbeid har han så fått blant andre Olsson og Johansson som representanter for sine selskaper til å kvittere på. Fakturaene skulle gi inntrykk av at pengene var tatt ut for å betale regninger kontant, ved at de ble merket ”Motaget kont” og underskrift. I virkeligheten var ikke regningene blitt betalt og kontantene var isteden gått til å betale for den svarte arbeidskraften. I sine rapporter refererer FATF (2006) til fiktiv fakturering som en variant av en hvitvaskingsmetode kalt handelsbasert hvitvasking (*trade based money laundering*).

De falske fakturaene ble så videre benyttet som et middel til unndragelse av merverdiavgift. I alt 27 fiktive fakturaer som ble bokført i regnskapet til Wecosan Partners ga Andersson et urettmessig fradrag på inngående merverdiavgift på til sammen 243 148 kr. Det førte til brudd både på merverdiavgiftsloven og bokføringsloven. Olsson unnlot også å sende inn papirer for sine selskaper, slik at det ikke var mulig å se utav regnskapet at det ikke var foretatt innbetalinger til selskapene. Samlet skal kriminaliteten ha gitt et utbytte på nærmere 40 millioner kr.

5.4 Sammenligning av økonomisk kriminalitet

Når det gjelder gjennomførelsen av primærforbrytelsene, så valgte jeg, som nevnt innledningsvis, selv ut økonomiske saker med en rimelig stor bredde i typer av lovbrudd. Men, og som jeg ikke har hatt noe innvirkning på, så er det i kategoriene der det er flere av samme type lovbrudd, skattekriminalitet, som forekommer mest. I fire av de fem sakene er det kriminalitet mot skattesystemet som har vært det primære lovbruddet. Skatte- og avgiftsunnlaterer er den største statistikkgruppen innenfor registrert økonomisk kriminalitet i Norge (Økokrim 2009).

Et fellestrekk ved alle de fem sakene er at en rekke straffebestemmelser er overtrådt. Hovedgrunnen til dette er at de økonomiske lovbrysterne forsøker å skjule primærforbrytelsen, enten ved å ikke føre- eller manipulere regnskap og ligninger. Løgn avler løgn, og bedrag må ofte skjules via andre forbrytelser. Når det tukles med regnskap og ligninger, så påvirker det dessuten skatteberegningene. Slik medfører mye økonomisk kriminalitet nesten automatisk

skatteovertredelser. Dette er altså en medvirkende årsak til at skattekriminalitet er så høyt representert i statistikken.

En annen selvsagt årsak til at mange bestemmelser er overtrådt, er at noen av lovbrύτεerne har forsøkt å tilegne seg mer utbytte ved å utføre forskjellige typer lovbrudd når de først er i gang. For eksempel kan det virke som at grådigheten har ”løpt løpsk” for Kjemi-Olsen.

Sakene viser at den økonomiske kriminaliteten ofte innebærer bruk av en rekke virksomheter. Som de kriminelle aktørene blir disse tildelt forskjellige roller: I en virksomhet føres det ikke regnskap, en annen blir brukt til merverdiavgiftsvindel, en tredje blir brukt til hvitvasking osv, alt ettersom. I Mobilkvarettsaken inkluderte forbrytelsene minst 15 selskaper. I flere av sakene er de økonomiske lovbruddene nettopp kollektive handlinger, der flere aktører er innblandet, både i og utenfor virksomhetene. Når den økonomiske kriminaliteten involverer flere, er satt i system og er høyt organisert, er det hensiktsmessig å snakke om organisert økonomisk kriminalitet.

Sakene illustrerer at den økonomiske kriminaliteten som oftest rammer samfunnet som helhet. Den rammer store organisasjoner innen næringslivet, og offentlig forvaltning (Gottshalk 2010). Ofrene for kriminaliteten har vært den norske stat i tre av sakene, den britiske stat i en sak og private næringsdrivende i en sak. Holder vi oss til de fire norske primærforbrytelsene, gjelder det enkeltbeløp fra rundt 6 til nærmere 40 millioner kr. Det norske samfunnet blir utsatt for betydelige tap på grunn av økonomisk kriminalitet.

5.5 Sammenligning av de økonomiske lovbrύτεerne

Det jeg har gjort av funn om de økonomiske lovbrύτεerne bekrefter for det meste den eksisterende forskningslitteraturen. Det er flere menn enn kvinner er representert. Et av de eldste funnene når det gjelder forskning på kriminalitet, er at menn er mer tilbøyelig til å begå kriminalitet enn kvinner. De er i relativt høy alder. Dette kan forklares med at yngre folk ikke er ansatt i stillinger der man har tilgang på muligheter til å begå økonomisk kriminalitet (Croall 2001). Et fåtall av dem er tidligere straffedømt. Til tross for det, kan det antas at flere av lovbrύτεerne har hatt lang fartstid med økonomisk kriminalitet (Clinard og Meier 2004). For det første er økonomisk kriminalitet vanskelig å oppdage, dermed kan det være at de økonomiske lovbrύτεerne har begått slike lovbrudd ved tidligere anledninger uten å bli tatt. Og for det andre finner økonomisk kriminalitet ofte sted over lengre tidsperioder. Av materialet vist her har den økonomiske kriminaliteten pågått i gjennomsnitt over en periode på ca 3 år i

hver sak. Det viser seg slik i mange tilfeller at flere av lovbrøyerne har påbegynt hva man kan kalle kriminelle ”karrierer”, og at lovbruddene således ikke er å regne som engangsforseelser.

Den kriminelle statusen til lovbrøyerne i materialet er problematisk. Dette er aktører som tydeligvis har operert på begge sider av loven. Men i noen av tilfellene er det vanskelig å vite om dette er selvstendige næringsdrivende som har det har gått galt av sted for, eller om det er kriminelle entreprenører som har prøvd å framstå som legitime. For iallefall Rive-Olsen og Dyrnes heller det mot det siste alternativet. Fra dommen mot Rive-Olsen står det at han har ” utvist tilnærmet total mangel på respekt for lover og regler som gjelder for næringslivet”, og Dyrnes møtte ikke engang opp da rettsaken mot han startet. Croall (2001: 7) har påpekt at det kan være vanskelig å trekke et skille mellom legitime og illegale virksomheter.

I motsetning til mye av forskningslitteraturen viser ikke materialet (med noen få unntak) at lovbrøyerne skal ha vært spesielt ressurssterke, de har ordinære inntekter og har ikke stått oppført med noe særlig i formue. De legger seg dermed i midtre mot nedre del av det sosioøkonomiske sjiktet. Siden de heller ikke innehar viktige posisjoner og utdanningsnivået ikke er spesielt høyt, er de per definisjon ikke å regne som hvitsnippkriminelle. Som Benson og Simpson (2009) også påpeker, ser det ut til at vi må revurdere det ensidige bildet vi har av økonomiske lovbrøyerne som mektige, rike og høyt utdannede. De økonomiske lovbrøyerne sosiale bakgrunn er egentlig svært variert.

Et noe overraskende funn er at samtlige av de økonomiske lovbrøyerne representert i materialet har hatt tilnærmet frie tøyler. Alle har hatt yrkestittel som selvstendige næringsdrivende bortsett fra Marie Kristiansen som hadde stilling som administrasjonsmedarbeider i Kilden/Mariposa og Kjemi-Olsen som var logistikkmedarbeider for M-I Swaco. Men begge har hatt alle muligheter til å begå kriminalitet; Marie jobbet for sine kriminelle foreldre, og Kjemi-Olsen skal ikke ha vært underlagt noe særlig form for kontroll på lageret der han jobbet. Ifølge tiltalen skal han ha drevet ”butikk i butikken”.

Poenget er at alle de økonomiske lovbrøyerne har operert innenfor små virksomhetsstrukturer som på grunn av det lave antallet av ansatte er underlagt lite internkontroll. Og med lite kontroll ligger de kriminelle mulighetene åpne. Som det jo fremgår av yrkestittelen, nyter selvstendige næringsdrivende frihet og autonomi. Bortsett fra skattemyndighetene er det dermed få igjen til å oppdage den økonomiske kriminaliteten. Funnet støtter mulighetsperspektivet; der det finnes muligheter for det, er der den økonomiske kriminaliteten gjennomføres.

I desember 2010 gikk regjeringen inn for at småselskaper med omsetning under 5 millioner kr skal slippe revisjonsplikt. Per 1. januar 2011, var det i alt 485 907 registrerte selskaper i Norge (Statistisk sentralbyrå 2011a), og det antas at 137 000 av disse har sluppet unna revisjonsplikten (Becker 2010). Blant andre Økokrim har stilt seg negative til det som har skjedd. Revisjon er en sikkerhet mot økonomisk kriminalitet, og når sikkerhetsventilen tas ut, åpner det for et vell av kriminelle muligheter. I mange år har bransjeaktører påpekt skatteunndragelse er en kriminalitetsform som begås av ”alle” (Økokrim 2011), og når nesten en tredjedel av alle norske selskaper får frie tøyler til å begå økonomisk kriminalitet, er det liten tvil om at mange vil velge å benytte seg av den muligheten. Som mulighetsperspektivet og funnene her indikerer, er en sannsynlig utilsiktet virkning av lovendringen, mer økonomisk kriminalitet.

6. Pengevaskerne

6.1 Primærforbryterens kapital som betingelse for hvitvasking

Primærforbryterens sosiale bakgrunn har mye å si for *hvem* som hvitvasker, og dermed også *hvordan* utbytte hvitvaskes. Den kulturelle-, sosiale- og økonomiske kapitalen primærforbryteren besitter, legger sterke føringer på valgmulighetene. De kriminelle kan ikke fritt velge hvitvaskingsmetode, som alle andre aktører befinner de seg innenfor strukturelle og kulturelle rammer. For eksempel er de alternative pengeoverføringssystemene kalt ”*hawala*”, i hovedsak bare tilgjengelige for personer med samme etniske- og kulturelle bakgrunn. Dette begrenser mulighetene for at systemene generelt kan benyttes til hvitvasking siden kundegrunnlaget er relativt begrenset.

Med kulturell kapital menes det blant annet hvilken teknisk kunnskap man besitter og hvilke bransjer man har kjennskap til. Skal man vaske utbyttet selv (selvvask) er det en forutsetning at man har inngående kjennskap til ihvertfall en bransje der hvitvasking er en mulighet. Økonomiske lovbrytere vasker i stor grad utbyttet selv, siden mange av de allerede sitter inne med den tekniske kunnskapen som er nødvendig for å hvitvaske utbytte (Reuter og Truman 2004). Ifølge Ingvaldsen og Larsson (2009: 96) er flesteparten av de personene som hvitvasker, de som hadde bakgrunn i vanlig hvit drift, før de startet sin kriminelle karriere.

Dersom primærforbryteren mangler den nødvendige kulturelle kapitalen blir han/hun kanskje nødt til å oppsøke andre for å få bistand. Ens sosiale kapital i form av hvem man har i sitt sosiale nettverk og styrken av båndene er av stor betydning. Det vil lønne seg å ha kontakter innen det offentlige eller private. Yrkesgrupper der enkeltaktører har vist seg å være involvert i hvitvasking inkluderer blant annet advokater, regnskapsførere, revisorer, notarar, takstmenn, aksjemeglere, finansielle rådgivere, forsikringsagenter, bankfunksjonærer og eiendomsめglere. Opplistingen er ikke uttømmende. Dette er typiske hvitsnippyrker. Slik har hvitvasking fått et preg av hvitsnippkriminalitet over seg (Stridbeck 2008b). På grunn av deres utsatte rolle i hvitvaskingssammenheng, referer FATF (2001) med en samlebetegnelse til disse som ”portvoktere” (*gatekeepers*).

Det aller viktigste for primærforbryteren er imidlertid at personen som har kunnskap om hvordan man kan hvitvaske er til å stole på. De må inngå i tillitssirkelen (*circle of trust*). Hvis ikke risikerer man at denne personen går rett til politiet eller rett og slett stjeler pengene. På grunn av behovet for forutsigbarhet og hemmelighold er det som regel i det nære nettverket at folk finner hvitvaskere. Første node i nettverksoppbygningen er ofte venner, bekjente eller familiemedlemmer, dvs. personer man kjenner godt og som man stoler på. En

begrensning er imidlertid at deres muligheter og kunnskap til hvitvasking ofte kan være så som så. Det ideelle ville derfor nettopp vært å ha en god bekjent som har jobb som for eksempel advokat eller eiendomsmegler.

Sosial kapital er også viktig for primærforbrytere av en annen grunn. Selv om primærforbryteren ikke mangler den nødvendige kulturelle kapitalen som trengs for å hvitvaske utbytte, er det ikke alltid like lurt å gjøre det på egenhånd. For hvitvasking er et tveegget sverd, eller et sjansespill om man vil kalle det det. Paradoksalt nok, er det elementer ved hvitvasking som *øker* risikoen for å tiltrekke seg myndighetenes oppmerksomhet. Det kommer av at hvitvasking innebærer ulovlige transaksjoner utover primærforbrytelsen, og flere transaksjoner knyttet til en person innebærer en risiko for at myndighetene fatter interesse for midlene og iverksetter etterforskning (Høgberg 2008b). Således er det sentralt for primærforbryteren å inkludere stråmenn, for å skape en illusjon av avstand til midlene. Identiteten til primærforbryteren kan også skjules bak innfløkte selskapsstrukturer som for eksempel stråelskaper og trustar. Med stråelskaper, og stråmenn til å bekle sentrale posisjoner i selskapene, legges det et tykt lag mellom primærforbryteren og utbyttet. Kjøp av selvstendige entreprenører med tilhørende selskaper er særlig relevant, ettersom det både gir en stråmann og en allerede etablert legitim struktur til å sluse midlene igjennom. På den måten slipper man å kjøpe opp eller etablere nye selskaper, noe som kan virke mistenkelig. Det å ha kontroll over en eller flere virksomheter er sentralt i mange hvitvaskingsmetoder (Coll 2008).

Som nevnt over, er det viktig at stråmennene er noen man har tillit til eller kontroll over, slik at man er sikker på å få pengene tilbake. Derfor hender det at uskyldige familiemedlemmer eller andre bekjente blir dratt inn i situasjonen, for eksempel ved at de blir gitt deler av utbyttet. Det kan være at mottakerne ikke vet at det dreier seg om ulovlig utbytte og tar imot det de tror er en gave eller et lån som de så investerer videre. Noen ganger er det i primærforbryterens oppriktige hensikt å gi bort noe av utbyttet til familiemedlemmer, uten at det forlanges hvordan det skal disponeres videre. Eller så kan mottakerne bli mer eller mindre direkte instruert i hvordan de skal hvitvaske utbyttet. Bruk av stråmenn kan være nødvendig for å etablere tilsynelatende legitime kunde- og forretningsforhold slik at utbytte åpent kan investeres.

I tillegg til kulturell og sosial kapital trenger primærforbryteren økonomisk kapital, i betydningen av personlige ressurser. For det koster å hvitvaske. Den eller de som bistår med å hvitvaske utbyttet, skal ha sin del av kaken. Det må understrekes at det ikke nødvendigvis

trenger å utveksles penger, det finnes mange måter å ta betalt på. I det nære nettverket er det gjerne slik at det foregår en utveksling av (venne)tjenester, og hvitvasking kan bli utvekslet som en tjeneste på linje med en hvilken som helst annen. Den vanligste måten å få betalt på er ved at hvitvaskeren tar sin andel direkte fra utbytte, slik at det ikke trengs å gjennomføres noen ekstra ulovlige transaksjoner utenom overføringen av utbyttet. Noen ganger foreligger utbyttet i andre former enn penger, og hvitvaskeren får således betalt i den type verdier. Tilretteleggere og andre som ikke kommer i direkte kontakt med utbyttet må ofte betales på forhånd.

Foruten bistand i det nære nettverket kan primærforbryteren oppsøke det man fra et markedspektiv kan betrakte som ”markedet for hvitvaskingstjenester”. Robinson (1998) omtaler hvitvasking som verdens tredje største industri. Med en enorm svart økonomi, burde det ikke komme som noen stor overraskelse at hvitvasking er ”*big business*”.

Tilretteleggingsmarkedet for hvitvasking, er utvilsomt stort. Som nevnt er det en rekke yrkesaktører ansatt i finansinstitusjoner som letter hvitvaskingen for kriminelle. Særlig bruk av advokater fremheves som et voksende problem. Advokatens taushetsplikt i kombinasjon med rollen som naturlig aktør på en rekke legale markeder, gjør advokaten til et særlig egnet verktøy for de som vil hvitvaske midler (Stridbeck 2008b). Advokater kan for eksempel opprette kontoer, skaffe kredittkort, inngå låneavtaler eller skaffe andre hvitvaskingsmidler på klientens vegne. En gjennomgang Aftenposten har gjort av årsmeldinger fra Advokatbevillingsnemnden, viste at drøyt hundre advokater har mistet bevillingen siden 2000. Utviklingen viser at antall bevillinger som er inndratt har økt gradvis over tiårsperioden (Jonassen 2011). Det tyder på at stadig fler advokater hjelper kriminelle, blant annet med å hvitvaske utbytte.

Også hele virksomheter kan fungere som tilretteleggere for hvitvasking. Dette er tilsynelatende legitime virksomheter som for eksempel advokatkontorer, banker, kasinoer eller pengeforvaltningsselskaper, hvor selve ”*business-ideen*” er å tiltrekke seg svart kapital. Det er for eksempel en kjent sak at hvitvasking av penger gjennom skatteparadisier tilbys åpenlyst over internett. Salg og etablering av stråselkaper, truster og bankkontoer i utlandet utføres ved hjelp av nettbaserte tilretteleggere (*offshore promoters*). Det antas at det finnes mer enn 11 000 slike internett-tilretteleggere på verdensbasis (Eriksen 2008). Virksomheter som har svart kapital som største inntektskilde, driver ofte helt i grenseland av hva som er lovlig, og tilbydere av slike tjenester markedsfører gjerne hvitvaskingstjenestene sine under tvilsomme betegnelser, som for eksempel ”diskret pengeforvaltning”.

Ser man på mulighetene for å få hjelp til å planlegge og organisere hvitvaskingen fra bunnen av i Norge, er det ikke like hensiktsmessig å betrakte det som *ett* stort marked. Om det eksisterer slike markeder for hvitvasking er de mye mer brokete, skjermede og knyttet til bestemte personer, selskaper og/eller miljøer. Den empiriske forskningen til nå støtter ikke at det finnes mange av de som jeg nedenfor omtaler som ”profesjonelle hvitvaskingsplanleggere” (Ingvaldsen og Larsson 2009, Reuter og Truman 2004), men det eksisterer helt klart enkelte av dem. Nærmere bestemt i Oslo, har man det såkalte ”Aker Brygge-miljøet” som politiet mener hvitvasker store summer for kriminelle. Aktørene i miljøet driver svart virksomhet i ly av sin ellers lovlige virksomhet innen områder som blant annet investering, aksjemegling og kunstformidling (Økokrim 2009). Sannsynligvis tilbys ikke disse hvitvaskingstjenestene til hvem som helst, man må nok ha en form for nettverksforbindelse til de rette personene i miljøet. Økonomiske lovbrytere og andre ”likesinnede” har nok mye lettere for å opprette slike forbindelser til hvitsnipphvitvaskere enn belastede kriminelle.

Hvitvasking har blitt kalt for mafiaens Akilles hel, ettersom det tvinger kriminelle til å oppsøke forretningsmenn med kompetanse på området og bruke legale virksomheter for å vaske byttet sitt (Stessens 2000). I en NRK-dokumentar sendt på høsten 2010, ble det vist at personer fra næringslivet i Tromsø deltok på fester på Hells Angels klubbhus for å knytte bånd. Av det strukturelle forhold følger det at ettersom tiltakene mot hvitvasking gjør det vanskeligere og mer komplisert å hvitvaske utbytte, så må kriminelle benytte seg av aktører med økt profesjonalitet og kompetanse (FATF 2001).

Hvitvaskingstjenestene tilbys som alle andre tjenester mot betaling. Her er det man vet hittil, basert på prisene til profesjonelle hvitvaskere, ikke venner og bekjente. Noen hvitvaskere tar en prosentvis del av vasken. En amerikansk studie viste at profesjonelle hvitvaskere som vasket for narkotikakriminelle tok betalt mellom 4 og 12 % av utbyttet (Reuter og Truman 2004). Andre profesjonelle hvitvaskere tar faste honorarer for hvitvaskingstjenestene sine. En sak der en eier av en bank vasket utbytte for hvitsnippkriminelle viste at vedkommende tok 5000 dollar for en bankkonto i et skatteparadis og 3000 dollar for administreringen av denne, i tillegg til 1 % av renten pengene akkumulerte når de befant seg hos andre banker. Basert på denne saken mener Reuter og Truman (2004) at økonomiske lovbrytere får hvitvaskingstjenestene langt billigere. Det er grunn til å tro at det er sånn, blant annet fordi andre økonomiske lovbrytere har mer kjennskap til de faktiske kostnadene ved hvitvaskingsoperasjonene, og fordi risikoen er mindre ved å vaske for

økonomiske lovbrøtere enn andre mer belastede kriminelle som oftere er i politiets søkelys. Hvem man er og hvem man har i nettverket sitt har altså endel å si for hvor mye man må punge ut med. Andre forhold som legger føringer på prisen er myndighetenes kontrollnivå innrettet mot hvitvasking, straffenivå, egenskaper ved primærforbrytelsen (blant annet i forhold til moralske hensyn), volum på utbyttet, varighet på vaskesyklusen og kvalitet på hvitvaskingen.

Hvitvaskingen kan også innebære ekstrakostnader for primærforbryteren, som for eksempel (muligens uforutsette) utgifter i form av bestiktelser eller betalinger til andre tjenesteytere som hvitvaskeren må ut med i løpet av hvitvaskingsprosessen. Det å gjøre ”svarte” penger ”hvite” innebærer også at det skal skattes av pengene. Dette er nok den absolutt største kostnaden for kriminelle, i alle fall i de skandinaviske landene med såpass høyt skattenivå. Beskatningen er på en måte et mål i seg selv, da utbytte legitimeres dersom det skattes av.

For sin egen del ønsker kriminelle naturligvis å sitte igjen med mest mulig av utbyttet etter at det er ferdig hvitvasket. Til tross for utgiftene må det bemerkes at det mest sannsynlig vil lønne seg å hvitvaske hvis man har tilegnet seg så mye i utbytte at det er en overhengende fare for å bli oppdaget. Det er prisen man betaler for å unngå å havne i buret. Siden man med mindre pengesummer har mindre sjanse for å bli oppdaget er det som oftest heller ikke før utbytte når en viss størrelsesorden at det lønner seg å hvitvaske. Poenget med å hvitvaske er borte hvis det koster mer enn verdien på utbyttet. Slik er hvitvasking selve beviset på at kriminalitet lønner seg.

6.2 Vaskeroller

Hvitvaskingsoperasjonene krever gjerne omhyggelige forberedelser og stor grad av organisering. Før selve hvitvaskingsprosessen settes i sving må de kriminelle gå igjennom to innledende faser: hvitvaskingen må planlegges og tilrettelegges, eller være ”taima og tilrettelagt” for å sitere Egon Olsen. Slik er det tre faser i en hvitvaskingsoperasjon: en planleggings- tilretteleggings- og gjennomføringsfase. De forskjellige fasene medfører forskjellige arbeidsoppgaver og ansvarsområder. Disse kan inndeles i henholdsvis tre hvitvaskingsroller. Til planleggingsfasen kreves det en som har hvitvaskingskompetanse, ellers står hele hvitvaskingsoperasjonen i fare for å falle i grus og bli oppdaget av myndighetene. Det er viktig at planleggeren er med gjennom hele prosessen og holder kontroll og administrerer hvitvaskingsoperasjonen. Slik har planleggeren en lederrolle, men

han handler bare på vegne av klienten (primærforbryteren) som planleggeren har som mål å hvitvaske utbytte for. Slik er primærforbryteren både kunde og partner til planleggeren.

I tilretteleggingsfasen trengs det en som kan legge til rette for og opprette eller klargjøre strukturene som utbyttet skal sluses igjennom. Til dette trengs det ofte profesjonelle aktører som kan orientere seg i lovverket og kan stille med hvitvaskingsmidler.

Tilretteleggeren kan for eksempel være advokat, finansrådgiver eller entreprenør.

I gjennomføringsfasen trengs det noen som er villig til å gjennomføre de faktiske transaksjonene. Det er en utsatt posisjon, ettersom det er disse som er i umiddelbar fare for å bli tatt. Dette er ofte en stråmann for å beskytte bakmennenes identitet. Å være stråmann betyr å fronte noe som man ikke selv står bak. Gjennomføreren er dessuten gjerne en som ikke er tidligere straffedømt slik at vedkommende kan sno seg rundt kjenn-din-kunde-prinsippet. Venner og bekjente, samt personer som er lette å overtale på grunn av pengemangel, som trygdede og rusmisbrukere, blir ofte brukt som gjennomførere (Aartun og Dugstad 2010b).

Graden av ansvar og involvering kan variere for de forskjellige deltakerne. For eksempel kan en tilrettelegger bare hjelpe til med papirarbeidet til opprettelsen av et selskap, uten at han nødvendigvis har gjort noe kriminelt av den grunn. Og en planlegger trenger ikke være like involvert hvis gjennomførerne vet hva de skal gjøre. Dessuten kan rollene gli over i hverandre, da for eksempel ved at planleggeren gjennomfører deler av hvitvaskingen.

Selv om det ofte er flere involverte deltakere medfører ikke det at det er absolutt nødvendig med flere enn en deltaker i en hvitvaskingsoperasjon. Primærforbryteren kan godt ta på seg enkelte eller alle de overnevnte rollene og vaske utbyttet selv. Der det er snakk om engangsutbytte, er det som oftest få involverte hvitvaskere. I noen tilfeller kreves det allikevel forskjellige deltakere til de forskjellige fasene i hvitvaskingsprosessen. Noen hvitvaskere kan bare utføre deler av hvitvaskingen, som for eksempel plassering eller integrering (Reuter og Truman 2004).

Der kriminaliteten bringer inn jevne ulovlige inntekter over tid, trengs det ofte mer permanente konstruksjoner for å gjennomføre hvitvaskingen. Under slike omstendigheter kreves det ofte mange involverte. Slik deles rollene på flere, og hvitvaskingen tar form som selvstendige kriminelle organisasjoner eller finansielle avdelinger av kriminelle organisasjoner. Hvitvasking er en kjernekompetanse i mange illegale virksomheter (Gottschalk 2010), noe som vil si at kriminelle organisasjoner har en finansiell avdeling til å ta seg av inntektene. At mange aktører, med ulike roller, ulik kompetanse, fra forskjellige

samfunnslag og med ulik nasjonal tilhørighet, kan være involvert i hvitvaskingsoperasjonene, gjør persongalleriet svært variert (Stridbeck 2008b).

6.3 Hjernen bak

Her skal jeg forsøke å beskrive hvordan hvitvaskerne er som personer. De personlige karakteristikkene jeg gir av hvitvaskerne her er blant annet basert på Kenneth Rijocks unike innsikter etter årelang erfaring ifra hvitvaskingsbransjen. Merk at de følgende beskrivelsene av hvitvaskerne bare er *idealtyper*. Sosiologen Max Weber sitt begrep om idealtyper er ifølge Stridbeck (2008b: 44) ” en begrepsmessig rendyrking og logisk understrekning om trekk ved fenomen som gir dets karakteristika.” Hensikten med å bruke idealtyper er ikke at de skal være empirisk gyldige, det er et middel for å forstå virkeligheten – en modell som brukes til å understreke sentrale prinsipper ved fenomenet. Idealtyper har altså ingenting med ”ideal” å gjøre, ordet anvendes i betydningen rendyrket, ikke betydningen ønsket.

Som ved alle andre beskjeftigelser varierer ferdighetsnivået på aktørene fra dårlige til gode, fra amatører til profesjonelle. Felles for alle hvitvaskere er at de er bedragere: målet deres er å lure eller tvinge kontrollørene som for eksempel kan være kemnere, revisorer, tollere og bankfunksjonærer til å akseptere illegale midler som legitime. Siden hvitvaskerne vet at kontrollørene ser etter avvik og mistenkeligheter hos kundene, gjør de alt de kan for at de selv og andre som hvitvasker utbytte for dem skal fremstå som ”ordentlige folk” i kontrollørenes øyne. Hvitvaskerne ser derfor skinnende rene ut og kler seg bra, gjerne etter gjeldende business-kleskode. Som stråmenn i feltet forsøker de å rekruttere kvinner og studenter for å gi et enda større inntrykk av legitimitet. Det er et spill for galleriet.

Mer konkret utnytter hvitvaskere (og bedragere generelt) karakteristikkene ved menneskesinnet som grådighet, både uærlighet og ærlighet, forfengelig, medfølelse, uansvarlighet, godtroenhet og naivitet. De er studenter av menneskenaturen. Et vanlig triks er å få stråmennene til å møte opp i banklokalene kl. 9 på mandagsmorgen når kontrollørene er trøtte og uopplagte, eller kl. 5 på fredag ettermiddag, når de vet at kontrollørene har tankene annensteds og er mest ivrig på å ta seg en fredagspils på den lokale puben eller komme seg hjem og se gullrekka. En annen mulighet er å gå dit kontrollørene er for travelt opptatt med å utføre sine vanlige arbeidsoppgaver. Det er også kjent at hvitvaskere kjøper ansatte i bransjer som bank, finans og offentlige etater for å få informasjon, unngå at det sendes MT-rapport eller få utført hvitvaskingstjenester, såkalte ”kick-backs” (Økokrim 2009). Ikke alle lar seg bedra like lett, derfor velger hvitvaskerne seg ut kontrollører som de tror vil kunne falle for

bedrageriet. Ved å spille på menneskelige ”svakheter” hos de som utgjør kontrollen mot hvitvasking, øker hvitvaskerne sjansene for å få tilgang på den legale økonomien.

I praksis kan hvem som helst hvitvaske. Men det forutsetter at det finnes en som sitter bak og administrerer hvitvaskingen. Her vil jeg ta for meg hvitvaskerne som sitter med hvitvaskingskompetansen, planleggeren eller ”hjernen bak”, enten det er primærforbryteren selv eller en profesjonell tredjepart. Videre vil jeg her diskutere de profesjonelle hvitvaskingsplanleggerne. Dette er den type hvitvaskere Stedje (2004) etterlyste (som forklart i litteraturdelen). Proffe hvitvaskere er av en annen kulør enn tradisjonelle kriminelle – de er hvitsnippkriminelle. De er ofte ressurssterke med høyere utdanning innen juss eller økonomi. I tillegg til hvitvaskingsjobben har de ofte vanlig arbeid på si for å gi inntrykk av at de har lovlige inntekter. De lever med andre ord et dobbeltliv. Proffe hvitvaskere jobber ofte i bransjer som gir dem gode muligheter til å vaske utbytte. Mange av dem hvitvasker gjennom jobben sin. De er dyktige i det de driver med; de vet ofte langt mer om hvitvaskingsmetoder enn kontrollørene og er alltid to skritt foran. For eksempel er det kjent at hvitvaskere leser anti-hvitvaskingsmateriale for å oppdatere seg på feltet. Proffe hvitvaskere er sofistikerte; de bruker kompleks teknologi, innfløkte selskapsstrukturer og krumspring i lovverket for å lure myndighetene. De er overvåkne; de må alltid være parat til å flytte penger, dersom det viser seg at myndighetene er på sporet av pengene. Penger sover aldri. Derfor har de også sjelden ferie. Rijock, forteller hvordan de eneste feriene han hadde som hvitvasker, var turer til skatteparadiser for å hvitvaske penger. For at det ikke skulle stilles spørsmål ved fraværet passet han alltid på å legge turene til helgene slik at han kunne være tilbake på jobb mandagen etter. Proffe hvitvaskere er ofte godt erfarne og har lang fartstid i bransjen de vasker innenfor. De er kyniske; de stusser verken over ulovligheten ved selve hvitvaskingen eller primærforbrytelsen som det ulovlige utbyttet stammer fra. For dem dreier det seg om kalkulert risiko. De er utspekulerte og seiglivede i det at de administrerer og holder ved like store løgner. De er kreative og innovative, idet de alltid prøver å finne nye måter å lure kontrollørene på og implementerer det i hvitvaskingen. Proffe hvitvaskere passer på å aldri komme i direkte kontakt med pengene, slik at pengesporet ikke kan føres tilbake til dem selv. Allikevel er de alltid i kontroll. Det er svært viktig for hvitvaskeren å beholde kontrollen over pengene gjennom hele vaskeprosessen. For det er ingen ære blant tyver. Mange av de personene som kommer i kontakt med utbytte mens det hvitvaskes vet at pengene er skitne, og at hvis de stjeler det, så er det lite eieren kan gjøre med det (Nerdal 2003). Selv om hvitvasking er en forholdsvis rolig aktivitet, kan aktørene det vaskes for være farlige

kriminelle. Dersom hvitvaskeren skulle komme til å miste andres penger må han sannsynligvis erstatte de ut av egen lomme. Hvis ikke, risikerer han å bli utsatt for represalier eller i verste fall bli drept. Hvis hvitvaskeren blir tatt og plaprer til politiet om andre kriminelle risikerer han noe tilsvarende. Og dersom en klient eller stråmann blir tatt av politiet er det fare for at han vil tyste på hvitvaskeren, ettersom hvitvaskere ofte er lite fryktinngytende. Det er altså langt fra risikofritt å hvitvaske for andre. Rijock sier at ”som profesjonell hvitvasker ender man enten opp som død eller i fengsel” (overs. av forf.) Rijocks uttalelser må allikevel tas med en klype salt, det han beskriver seg selv som er som sagt en idealtipe.

6.4 Sakene

I analysen av sakene ser jeg på hvilken rolle primærforbryterne og hver og en av hvitvaskerne har spilt i hvitvaskingsoperasjonen, hvilken forbindelse hvitvaskerne hadde til primærforbryteren og om/hvor mye de har blitt betalt.

Rive-Olsen

Rive-Olsen hvitvasket hovedsaklig utbytte selv (selvvasking), men det var tre andre som bistod i å vaske mindre deler av utbyttet. Dette har blitt forsøkt hvitvasket i eiendomsmarkedet, noe som neppe er en tilfeldighet ettersom Rive-Olsen var særdeles godt kjent med dette markedet fra før av. Alt tyder på at det var Rive-Olsen som instruerte de andre i hvordan de skulle håndtere utbyttet.

Henholdsvis 500 000 kr og 200 000 kr ble som nevnt overført til to stråmenn, Bengt Sivertsen (født 1963) og Helge Normann Jakobsen (ukjent fødselsdato). Sivertsen skal være arbeidsledig og uten inntekt og formue. Begge to var i den nære omgangskretsen til Rive-Olsen. De skal ha vært gode kamerater og glad i å ta seg en dram. Det at Sivertsen bare videreoverførte 483 000 kr, tilsier at han beholdt differansen på 17 000 kr. Jakobsen skal ha utført hvitvaskingen i bytte mot vennetjenester.

433 000 kr av disse pengene ble igjen overført til den tredje stråmannen, som er Rive-Olsens sønn, Robin Olsen (født 1983). Han jobbet som ammunisjonsoffiser. Robin skal ha blitt gitt i overkant av 1 million kroner for å så investere store deler av det i en hytte. I tillegg til det at han beholdt av utbytte, var det antageligvis slik at han skulle få bruke hytta mot at han hjalp til med å hvitvaske pengene.

Spåkonesaken

Ekteparet Kristiansen skal ha vært pådriverne bak hvitvaskingen, men de har fått hjelp til å gjennomføre den av datteren. Siden alle tre var involvert i primærforbrytelsen dreier det seg om selvvasking.

De søkte imidlertid hjelp til tilretteleggingen av hvitvaskingen annensteds. For å få hjelp hadde de konsultert seg med en norsk representant i det alternative pengeoverføringssystemet Hatfield Oak International. Representanten har for øvrig forklart seg som vitne og har ikke vært mistenkt i saken. Da Kristiansene gav uttrykk for at de ønsket ”diskret pengeforvaltning” formidlet representanten i Norge kontakt videre i Hatfield-systemet, hvor de så fikk hjelp av advokater til å opprette kontoer og selskapsstrukturer i utlandet. Slik har Hatfield fungert som tilretteleggere for hvitvaskingen. De benyttet seg også av tjenestene til et stort internasjonalt betalingsformidlingselskap kalt Earthport Plc. Strukturen på Earthport kan ifølge politiet sammenlignes med hawala-virksomhet. I Hatfield- og Earthport-systemene er arbeidsoppgavene pulverisert til mange, slik at det blir vanskelig å holde noen enkeltperson ansvarlig for å ha bidratt/tilrettelagt for hvitvasking. Det er en form for ansvarsfraskrivelse som dessverre omgår hvitvaskingslovverket. Kostnadene for slike tjenester kan sammenlignes med banktjenester, det er ikke snakk om store gebyrer.

Kontakten med Hatfield hadde Kristiansen-familien fra den gang de var involvert i hva politiet betegner som et klassisk pyramidespill. Et pyramidespill er en ikke-levedyktig forretningsmodell som består i pengeforflytninger oppover i systemet, hovedsaklig ved at det rekrutteres nye personer til bunnen av strukturen. Det er en form for bedrageri (Økokrim 2009). Alle tre hadde kontoer i Hatfield-systemet fra tidligere, som ble brukt til dette formålet. Forretningsmodellen som fulgte av pyramidestrukturen gikk ut på at de fikk utbetalt provisjon når de vervet andre deltakere til å opprette kontoer i systemet. Dette forholdet viser at Hatfield over lengre tid har blitt drevet helt på kanten av hva som er lovlig. Selskapet presenterer seg på sin egen hjemmeside som ”offshore samarbeidspartner” og garanterer at ingen offentlige myndigheter vil få innsyn i transaksjonene de foretar. Ifølge en VG-journalist er det en nordmann som skal stå bak selskapet.

Kjemi-Olsen

Det framgår som tydelig at det var Kjemi-Olsen som administrerte hvitvaskingen. Til å hvitvaske kjemikalierne fikk han hjelp av to personer, hans egen far Odd Arthur Olsen (født 1933) og Mats Harald Sekse (født 1969).

Basesjefens far har vært bosatt i Villajoyosa, Spania siden 2004. Der levde han pensjonisttilværelsen med sin samboer. Han har årsinntekt på ca. 150 000 kr. Han har ingen formue. Pappa-Olsen er tidligere dømt for overtredelse av merverdiavgiftsloven. Faren hadde i sin tid startet selskapet Pop Spray Firefighting System AS (PSFS) for salg av et brannsikringssystem for helikopterdekk. Virksomheten gikk ikke så godt, og det var etter hvert ingen drift i selskapet.

For å lage et dekke av at Kjemi-Olsens utbytte var lovlig varesalg, benyttet de PSFS som mellomledd. Faren fakturerte kjøperne av de kjemiske stoffene gjennom PSFS. Han hadde således rollen som både tilrettelegger og stråmann, mens det var Kjemi-Olsen som instruerte faren. Pappa-Olsen har mottatt deler av betalingene fra salgene som vederlag, til sammen 747 382 kr.

En av kjøperne var den bedrageritilalte Sekse. Han er tidligere ustraffet. Kjemi-Olsen kjente Sekse både gjennom bransjen og ved at de bodde i samme område. Ved å stille sine selskaper til disposisjon hadde Sekse rolle som tilrettelegger. Glykolen ble solgt billig i forhold til verdien på varene. Sekse kjøpte kjemikalier for 1,4 millioner kr og solgte det videre for 2,4 millioner kr. Det gav han et utbytte på 1 million kr som vederlag for hvitvaskingen.

Mobilkvar tetten

Bangs oppgave var å stå som kanal for pengetransaksjoner knyttet til utbytte fra merverdiavgiftssvindelen. Bang hadde slik rolle både som tilrettelegger og stråmann, mens det var pakistannerne som hadde den fulle kontrollen og instruerte stavangermannen i hvordan han skulle drive sin egen virksomhet. Bang ble oppfordret til å opprette bankkontoer i O.B. Invests og Celltrades navn i den Danske og Svenske Handelsbankens avdelinger i London og mottok brev med instruksjoner fra personer i det kriminelle miljøet om hvem som skulle ha betaling og til hvilken tid. Slik var det pakistannerne som var administratorene og planleggerne bak hvitvaskingskomplottet, for dem var ikke Bang mer enn en brikke i spillet mot myndighetene.

I 2001 var Bang ny innenfor mobilhandelen, men gjennom sin utdannelse og mangeårige yrkesbakgrunn som entreprenør hadde han lang erfaring med kjøp og salg av varer og med formidling. Bang hadde sin plattform på internett, der han så etter kjøpere og selgere som han kunne stå som formidler imellom. Det kriminelle miljøet hadde Bang først kommet i kontakt med ved en ren tilfeldighet, da han i oktober og november 2001 formidlet

mobiltelefoner fra en leverandør i Spania til en kunde i England. Litt senere det samme året ble Bang kontaktet av den engelske kontakten og to andre personer, og fikk opplyst at de hadde kjøpere i England. Like over nyttår var Bang på forretningsreise i Manchester, etter at han hadde blitt tilkalt til et møte av de tre britiske kontaktene. I retten refererte Bang bare til disse som "trioen". På møtet ble de enige om å starte et samarbeid der Bang skulle stå som mellomledd i momssvindelen. Gjennom sin erfaring med formidling hadde han alle forutsetninger for å bli med på svindelen. Saken viser også at han har søkt profesjonell bistand hos regnskapsfører og revisor når han har funnet det nødvendig.

Det ble avtalt at Bang skulle få £ 1 for hver mobiltelefon han solgte gjennom sine selskaper. Som vederlag for hvitvaskingen mottok han slik til sammen 33 136 627 kr. Beløpet gjør saken til den største hvitvaskingssaken i norsk rettshistorie.

Svenskebyggsaken

Det er Dyrnes som skal ha vært hovedmannen i saken. Fra den gang Dyrnes var involvert i Legionærbyggsaken har han selv tilegnet seg lærdom om hvordan han skulle gjennomføre kriminaliteten og har så gått aktivt tilverks for å bygge seg opp sitt eget kriminelle nettverk. For at det skulle være færrest mulige sporbare knutepunkt mellom Dyrnes og selskapene han kontrollerte, har han benyttet seg av i alt tre stråmenn til å representere de andre selskapene. Dette var de tre svenskene Andersson, Olsson og Johansson. Disse ble rekruttert fordi det har vært en tett nettverkskobling mellom svenskene. Alle oppholdt de seg på de samme kafeene og stamstedene.

Gjennom flere år hadde Andersson vært svært gode venner med Dyrnes. Begge hadde tidligere hvitvasket penger i forbindelse med Legionærbyggsaken, så Andersson var nok en selvsagt kandidat som stråmann for Dyrnes. Som betaling for hvitvaskingen skal Andersson ha mottatt 440 000 kr.

Olsson (født 1956) arbeidet som maler og tjener ca. 350 000 kr i året. Han har ingen formue. Olssons rolle var å være det de selv kalte "målmann", han var den som skulle ta på seg skylden for at det ikke ble innlevert regnskap og momsoppgaver til myndighetene. Som vederlag for hvitvaskingen, har han bare mottatt noen tusen kroner. Han har blitt forespeilet at han skulle motta mer av Dyrnes, men har bare mottatt mindre summer idet han har signert på fakturaene. Med så lite i betaling, også i forhold til de andre involverte, levner det liten tvil om at Olsson har blitt lurt av sunnmøringen.

Johansson (født 1966) er daglig leder i selskapet Roger Johansson Maleservice Ltd og jobber som maler. Han har en inntekt på om lag 300 000 kr og gjeld på en million kroner. Johansson hadde tidligere jobbet svart for Dyrnes. Høsten 2005 fikk han en sms fra Dyrnes hvor han ble forespurt om han var interessert i ”fakturerings” eller lignende. Han godtok forespørselen og startet å kvittere på fakturaer. Etter hvert ble det i regi av Dyrnes opprettet enda et stråselkap, Walltech Ltd., som Johansson skulle stå som eier av. I hele perioden mottok Johansson mellom 100 000 og 150 000 kroner for hvitvaskingen. Også han har blitt utnyttet av Dyrnes.

6.5 Sammenligning av pengevaskerne

Primærforbryterne har rollen som planleggere i hvitvaskingen. Det virker som om ”eierne” av pengene gjerne vil beholde den fulle kontrollen over operasjonen selv, uten å overlate ansvaret til noen andre. I den forstand, blir hvitvasking av utbytte fra økonomisk kriminalitet i stor grad utført av de økonomiske lovbyterne selv. Det stemmer overens med det inntrykket politiet har (Økokrim 2011).

Men de får hjelp utenfra. Alle sakene viser at lovbyterne har fått andre til å håndtere utbyttet for seg. Det er gjerne snakk om to-tre stråmenn som gjennomfører de faktiske transaksjonene. Disse stiller i mange tilfeller med sine personlige selskaper og bankkontoer for å hvitvaske utbyttet. Således har mange av stråmennene også rolle som tilretteleggere. Å benytte seg av entreprenører med selskaper innenfor samme bransje som der kriminaliteten er begått er særlig hensiktsmessig, fordi transaksjonene da kan kamufleres som en del av den vanlige handelen. Sakene viser at flere av stråmennene er entreprenører. Disse er valgt fordi det er nødvendig å ha kontroll over flere virksomheter for å gjennomføre den handelsbaserte hvitvaskingen.

Det er flest stråmenn, og færrest stråkvinner. De er i stort sett samme aldersgruppe som de økonomiske primærforbryterne. Som primærforbryterne, er de fleste etniske nordmenn, med noen unntak på begge sider. Det varierer om stråmennene er tidligere straffedømt eller ikke. Stråmennene skiller seg fra primærforbryterne ved at de gjerne er enda dårligere bemidlet. Flere av de sliter med arbeidsledighet, lave inntekter og i noen tilfeller gjeld. Siden de er lavt bemidlede er de lette mål når skattefrie (svarte) penger viftes foran nesa på dem.

Sakene viser at stråmennene i de fleste tilfeller har fått betalt ved at de har beholdt mindre deler av utbyttet. Hvis ikke, har de isteden fått utført vennetjenester eller blitt gitt

andre bruksfordeler. Vederlagene for hvitvaskingen varierer fra et par tusen kroner, til over 33 millioner for Bang. Imidlertid ser det ut som de fleste blir betalt mellom et titalls tusen- og opp til flere hundre tusen kroner.

Primærforbryterne kjenner hvitvaskerne. Ingvaldsen og Larsson (2007: 88) skriver at ”de fleste (primærforbrytere) velger å vaske i settinger hvor de har venner og bekjente, som kan bidra med både kunnskap og tjenester for hvitvaskingsformål.” Dette stemmer overens med materialet her. Det går i familie, og venner og kjente fra jobbsammenheng.

Funnene motviser forestillingen om den profesjonelle hvitvaskingsplanleggeren som har det som sin viktigste jobb å ta imot illegalt utbytte. Men noen av sakene viser at lovbrysterne har oppsøkt profesjonell bistand når de har funnet det nødvendig. Da ikke fra profesjonelle planleggere, men fra aktører som har tilretteleggingsroller, som for eksempel regnskapsfører, revisorer og advokater som ledsager primærforbryteren i jungelen av lover, og funksjonærer i pengeoverføringsselskaper som hjelper til med overføringer til utlandet. Enkelte selskaper situert i Norge velger å kapitalisere at noen har behov for å stikke unna penger. Slik kan man si at hvitvaskerne er opportunistiske (Reuter og Truman 2004), det dreier seg for det meste om aktører som ser sitt snitt til å tjene litt ekstra penger, enten de er venner eller profesjonelle markedsaktører.

7. Vaskingen

7.1 Vaskemidlene

I kontrast til mange andre former for kriminalitet skiller hvitvasking seg særlig ut på det store mangfoldet i metoder (Reuter og Truman 2004). Enhver vare eller tjeneste som tilbys markedet er i teorien mulig å benytte som hvitvaskingsmiddel. Derfor er det egentlig bare fantasien til de kriminelle som setter grenser for hvordan utbyttet kan hvitvaskes. Det er imidlertid noen varer og tjenester som egner seg bedre til hvitvasking enn andre. For eksempel er det å skulle hvitvaske en større sum ved å kjøpe 500 TVer for å så selge dem videre en tungvindt og kostbar måte å gjøre det på. Ikke bare er det vanskelig å oppbevare og håndtere 500 TVer, muligens må man selge de til langt lavere enn innkjøpspris. At ikke alle varer og tjenester egner seg like godt, snevrer inn de kriminelles muligheter til å hvitvaske.

Varer som egner seg for hvitvasking er gjerne små og lette å håndtere og kan relativt enkelt smugles og oppbevares i stor kvanta. Bankkontopenger og elektroniske penger (e-penger) er særlig relevante, etter som de fjerner de logistikkmessige utfordringene ved å bruke fysiske varer (Coll 2008). Det er absolutt nødvendig at varene kan omsettes, hvis ikke stopper hvitvaskingsprosessen opp. I tilsløringsfasen kan det være en fordel om varene er anonyme, dvs. at de ikke må knyttes til noen navngitt konto eller registreres i noen registre eller selvangivelsen, som for eksempel kontanter. Slik kan man hindre at transaksjonene er sporbare. Det er også en fordel at varene det hvitvaskes i har høy (sammenlagt) verdi slik at store deler av det illegale utbyttet kan konverteres. En annen fordel er om varene er stabile i verdi og ikke taper seg, men heller stiger i verdi under hvitvaskingsprosessen.

Tjenester som egner seg for hvitvasking er de som muliggjør at store verdier kan overføres raskt og uten forsinkelser. At hvitvaskingsprosessen skjer hurtig er med på å vanskeliggjøre kontroll og en eventuell etterforskning. Tjenester som blir hyppig brukt gjør det lettere å forsvinne i mengden. Tilbud om overføring av verdier til andre jurisdiksjoner er også attraktivt for hvitvaskere, ettersom det hindrer myndighetene i hjemlandet i å handle uten opphold og begrensninger i rettigheter. Særlig tjenester som fremmer anonymitet er attraktive, siden de kriminelle ønsker å distansere seg fra det illegale utbyttet. Også tjenester som er lett tilgjengelige er attraktive, fordi penger da lett kan overføres raskt dersom det skulle oppstå komplikasjoner og muligens fordi flere aktører (les: stråmenn) kan benytte seg av tjenesten. Kjøp av strukturer som firmaer, banker, truster og stråelskaper (som gjerne har vært i drift en stund) er også populært. Som Coll (2008: 264) påpeker ”er det å ha kontroll over en virksomhet sentralt i mange hvitvaskingsmetoder.”

Fordi varene og tjenestene som tilbys i ulike bransjer er rettet mot et bestemt marked (i noen tilfeller hvitvaskingsmarkedet), og dermed er svært forskjellige i sin utforming, betyr det at hvitvasking er nødt til å være *bransjespesifikk*. Hvitvaskingsmetodene er med andre ord forskjellige ettersom hvilke *arenaer* det er som blir tatt i bruk. Det er med basis i ulike arenaer at FATF gir ut sine typologirapporter, som for eksempel ”hvitvasking i fotballsektoren” og ”hvitvasking i eiendomsmarkedet”. Også de spesifikke produktene som tilbys i bransjene er i varierende grad egnet til å bli misbrukt til hvitvasking.

Tradisjonelt har banknæringen vært den mest yndete arenaen for hvitvasking. Bankoverføringer har vært hvitvaskernes primære middel. Som en Scotland Yard tjenestemann sa det: ”Elektronisk pengeoverføring har betydd det samme for hvitvasking, som vaskemaskinen har betydd for vasking av klær” (Walter 1990: 165, overs. av forf.).

Nå har imidlertid mottiltakene gjort det vanskeligere å plassere penger direkte i bankene (Reuter og Truman 2004). Det har trolig ført til en viss vridning bort fra banker og over til andre dårligere regulerte områder. I Norge har man sett en stor økning i bruken av alternative banksystemer (Nerdal 2003). Økningen i antall transaksjoner i de alternative systemene har blant annet å gjøre med at disse er svakere regulerte enn tradisjonelle banker og dermed et mer enn fullgodt alternativ for hvitvaskingsformål. Formelt sett tilsier dette ikke en vridning bort fra bank, men over til andre tilbydere av banktjenester.

En egenskap ved hvitvaskingsfenomenet, er at når finansinstitusjonene setter opp barrierer mot hvitvasking, så justerer hvitvaskerne de gamle hvitvaskingsteknikkene for å omgå disse. Det klassiske eksempelet på hvordan hvitvaskerne lurer systemet er smurfing, som er en vanlig hvitvaskingsteknikk. Termen ”smurfing” tegner seg fra en amerikansk undersøkelse der det kom fram at kriminelle organisasjoner ansetter ”smurfer” for å gjøre en rekke små innskudd på bankkontoer, der hensikten er å ligge under rapporteringsgrensen for mistenkelige transaksjoner (Eicke og Ivanov 2005). Referansen til de små blå belgiske skogsdvergene er uten sammenligning for øvrig. Ved hjelp av teknikker som vrir seg om tiltakene mot hvitvasking kan hvitvaskerne fortsatt gjøre bruk av gamle arenaer. Antageligvis hvitvaskes det fortsatt store summer gjennom banksystemet (Stridbeck 2008b).

Lignende ser man at når man ved lovgivning eller kontroll gjør det vanskeligere å bruke noen kanaler til hvitvasking, så flytter hvitvaskerne aktivitetene sine til andre arenaer. Slik kan hvitvasking sies å være et flytende fenomen – pengestrømmen finner sprekkene i muren og inn i den legale økonomien. Med andre ord, svarte penger går minste motstands vei. Det kan enten være snakk om at man går til andre foretak innenfor samme bransje som er

dårligere på å overholde anti-hvitvaskingstiltak, eller at man beveger seg over i andre bransjer der det sjelden leves opp til anti-hvitvaskingstiltakene eller der disse er ikke-eksisterende. I april 2011 gikk lederen for skattekrim i Skatt Øst ut og kritiserte småbankene for å ikke rapportere nok. Storbankene rapporterer langt mer, og siden de fleste storbankene er situert i hovedstadsområdet, er det, slik situasjonen er nå, utenfor Oslo at trusselen for banker å bli misbrukt til hvitvasking er størst (Halvorsen og Torgersen 2011).

På grunn av disse momentene har kampen mot hvitvasking blitt beskrevet med ”ballongeffektprinsippet” (Zagaris 2010: 68): Når man klemmer ned ballongen et sted, blir den bare større et annet sted. Hvitvaskingsmetodene er med andre ord i konstant endring fordi hvitvaskerne tilpasser seg reglene og mottiltakene som skal motvirke disse. Dette byr på særskilte utfordringer i reguleringen av hvitvasking.

Hvitvaskingen forandrer seg allikevel ikke bare som en følge av myndighetenes mottiltak, men også i respons på økonomisk-, sosial- og teknologisk utvikling (Reuter og Truman 2004). For eksempel var euroens innføring i januar 2002, som en gavepakke for hvitvaskerne å regne. Fellesvalutaen gjorde det unødvendig å veksle og lettet derfor overføringen av svarte kontanter innad i EU. En konsekvens var at det ble omtrent umulig for myndighetene å fastslå hvor svarte euroer har sin opprinnelse. De verdifulle 500-sedlene gjorde det også langt enklere og billigere å frakte penger, kontra et tilsvarende beløp i for eksempel 100-dollarsedler. At valutaen betraktes som en relativt stabil var også med på å øke dens attraktivitet som hvitvaskingsmiddel. Slik har euroens popularitet blant hvitvaskerne revet dollar ned fra tronen som favorisert hvitvaskingsvaluta. I sin oppgave konkluderer Hermansen (1994) med at mange populære hvitvaskingsmetoder bygger på forutsetninger om integrerte og deregulerte kapitalmarkeder.

EU-samarbeidet har også ført til sosiale endringer, som har gjort det mulig for hvitvaskere å organisere seg på tvers av landegrenser. EØS-avtalen, med sin frie utveksling av arbeidskraft gjør at Norge ikke er fritatt denne kriminalitetsutviklingen. Andre sosiale endringer som økt migrasjon og mobilisering har dessuten gjort det enklere å hvitvaske, fordi slektninger og bekjente i utlandet som mottar utbyttet, minsker risikoen for at noe skal gå galt når illegalt utbytte sendes ut av landet.

Den teknologiske utviklingen skaper stadig nye arenaer for hvitvasking. Internett er blitt et virtuelt alternativ til den reelle økonomien, med mange av de samme mulighetene. Ved hjelp av internett kan man blant annet opprette selskaper, kjøpe alle mulige varer og overføre penger (Nerdal 2003). Pengeoverføring kan for eksempel skje via nettbank. Nettbaserte

kasinoer, og virtuelle verdener som *World of Warcraft* og *Secondlife*, har blitt framhevet som utsatte for å bli misbrukt til hvitvaskingsformål (Torp 2010). Problemet er reelt; den 16.04.11. gikk amerikansk FBI ut og la ned de tre største gambling-nettsidene i USA på bakgrunn om mistanke om blant annet hvitvasking (Enerstvedt, Fosse og Hansen 2011).

Digitaliseringen skjer raskt. De tradisjonelle betalingstjenestene levert av bank- og finanssektoren, suppleres og erstattes i stor grad av elektroniske betalingstjenester der penger representeres digitalt. Med såkalte e-penger, eller nye betalingsmetoder som FATF (2010) betegner det som, menes blant annet betalingstjenester på internett som *Paypal*, betaling med mobiltelefon og forhåndsbetalte kort. Disse teknologiske nyvinningene byr på mange nye muligheter for hvitvaskere.

Hvitvaskingen påvirkes altså av de helt grunnleggende strukturelle endringene i samfunnet. Slik kan den omskiftelige naturen til hvitvaskingsfenomenet også beskrives ved å trekke paralleller til biologien: Det skjer en mutasjon av fenomenet som følge av forandringer i miljøet. Det behøver ikke nødvendigvis bety at man får nye måter å hvitvaske på, men heller det at hvitvaskingen *endrer form*. Det er derfor mer hensiktsmessig å snakke om utvikling og trender, enn ”nye” hvitvaskingsmetoder. Utviklingen av en metode over tid kalles en hvitvaskingstrend (FATF 2005). Når det oppstår tilsynelatende nye metoder er det som oftest fordi de gamle hvitvaskingsteknikkene utføres på nye arenaer. Dessuten er det svært vanlig at hvitvaskerne kombinerer forskjellige hvitvaskingsteknikker. Når teknikkene således kombineres på nye ukjente måter, framstår de gjerne som nye hvitvaskingsmetoder, mens de i realiteten egentlig bare er raffinerte varianter av gamle metoder. Ulike kombinasjoner gjør at hvitvaskingsoperasjonene kan ta et nærmest ubegrenset antall former.

Men til tross for at hvitvaskerne vrir og vender, og muligens utvikler helt nye metoder, er det en del metoder og teknikker som utføres igjen og igjen etter den samme gamle oppskriften. Bruk av frontsselskaper, gambling, og fiktive låneavtaler er teknikker som har blitt brukt siden den sofistikerte hvitvaskingsens begynnelse. Disse er vanskelige å spore, derfor bruker kriminelle de fortsatt. De beste hvitvaskingsoperasjonene er altså ikke de nyeste, mest komplekse, sofistikerte eller sjeldne, men de som går kontrollører og politi hus forbi.

7.2 Sakene

Her ser jeg på hvordan utbyttet fra den økonomiske kriminaliteten har blitt hvitvasket og utdyper hva slags metoder og teknikker som har blitt anvendt.

Rive-Olsen

Rive-Olsen fortsatte spredningen av utbytte med å overføre to ganger 50 000 kr til en bekjent i Thailand, Roungsak Jongkumwong, henholdsvis den 8. og 14. mai. Overførslene til Jongkumwong var merket ”diverse utgifter”. De 3 500 000 kr som var overført fra selskapet til privat konto, ble den 21. november overført til hans konto i Thailand. Til sammen ble 14 529 425 kr av utbyttet ført ut via banksystemet til Thailand.

Å sende penger utenlands gjennom det internasjonale banksystemet er en svært vanlig tilsløringsteknikk. Thailand er et egnet sted som destinasjon for svarte penger. Landet er på FATFs liste over høyrisiko jurisdiksjoner for hvitvasking og terrorfinansiering. Et av tiltakene Thailandske myndigheter har blitt pålagt av FATF er å styrke kontrollen og tilsynet med finansinstitusjonene (i henhold til anbefaling 23) (Fatf.org 2010). Det har kommet fram at utbyttet som er ført til landet er blitt hvitvasket i eiendom.

I perioden 9. mai til 8. juni tok Rive-Olsen 890 000 kr ut fra sin private konto. Og den 8. juni og den 20. august foretok han kontantuttak fra sin private konto på henholdsvis 500 000 kr og 345 000 kr. Til sammen hadde Rive-Olsen fått tatt ut 2 385 000 kr i kontanter som stammet fra utroskapet.

Kontanter benyttes som hvitvaskingsmiddel fordi pengene kan forflyttes fysisk og fordi de ikke legger igjen spor i det finansielle systemet. Kontantuttak er en utplasserings- og tilsløringsteknikk, for der elektroniske penger tas ut i kontanter blir det et gap i pengesporet. Slik kan store summer holdes utenfor myndighetenes kontroll.

Rive-Olsen fikk også hjelp til å hvitvaske deler av utbyttet i eiendom. Den 9. mai 2007 overførte Rive-Olsen 200 000 kr fra sin private konto til Notar Eiendom. Overføringen gjaldt kjøp av en hytte i Dividalen hvor hans sønn; Robin Olsen proforma var registrert som eier. Den 23. mai, samme dag som Rive-Olsen hadde overført en halv million fra selskapet til Sivertsen, foretok Sivertsen et kontantuttak på 250 000 kr, hvorefter han overleverte kontantene tilbake til Rive-Olsen. Sivertsen foretok videre den 1. juni et kontantuttak på 233 000 kr. Kontantene ble den 5. juni satt inn på konto tilhørende Robin. Han benyttet deretter pengene til å betale på hytta i Dividalen. I perioden 6. juni til 3. september overførte hvitvaskeren Jakobsen i flere omganger de 200 000 kr som han hadde mottatt av Rive-Olsen over til Robin. Overføringene gikk via Sivertsen og Jakobsen for å tilsløre at Rive-Olsen var den reelle eieren av hytta. I løpet av samme periode foretok Rive-Olsen også tre kontantinnskudd på Robins konto på henholdsvis 257 400 kr, 30 000 kr og 151 000 kr. Samlet

bistod Robin med å hvitvaske til sammen 1 071 400 kr. 832 501 kr av summen ble investert i eiendommen.

Å anvende stråmenn til å kjøpe opp eiendom med midler de får fra primærforbryteren er en velkjent hvitvaskingsteknikk. Eiendomsmarkedet er velegnet som arena til hvitvasking av flere grunner. Eiendommer er noe av det dyreste man kan få tak i, noe som betyr at hvitvaskerne kan investere store deler av utbyttet. På grunn av eiendomsmarkedets spekulative natur kan det investeres i eiendom uten at det stilles krav til bruk eller varighet av kjøpet. Slik kan gjentatt kjøp og salg av eiendommer fungere som en effektiv tilsløringsteknikk. Eiendomsmarkedet er internasjonalt, noe som gjør at det sjelden stilles spørsmål ved at det foretas kjøp fra utlandet (FATF 2007). Eiendom gir også et inntrykk til omverdenen om at man er finansielt stabil (FATF 1998), og slik reduseres oppdagelsesrisikoen for kriminelle. Kjøp av eiendom kan brukes i alle stadiene av hvitvaskingsprosessen, men er særlig populært i integreringsfasen.

Som nevnt over ble til sammen 438 400 kr av kontantene Rive-Olsen hadde tatt ut investert i hytten. De resterende kontantene på 1 946 600 kr som Rive-Olsen satt igjen med, har mest sannsynlig blitt smuglet ut av landet og videre til Thailand. Sannsynligvis har han også smuglet ut sine egne hvite penger slik at ingen skulle kunne ta beslag i det. Valutasmugling er en vanlig plasseringsteknikk. Individuelle bærere frakter gjerne kontanter i bagasjen på internasjonale flygninger, med bil, båt eller tog. Smuglerne kan også bruke vanlige verdipostsendinger til å frakte pengene. Det antas at det smugles ut milliardbeløp i kontanter hvert år. En individuell bærer kan ta med seg mye om gangen; beslag på Gardermoen viste smugling av enkeltbeløp på opptil ca. 900 000 kr (Østtveit 2008).

Rive-Olsen tok altså i bruk fire velkjente hvitvaskingsmetoder: investering i eiendom, kontantuttak, smugling og bankoverførslor til utlandet. Samlet sett skal Rive-Olsen ha hvitvasket hele utbyttebeløpet og mer til av sine egne penger. Det utgjør godt over 20 millioner kr. Hvitvaskingen var en ”spre-og-be-operasjon”: han prøvde å tilsløre utbyttet ved å dele det opp og plassere det på mange forskjellige steder i håp om at det ville bli for vanskelig for myndighetene å følge pengesporene.

Spåkonesaken

Store deler av utbyttet Kristiansen-familien hadde tilegnet seg ved å føre skattemyndighetene bak lyset, ble så ført over til 4213-kontoen. I perioden 30. juni 2006 til 14. mai 2008 ble det med jevne mellomrom foretatt større utbetalinger til utlandet fra 4213-kontoen via alternative

banksystemer. Disse systemene spiller en viktig rolle når det gjelder flytte midler inn og ut av land, og er ofte fremhevet som attraktive for hvitvaskere (Coll 2008). Det faktum at penger overføres på utsiden av den tradisjonelle bankinfrastrukturen fører til at anti-hvitvaskingsreglene, inkludert valutaregisterloven, omgås og myndighetene mister således oversikt. De alternative banksystemene som drives med konsesjon er for såvidt omfattet av hvitvaskingsloven med tilhørende undersøkelses- og rapporteringsplikt, men det dreier seg hovedsaklig om NUFer som etter dagens regelverk i stor grad er unntatt norske myndigheters innsyn. Systemene er dessuten generelt preget av anonymitet og taushetsplikt med hensyn til sine kunders virksomhet. Dette gjør bruk av alternative banksystemer til en effektiv plasserings- og tilsøringsteknikk.

963 578 kr av utbyttet ble ved ni forskjellige anledninger overført til kontoer i et alternativt banksystem levert av Hatfield. Alle de tre tiltalte hadde egne private kontoer i Hatfield-systemet. Navnet på eierne av disse kontoene var blitt skjult gjennom en trust i skatteparadiset Panama, noe som gjorde det umulig å knytte pengene til spåfamilien. En trust er en formuesmasse der de legale eierne eller forvalterne (*trustees*) har en avtale om å råde over formuen til det beste for de egentlige eierne. Forvalterne holder eiendomsretten til formuesmassen under tillit (*on trust*) (NOU 2009: 19). Truster er et egnet instrument til hvitvasking, fordi det reelle eierskapet skjules. Å ha en trust var en forutsetning for å opprette slike kontoer hos Hatfield. Selve utbyttet befant seg på en samle-bankkonto på en øystat i Karibia som var knyttet til Hatfield-systemet.

1 310 468 kr ble ved elleve transaksjoner overført til betalingsformidlingsselskapet Earthport sine bankkontoer. Forskjellen her er at Earthport disponerte norske bankkontoer, slik at overføringene skjedde fra 4213-kontoen til et norsk bankkontonummer. Dermed fremgikk ikke overføringene til utlandet av valutaregisteret. Pengene ble fra Earthport videre overført til Hatfield-systemet og deretter videre til kontoen i Karibia.

Fra 4213-kontoen ble det også foretatt to transaksjoner til eiendomsmeglerforetaket Solsikker Ltd. på til sammen 660 052 kr. Politiet kunne følge pengesporet som var gått til kjøp av feriehus i Bulgaria. Retten mente at det ikke dreide seg om hvitvasking siden pengene hadde blitt ført ut av landet med lovlige betalingskanaler. 377 000 kr av summen var dessuten Randi Kristiansens lån. Politiet mente derimot at dette var et forsøk på skjuling av utbytte. Et beløp på 380 000 kr (48 000 euro) ble også investert i feriehuset i Bulgaria via bankkontoen i Karibia.

De tre tiltalte skal ha hver ha hatt egne debetkort (Mastercard) knyttet til Hatfield-kontoene som ble brukt til å ta ut kontanter i norske minibanker. I tillegg skal også en del ansatte i Kilden ha hatt slike kort, slik at de unngikk å skatte på inntekter fra spåingen. Utenom et kortnummer, legger ikke disse kortene igjen noe spor som gjør det mulig å identifisere brukeren. Kortene har også blitt skiftet ut gjentatte ganger, mest sannsynlig for å forvirre myndighetene. Kortteknologien er populær blant hvitvaskere, fordi utbytte kan skjules i utlandet for at så deler av utbyttet føres tilbake ved behov. Men siden utbytte ikke er legitimt, går det som tilbakeføres mest til vanlig forbruk. I alt ble det brukt fem hvitvaskingsmetoder i denne saken: bankoverføringer, alternative banksystemer, debetkort, trustar og hvitvasking i eiendom. Til sammen skal i alt 2 274 046 kr ha blitt hvitvasket ved at det ble ført ut av landet.

Kjemi-Olsen

Siden utbytte forelå som kjemiske stoffer, var det ikke mye annet Kjemi-Olsen kunne gjøre med utbyttet enn å forsøke å få det solgt. Med posisjon som lagersjef i MI-Swaco, ville det vært for påfallende dersom han hadde solgt det som privatperson. Derfor trengte han et selskap han ikke selv kunne forbindes med for å legitimere salget. Til dette formålet anvendte Kjemi-Olsen PSFS, som formelt var eid av hans far. PSFS var egentlig bare et tomt skall; omsetningen i PSFS ble i ikke regnskapsført og det ble inngitt uriktige merverdiavgiftoppgaver for selskapet.

Bruk av strå- eller skallselskaper er vanlig i forbindelse med hvitvasking. Dette er selskaper som oftest kun eksisterer på papiret og det foregår liten eller ingen reell forretningsdrift. En av hensiktene med å ta i bruk stråelskaper til hvitvasking er å skjule identiteten til eieren av midlene, dvs. primærforbryteren. En annen hensikt er å skjule transaksjonene som føres via stråelskapet. Dette gjøres mulig fordi selskapet ser legitimt ut, og slik fungerer stråelskapet som en slags bro.

Gjennom PSFS solgte Kjemi-Olsen, i perioden fra desember 2001 til september 2004, 380 000 liter glykol til hvitvaskeren Sekse. Med sin tilknytning til selskapene Sekse Invest AS og Scantsi AS gjorde han det mulig for Kjemi-Olsen å få solgt glykolen. Sekse solgte så glykolen videre for ca kr 2,4 millioner. For at det skulle se ut som et lovlig videresalg hos Sekses selskaper ga Kjemi-Olsen faren sin beskjed om å fakturere Sekse. Det ble fakturert for ca 1,4 millioner kr.

Videre skal 2400 tonn av KCl-saltet i perioden februar 2004 til mars 2006, ha blitt solgt videre gjennom PSFS, til fem andre selskaper i bransjen. Også her instruerte han Odd som eier av selskapet til å skrive ut fakturaer for salget, slik at det fremstod som om varene ble levert av PSFS. I realiteten gikk den fysiske forflytningen av varene rett fra M-I Swacos lager på Storøy til Sekse. Selskapene ble fakturert for 2,7 millioner kr for KCl-saltet.

Også i forbindelse med bestikkelsene, har Kjemi-Olsen instruert sin far om å utstede fakturaer til tre selskaper som Vestvik var eier i og disponerte. I fakturaene er beløpene oppgitt som å gjelde ”leie”, selv om Olsen ikke hadde noe å leie ut. Den falske beskrivelsen viser elementet av bedrag.

Fiktiv fakturering er en form for handelsbasert hvitvasking, som er en svært vanlig hvitvaskingsmetode. Metoden gjør bruk av både banksystemet og uriktige fakturaer. Teknikkene som brukes er over- eller under fakturering, dobbeltfakturering, fiktivt fakturering, eller så kan varene og tjenestene som leveres ha mer eller mindre verdi enn oppgitt, eller de kan være falskt beskrevet. Hvitvaskingen kan være nasjonal eller internasjonal, og med eller uten fysiske varer. Metoden gjør at man kan flytte verdier dit man ønsker på en tilsynelatende legitim måte. Det fører til at det blir mye vanskeligere å oppdage at verdiene som flyttes er utbytte fra kriminell aktivitet. Det er en metode for å tilsløre transaksjoner, spesielt ovenfor myndighetene, ikke finansinstitusjoner. Uriktig fakturering kan også bli bruk i legitimeringsfasen dersom de kriminelle bokfører fakturaene som en del av omsetningen. Et viktig poeng med handelsbasert hvitvasking er at man må ha kontroll over minst to virksomheter for å gjennomføre den – sender og mottager av fakturaene.

Inntektene fra salget av glykolen og KCl-saltet ble overført direkte til farens personlige konto, samt kontoen tilhørende PSFS. Noe er så betalt videre til Kjemi-Olsen bankkonto. Korrupsjonspengene gikk samme vei, men her ble noe betalt ut kontant, i alt ca. 580 000 kr.

Også i denne saken ble det sendt penger ut av landet. Pengene ble sendt til to kontoer i en spansk bank fra Pappa-Olsen og PSFS sine kontoer i Norge. En av kontoene i Spania ble det avtalt var Kjemi-Olsen sin, den andre Pappa-Olsens. Tre hvitvaskingsmetoder ble tatt i bruk: bankoverføringer, handelsbasert hvitvasking og stråelskaper. Samlet sett var Pappa-Olsen med på å hvitvaske om lag 7 millioner kr for sønnen.

Mobilkvar tetten

Det illegale overskuddet fra momssvindelen og mere til ble hvitvasket ved at det ble silt tilbake til Celltrades og O.B. Invests kontoer i London. Ifølge FATFs rapport om *Laundering the Proceeds of VAT Carousel Fraud* (2007) blir utbyttet fra momskaruseller ofte hvitvasket gjennom banksystemet. Alle de ulovlige transaksjonene skjedde over kontoene som Bang hadde opprettet i henholdsvis den Danske og Svenske Handelsbanken avdelinger i London. Kontoene var etablert i Londonavdelingen slik at hvitvaskingstransaksjonene skulle kunne skje raskt. For med kontoer i forskjellige land og banker kan det ta timer hvis ikke dager før betalingen går igjennom. Et av hovedfunnene fra FATFs rapport viser at de kriminelle aktørene i karusellen prøver å bruke den samme banken for å redusere transaksjonstid- og kostnader.

Fordi mange aktører er involvert i svindelen og utbyttet bare tilfaller enkelte i karusellen, trenger de kriminelle en måte å balansere inntekter og utgifter seg imellom (FATF 2007). Slik var Bangs oppgave å fordele penger som kom inn på kontoene, til kriminelle som skulle ha betalt.

Innbetalingene kom allikevel ikke fra missing trader selskapene, men ved såkalte tredjepartsbetalinger fra selskaper som Bang ikke hadde noe kundeforhold til. At overførselene gikk via tredjeparter, omgår kjenn-din-kunde-prinsippet fordi det generelt stilles få krav til identifikasjon av tredjeparter som overfører penger fra en annen bankkonto. Dessuten har tredjepartsbetalingene blitt smurfet. Innenfor den aktuelle perioden er det snakk om til sammen 2550 transaksjoner over Bangs kontoer. Dette er altså smurfeteknikken anvendt på tilsløringsstadiet.

Tredjepartsbetalinger ble også benyttet for å unngå såkalte "Mareva-kjennelser". Dette er pålegg fra engelske myndigheter ovenfor bankene om å fryse bankkontoer til selskaper som mistenkes for å være missing traders, og er ett av flere tiltak mot hvitvasking av utbytte fra merverdiavgiftssvindelen. Ved at innbetalingene kom fra andre enn the missing traders, omgikk de effektivt Mareva-kjennelser.

For at det skulle se ut som at bankoverføringene gjaldt kjøp og salg av mobiltelefoner, fakturerte Bang de engelske selskapene i fra Celltrade og O.B. Invest. Det var ikke samsvar mellom innbetalingene og fakturaene. Det er til sammen fakturert for 589 325 350 £. Til sammenligning ble 617 989 129 £ ført over disse bankkontoene.

Fra Bangs kontoer ble det påfølgende betalt til leverandører og speditører. En del utbetalinger ble i tillegg overført til det som for Bang var totalt ukjente personer og som ikke

kunne knyttes til fakturaer fra leverandørene. De fiktive fakturaene var isteden merket det Bang uriktig betegnet som ”kommisjon”, ”lån” eller var helt uten forklaring. Pengene gikk til kontoer i Dubai, Sveits, Hong Kong og Pakistan. FATF (2007) påpeker at hvitvasking av utbytte fra momskaruseller ofte er globalt i sitt omfang.

Som betaling for hvitvaskingen fikk O.B. Invest AS, Celltrade AS og Bang overført henholdsvis 13 256 590 kr, 18 694 192 kr og 1 185 845 kr til selskapenes kontoer og Bang sin bankkonto, til sammen i overkant av 33 millioner. I et brev fra O.B. Invest til et av de engelske selskapene som skulle overføre utbyttet til Norge, skal Bang ha bedt om at en totalsum av 34 203 £ skulle betales i rater som ikke skulle overstige 7500 £ per dag. At beløpet ble smurfet ønsket han fordi det ikke skulle sendes MT-rapporter til Økokrim om transaksjonene. Ved å bokføre transaksjonene som en del av selskapets omsetning prøvde Bang dessuten å legitimere sine illegale inntekter i regnskapet. Til sammen ble det brukt fem forskjellige hvitvaskingsmetoder: bankoverføringer, tredjepartsbetalinger, smurfing, handelsbasert hvitvasking og stråseliskaper. Samlet sett skal Bang altså ha vært med på å hvitvaske uhorvelige 617 millioner pund.

Svenskebyggsaken

Et kobbel av noenlunde likt organiserte nettverk i bygge-, male- og renholdsbransjen har gjort at norske myndigheter har blitt godt kjent med hvitvaskingsmetoden over de siste årene. Modellen er den samme i alle sakene. En som har rolle som ”hovedentreprenør” har fått et reelt bygge- male- eller vaskeoppdrag. For å skjule at arbeidet utføres med svart arbeidskraft får han en ”underentreprenør” til å sende falske fakturaer som samsvarer med det utførte arbeidet til sitt selskap. Underentreprenøren undertegner på fakturaen for å legitimere den. Pengene tas så ut i kontanter, og går ikke til underentreprenøren som angitt på fakturaen, men blant annet til å betale for den svarte arbeidskraften. I slutten av prosessen blir de fiktive fakturaene brukt til å gjennomføre momsbedragerier i hovedentreprenørens selskap. Her sammenfaller hvitvaskingen med primærforbrytelsen.

For å unngå at kriminaliteten blir utført i sin enkleste form, og slik bli lett gjenkjennelig for myndighetene, settes det ofte inn flere ”ledd” av entreprenører. Det er derfor stor variasjon i antall ledd i disse sakene. Entreprenørene kan bytte om på rollen med å være hoved- og underentreprenør og med hvem. Mange saker har vist at de kriminelle nettverkene innenfor disse bransjene går på kryss og tvers – alle hjelper alle.

I Svenskebyggsaken har selskapene blitt benyttet i ulike roller. I en sammenheng kvitterte Olsson på 27 fakturaer utstedt fra D.A. Bygg til Wecosan. Til sammen kvitterte han for å ha mottatt ca. 1 088 629 kr kontant i perioden fra september til og med oktober 2007. Utenom det, fungerte de fire selskapene som var eid av Olsson; D.A. Bygg, K.A. Bygg, Contech Norway og Cornwall Multitech, for det meste som hovedentreprenør. Gjennom Johanssons to selskaper; Maleservice og Walltech fakturerte han alle Olssons selskaper. Johansson skal ha kvittert for mottak av til sammen 12 798 478 kr. Dessuten løste han inn en banksjekk på 100 000 kr fra K.A. Bygg i på bakgrunn av uriktige fakturaer fra Maleservice. Og han bistod i å la minst 727 502 kr bli overført fra K.A. Bygg til Maleservices bankkonto og i at minst 505 000 kr ble overført fra Cornwall til Walltech. Pengene ble så tatt ut kontant.

Av de 38 millionene som ble tatt ut kontant skal en god porsjon av utbyttet så ha tatt veien ut av landet. I tidsrommet desember 2005 til september 2007 vekslet Andersson store deler av kontantutbytte for Dyrnes hos vekslingskontoret Forex Bank. Ved i alt 69 forskjellige anledninger ble 6,9 millioner kroner vekslet fra norske kroner til amerikanske dollar. Valutaen ble valgt fordi den blir akseptert over stort sett hele verden. Veksling av valuta er en vanlig plasseringsteknikk som skal gjøre det enklere å anvende pengene i utlandet. Sannsynligvis har pengene blitt smuglet ut av landet og videre til Kenya for å videre bli hvitvasket i eiendommer der. I omtrent samme tidsperiode som utbyttet ble vekslet, fra 21.10.05. til 17.08.07., var Dyrnes i alt 18 ganger i Kenya. Da han kom tilbake på hjemreise, meddelte han ofte til Andersson at han hadde kjøpt seg leiligheter der som han leide ut (Aartun og Dugstad 2010c). I denne saken har sju forskjellige hvitvaskingsmetoder/teknikker blitt brukt, handelsbasert hvitvasking, stråselkaper, NUF, bankoverføringer, kontantuttak, smugling og investering i eiendom. Hele beløpet på nærmere 40 millioner kr skal ha blitt hvitvasket, og 6,9 millioner kr av pengene ble vasket om igjen.

7.3 Sammenligning av vaskingen

Sakene viser at utbytte fra økonomisk kriminalitet hvivaskes på en rekke forskjellige måter. Av de fem sakene kan vi liste følgende hvitvaskingsmetoder/teknikker: hvitvasking gjennom bank, smurfing, tredjepartsbetalinger, alternative banksystemer med tilhørende debetkortløsninger, handelsbasert hvitvasking, legitimering i regnskap, bruk av utransparente virksomheter i form av stråselkaper, truster og NUFer, kontantuttak, veksling, smugling og hvitvasking i eiendom. Dette bekrefter at det er vanlig for hvitvaskere å kombinere flere hvitvaskingsteknikker. Antall teknikker som er satt sammen varierer fra tre til sju i hver sak.

Flere skjulingshandlinger som for eksempel skjuling av regnskapsspor er også representert i materialet, men dette blir vanligvis ikke pådømt som hvitvasking.

Bruk av bank i forbindelse med hvitvasking er mest fremtredende i materialet. Fire av de fem sakene inneholder ulovlig bruk av bank til hvitvaskingsformål. I Spåkonesaken er det tatt i bruk alternative banksystemer, men det dreier seg likeledes om banktjenester. I alle de fem sakene er det foretatt elektroniske overføringer som er ment å tilsløre utbyttet.

Den nest mest fremtredende metoden i materialet er handelsbasert hvitvasking. Tre av sakene; Kjemi-Olsen, Mobilkvartert og Svenskebyggsaken viser at banktransaksjoner blir supplert av fiktive fakturaer. I tillegg er det i de samme sakene tatt i bruk stråselkaper og stråmenn til å stå som utsteder og mottaker av fakturaene. Når stråmennene samarbeider med å utstede og motta uriktige fakturaer med primærforbryterne kan utbytte enkelt kamoufleres som legitim omsetning.

Et annet viktig aspekt som gjelder alle de fem sakene, er at penger har blitt sendt ut av landet. Dette bekrefter den internasjonale dimensjonen ved hvitvaskingsfenomenet. Det virker som om pengene blir sendt til land der primærforbryteren allerede har etablert tilknytning og kan nyte godt av pengene når de er der på utenlandsopphold. Thailand, Spania og selvsagt Norge, er ikke ukjent terreng for mange nordmenn.

I to av sakene, Rive-Olsen og Spåkonesaken har utbyttet blitt forsøkt utplassert med engang, hensikten har vært å få utbyttet ut av den legale økonomien så raskt som mulig. Rive-Olsen saken, og dessuten Svenskebyggsaken, viser at kontantuttak (utplassering) kombineres med smugling og investering i eiendom i utlandet. I Svenskebyggsaken har kontantene også blitt vekslet før det ble smuglet ut av Norge. Grunnen til at Rive-Olsen ikke vekslet kontantene i Norge, var kanskje at det er lettere å få vekslet/omsatt norsk valuta i Thailand, sett i forhold til i Kenya. Uansett, det er mange som ikke er så nøye på hvor pengene har sitt opphav i disse landene. Eiendom peiler seg ut som en god investering av midlene, da man samtidig har et sted å bo og reise på ferie. Eiendommene har dessuten utleieverdi og kan bli brukt til annen ulovlig eller lovlig virksomhet. Kjøp av eiendom er noe de fleste kan relatere til, og slik er eiendomsmarkedet en manøvrerbar plattform for kriminelle. Investering i eiendom med illegale midler har vist seg å være vanlig, spesielt i land der man nyter politisk og økonomisk stabilitet. (FATF 1998).

Sakene viser at utbytte i all hovedsak ikke blir returnert når de først sendes ut av primærforbrytelseslandet. Bare i Spåkonesaken er utbyttet blitt forsøkt returnert, men spørne var også de eneste som tok i bruk skatteparadiser. Slik kan det virke som at hvis utbyttet

sendes til skatteparadiser, så er det større sannsynlighet for at pengene returneres til hjemlandet, siden skatteparadiser i de aller fleste tilfeller bare er midlertidige stopp. Men sendes svarte penger til andre land er det ofte for å bruke dem der, ikke for å returnere de. Funnet viser altså at pengene ofte forblir i landet de sendes til.

Dette har selvfølgelig å gjøre med at det er vanskelig å legitimere utbyttet i land som Norge, hvor vi har en høy grad av kontroll på hvilke midler privatpersoner og selskaper disponerer. Bare Bang har forsøkt å legitimere utbytte i Norge, men som vi skal se i neste kapittel var ikke forsøket vellykket. Dette vil si at hvitvaskingen i materialet hovedsaklig består av utplassering, plassering og tilsløringshandlinger.

Ifølge FATF (2006) er det hovedsaklig tre metoder som hvitvaskere benytter for å vaske utbytte: bruk av finanssystemet (bank), handelsbasert hvitvasking og valutasmugling. Funnene her bekrefter at disse metodene er i bruk i Norge. Av disse tre, er bruk av bank er mest fremtredende i materialet, da kombinert med handelsbasert hvitvasking. Smugling er minst representert. Det er rimelig å anta at smugling er mer relatert til tradisjonell og organisert kriminalitet, men to av sakene viser at også økonomiske lovbrøtere misbruker kontanter. Siden hvitvaskingskontrollen på landegrensener og i finansinstitusjoner er relativt godt etablert, mener de amerikanske juristene Delston og Walls (2009), at kriminelle har gått over til handelsbasert hvitvasking i stor skala. Denne kanalen er så godt som uberørt av norske anti-hvitvaskingiltak. Slik er det en mulighet for at dette også er tilfellet i Norge.

Siden alle sakene inkluderer bruk av bank, kan vi oppsummere med se på hvitvaskingen i materialet som utfall av hovedsaklig to typer hvitvasking: Den første er hvitvasking som skjer i forlengelse av den lovlige driften, som vil si handelsbasert hvitvasking. Den andre er utplasseringsteknikker som i første omgang går på å få utbyttet ut av den legale økonomien og ut av landet. Imidlertid innebærer begge hvitvaskingsoperasjonene at penger, før eller siden, sendes til utlandet.

8. Intervensjon

8.1 Oppdagelse av økonomisk kriminalitet

Primærforbrytelsen kan oppdages via hvitvaskingen og vice versa ved at man følger pengesporet. Derfor er oppdagelse av primærforbrytelsen også viktig med tanke på oppdagelse av hvitvasking.

Generelt er det vanskelig å oppdage økonomiske lovbrudd. Det er ikke alltid noe direkte offer, og dermed er ikke de ordinære individuelle motivene tilstede for at det skal gås til anmeldelse. Sakene er som regel kompliserte, og mangler gjerne ytre kjennetegn som klart viser at det er snakk om lovbrudd, noe som ikke hjelpes av at lovbruddene noen ganger foregår helt i grenseland av hva som er lovlig og hva som ikke er det. Slik må man i noen tilfeller nærmest være jurist for å vite om det er begått overtramp. Kriminaliteten foregår hovedsaklig bak lukkede dører og ikke i det offentlige rom som mye annen tradisjonell kriminalitet. Den legale virksomheten gir dermed lovbrøyteren et skjul til både å begå lovbruddet innenfor og få det dekket over i etterkant. I noen tilfeller skjuler ugjennomsiktige virksomhetsstrukturer lovbruddet, noen ganger kan det være fraværet av andre ansatte som gjør det, og noen ganger kan det være ansvarlige i virksomheten som dysser ned eller forsøker å skjule opplysningene om slike forhold. Som om ikke dette var nok, gjør hvitvasking det i tillegg enda vanskeligere å oppdage økonomiske primærforbrytelser.

En avgjørende kilde for både forebygging og avsløring av økonomisk kriminalitet er den uformelle sosiale kontrollen (Økokrim 2009). Siden økonomisk kriminalitet som oftest foregår i lovlig økonomisk virksomhet, er det nettopp de ansatte i virksomhetene som er i den umiddelbare nærhet til lovbruddet og det illegale utbyttet, før det finner en vei ut av virksomheten. En ”varsler”, eller ”fløyteblåser” (*whistleblower*) er ifølge Gottschalk (2010: 277), ”en person som mener å ha avdekket og derfor varsler om kritikkverdige forhold eller ulovligheter i virksomheten der vedkommende er involvert.”

Selv om økonomiske lovbrudd er vanskelig å oppdage, blir mye allikevel oppdaget. PriceWaterhouseCoopers (2007) gjennomførte en undersøkelse, der 102 norske virksomheter deltok. Undersøkelsen viste at 42 prosent av de norske virksomhetene var blitt utsatt for økonomisk kriminalitet de to foregående årene. En undersøkelse gjennomført av Statistisk Sentralbyrå (2010) blant 1800 norske virksomheter viste allikevel at så lite som tre av ti anmelder økonomisk kriminalitet til politiet. Med alt for få varslere i norske virksomheter, er faktum det at i 2010 utgjorde økonomisk kriminalitet så lite som 2,5 prosent av alle anmeldte lovbrudd (Justis- og politidepartementet og Finansdepartementet 2011).

At økonomisk kriminalitet ikke anmeldes skyldes for det første at det er vanskelig å være varsler. I mange tilfeller har de ansvarlige i virksomheten forsøkt å straffe varsleren, for eksempel ved avskjedigelse. Varslere kan også risikere bli fryst ut av arbeidslivet og få vanskeligheter med å få ny jobb eller nye oppdrag fordi det "hefter" noe ved dem. Varsling krever derfor et betydelig mot.

For det andre aksepteres økonomisk kriminalitet i altfor stor grad. Flere undersøkelser viser at det er en manglende stigmatisering av økonomisk kriminalitet i Norge (Økokrim 2009). Antall anmeldte økonomiske forbrytelser økte allikevel med 10,7 prosent i perioden 2006-2010. Dette kan kanskje ha noe å gjøre med at finanskrisen i en viss grad har endret folks holdninger til økonomisk kriminalitet.

For det tredje er det slik at det ofte vil være mer hensiktsmessig å komme til en "minnelig løsning", slik at man kan unngå negativ oppmerksomhet og ekstrakostnader for virksomheten. Det kan sammenlignes med den forslåtte kona som ikke ringer politiet fordi hun er redd at barnevernet skal bli innblandet; offeret lar andre hensyn stå over det å få gjerningsmannen straffet. Mye økonomisk kriminalitet holdes således utenfor rettsystemet.

Gitt disse grunnene, blir det for det meste opp til myndighetene å avdekke og anmelde økonomiske lovbrudd. Myndighetene fører kontroll med landets økonomiske virksomheter på flere måter, blant annet gjennom selvangivelsen, revisjonsplikten og ved at skattemyndighetene i enkelte tilfeller fører bokettersyn. Myndighetene har likevel store kontrollutfordringer når det gjelder å avdekke økonomisk kriminalitet. Regnskap, selvangivelser, momsoppgaver og fakturaer er ofte manipulert eller forfalsket for å framstå som tilsynelatende legitime. Derfor må man dypere inn i virksomhetens økonomi for å avdekke straffbare forhold. Revisorer har således en sentral rolle i både å forebygge, avdekke og varsle om økonomisk kriminalitet. Men som andre yrkesgrupper som utfører kritiske kontrollopgaver, kan revisorer og regnskapsførere bli utsatt for bestikkelser eller på andre måter bli presset til å delta i kriminaliteten. Dette er det ingen enkel løsning på, kampen mot økonomisk kriminalitet forutsetter lojale medarbeidere (Nerdal 2003). Det er altså store utfordringer når det gjelder å oppdage økonomisk kriminalitet. Men selv om mange økonomiske forbrytelser går ubemerket, er det hovedsaklig myndighetenes kontrollkapasitet det står og faller på; det er mange bøker der regnestykket ikke går opp når man først tar en nærmere kikk.

8.2 Oppdagelse av ulovlig utbytte og hvitvasking som respons på oppdagelsesrisiko

Etter at utbyttet foreligger må det omsettes for å ha en reell verdi. Avhengig av utbyttes størrelse kan det benyttes på tre ulike måter – forbruk, reinvestering i kriminell aktivitet eller investering i legal virksomhet (Politidirektoratet 2009). Er utbyttet lite, vil det gå med til ordinært privat forbruk, i form av kjøp av mat og klær samt betaling av private regninger. Er utbyttet større kan det danne utgangspunkt for ny kriminell virksomhet og kan for eksempel benyttes til bestikkelser eller til å starte en ny karusellsvinde. (Mye illegalt utbytte blir reinvestert i kriminell virksomhet, fordi man da slipper å hvitvaske pengene først.) Er det stort er det også mulig å få det til å øke i verdi ved å investere det i den legale økonomien, for eksempel i aksjer, gull eller utenlandsk valuta, eller ved at det går til å finansiere påfallende forbruk i form av raske biler, store båter eller flotte eiendommer (Dyrnes 2004).

Å investere midler i slike symboler på suksess er vanlig, både for kriminelle og deres mer lovlydige motparter (Ingvaldsen og Larsson 2007). Akkurat hvordan pengebruk øker den sosiale statusen varierer mellom miljøer og kulturer. For personer bosatt i andre land enn der de opprinnelige kommer fra, kan det hende man får mer igjen for pengene ved å sende de til hjemlandet, både på grunn av åpenbare prisforskjeller, men også fordi det på som særlig aktverdig å sende penger hjem til slektninger. Studier har vist at etniske minoriteter sender penger til hjemlandet (van Duyne 2002), gjerne gjennom hawala-systemer (Picard 2010, Økokrim 2009). I norsk kultur kan det sies å eksistere et ambivalent forhold til prangende forbruk, mellom den tradisjonelle protestantiske puritanismen og narsissistiske holdninger. Påfallende forbruk kan bli sett på som noe smakløst eller ”harry”, men etter hvert som folk generelt får mer penger mellom hendene, øker aksepten. Yndete objekter for påfallende pengebruk er investeringsobjekter som for eksempel eiendom, oppussing av bolig, malerier og kunst, flotte feriereiser, penger til barna, fritidseiendommer på fjellet eller i utlandet, smekre biler, og store båter til å vise frem på sommeren.

Påfallende forbruk har således en symbolsk status funksjon, men for kriminelle kan det by på problemer å skulle vise frem rikdommen sin, fordi påfallende forbruk av illegalt utbytte øker risikoen for å bli oppdaget. Dyre eiendeler som biler, båter og hus må registreres og slik kan store pengesummer vanskelig bli tatt i bruk uten at myndighetene legger merke til det. For eksempel viser det store antall skatteamnesti-saker (Fremmerlid 2011) at mange nordmenn sitter på store formuer i utlandet uten å få brukt dem i hjemlandet.

Risikoen for å bli oppdaget gjennom håndtering av utbytte varierer etter hvem man er. En som er tidligere straffedømt har større sjanse for å bli oppdaget enn en som ikke er det,

fordi denne personen allerede er i myndighetenes søkelys. Mesteparten av politiets oppmerksomhet og ressurser er innrettet mot gjengangerne, siden disse utgjør en vedvarende trussel mot samfunnet. I hvitvaskingssammenheng dreier dette seg mest om tradisjonelle og organiserte kriminelle, for av de økonomiske lovbyrterne er som nevnt få som er tidligere straffedømt. Dessuten er det skatte- og tilsynsmyndighetene, og ikke politiet, som tradisjonelt har tatt seg av å irettesette økonomiske lovbyrtere (Clinard og Meier 2004). At overvåkingen således er mindre intensiv mot økonomiske lovbyrtere, fører til at disse har mindre behov for å legitimere utbyttet enn mer hardbarkede kriminelle. En annen faktor som medvirker til dette, er at økonomiske lovbyrtere gjerne er mer ressurssterke, noe som gjør at luksuskjøp og andre investeringer lettere glir inn i personens økonomiske bruksmønster. Hvitsnippkriminelle vil ha få problemer med å bruke utbyttet påfallende siden de allerede lever en forbrukerlivsstil.

Derimot der hvor det påfallende forbruket ikke står i forhold til inntekten har den kriminelle et problem, både i forhold til den formelle sosiale kontrollen og den uformelle sosiale kontrollen.

Personer i lovbyrterens nærmiljø som fatter mistanke om at midlene ikke er lovlig ervervet kan melde fra til politiet eller andre autoriteter. Dette betyr at selv om man i utgangspunktet ikke ville ha stått i fare for å bli oppdaget av myndighetene, kan den uformelle sosiale kontrollen føre til at man blir indirekte oppdaget. Hvitvasking må dermed også forstås som et mottrekk til den sosiale kontrollen som utøves i nære relasjoner.

For å styre inntrykket i ønsket retning spinner den kriminelle gjerne opp en historie som skal kunne forklare midlens opprinnelse. Dette betegner jeg som sosial hvitvasking. Her blir dramaturgimetforen tatt til et enda mer bokstavelig nivå, ettersom den kriminelle faktisk må drive et velregissert skuespill ovenfor omgivelsene.

Ovenfor venner, naboer og bekjente holder det ofte med en oppspunnet historie for å forklare hvordan midlene er anskaffet. En enkel forklaring kunne være at man hadde tjent dem, vunnet pengene på gambling eller tatt opp lån. Dekkhistorien trenger ikke engang å framstå som lovlig, så lenge det falske lovbruddet er av mindre alvorlig karakter enn det ekte. At man for eksempel har handlet på et "aksjetips" fra en god venn, er mer sosialt akseptabelt enn at man har vært med på bevisst kursmanipulasjon. Norges mest kjente bankraner, Martin Pedersen, forklarte i et intervju at han lot folk tro at han tjente penger på ulovlig kunsthandel istedenfor bankran. Det førte i samme sleng til at det var skattemyndighetene som tok seg av saken og ikke politiet (Bergan 2010).

Det samme gjelder ovenfor kollegaer. Men siden økonomisk kriminalitet ofte begås på arbeidsplassen kan et påfallende forbruk få mistanken til å stige mot denne personen, dersom noen har mistanke om at det har foregått noe kriminelt i virksomheten. Derfor gjelder det for primærforbryteren å tone ned pengebruken i nær tid etter lovbruddet eller fortelle en historie til kollegaene som er solid nok til å unngå videre gransking.

I forhold til familie og andre i nære relasjoner er det ofte vanskeligere å gi en historie som holder vann grunnet primærkontrollen som utøves i disse relasjonene. En plutselig formuesøking virker nå mye mer mistenkelig, og innenfor rekkevidde for å bli oppdaget. Samboende og ektefeller har ofte innsyn i hverandres finansielle situasjon, og å skjule store verdier på konto eller kontant og/eller tilgangen på disse er ikke uproblematisk. Det finnes ikke noen umiddelbar god grunn til å ha store kontantbeløp liggende ettersom vi har et velutviklet banksystem i Norge. Dersom man har en livsstil som er preget av alvorlig kriminalitet er det sjeldent rom for familie. For eksempel hører det med til historien at Martin Pedersens kone hadde tatt han på fersken i å bokstavelig talt å bade sammen med pengesedlene sine for å få de til å se brukte ut (Bergan 2010).

Hvis noen får mistanke om at personen har begått en kriminell handling vil denne personen kunne bli utsatt for negative sosiale sanksjoner, eller kanskje til og med en anmeldelse til politiet (selv om det ikke kreves at familiemedlemmer må angi hverandre etter norsk lov).

Dersom forbryteren blir konfrontert med sine ulovlige handlinger, vil forbryteren antageligvis iverksette et reparasjonsarbeid. Det kan innebære å fortelle en avledende dekkhistorie som er mer sannsynlig i lys av de nye opplysningene.

Dersom det ikke fungerer fordi opplysningene er for avslørende, vil forbryteren muligens velge å fortelle om lovbruddet, men samtidig forsøke å rasjonalisere bort kriminaliteten. Som nevnt tidligere har økonomiske lovbrøyttere et ikke-kriminelt selvbilde. Det er fordi de rasjonaliserer bort sine egne handlinger for å nøytralisere de normene som forhindrer handlingen (Coleman 1985). Disse blir kalt nøytraliseringsteknikker. En nøytraliseringsteknikk som er vanlig i forbindelse med økonomiske forbrytelser (og sikkert hvitvasking) er "Ulovlig? Ja, men det skader ingen." I etterkant av forbrytelsen fastholder man på rasjonaliseringen og forklarer seg selv, og i denne sammenheng andre, hvorfor man begikk handlingen. Håpet er at dette skal motvirke avsløreren fra å gå drastisk til verks. Avsløreren blir sluppet inn på bakrommet hvor den iscenesatte personlige fronten opphører å

virke og ”kortene legges på bordet”, i alle fall tilstrekkelig nok til å få sympati og gjenvinne tillit.

Dersom det ikke lar seg gjøre å lyve om eller rettferdiggjøre midlenes opprinnelse for omgivelsene, og gjerningspersonen står i overhengende fare for at myndighetene på en eller annen måte, direkte eller indirekte, skulle kunne oppdage primærforbrytelsen eller det illegale utbyttet, blir man praktisk talt nødt til å vaske utbyttet i juridisk forstand.

8.3 Oppdagelse, etterforskning og straff av hvitvasking

Hvitvasking er generelt svært vanskelig å oppdage; vanligvis ser det ut som helt ordinære transaksjoner. Et av poengene med hvitvasking er dessuten å skjule sporene etter hvitvaskingsoperasjonen. En må derfor regne med at det kun er unntakstilfeller når hvitvasking oppdages. Sakene som oppdages er trolig bare toppen av isfjellet.

En ting som tyder på det, er at det faktisk oppdages en god del hvitvasking. I 2009 gjennomførte PriceWaterhouseCoopers (2009) en undersøkelse om hvitvasking blant Norges 500 største virksomheter. I rapporten oppgir 37 prosent av dem å ha vært utsatt for hvitvasking av penger. Det er langt over snittet globalt som lå på 12 prosent. Forskjellen har nok å gjøre med gode kontrollsystemer og rutiner som en god del norske virksomheter har innarbeidet, sett sammenlignet med utlandet.

I hvilken grad oppdaget hvitvasking sendes som MT-rapporter eller anmeldes til politiet foreligger det ikke noe tall på. Men, som nevnt var det bare litt over 6000 MT-rapporter i 2009. Videre var det kun anmeldt 448 forhold for hvitvasking i 2007 (Økokrim 2009). Det har allikevel vært en jevn økning i antall hvitvaskingsanmeldelser fra bare ca. 150 saker i 2000. Om dette betyr at politiet ikke gjøres oppmerksom på oppdaget hvitvasking hos norske virksomheter, er ikke godt å si.

De aller fleste hvitvaskingsanmeldelsene oppretter politiet selv. En anmeldelse om hvitvasking er allikevel ikke ensbetydende med at det blir opprettet straffesak. Selv om politiet har mottatt eller selv gått til anmeldelse og det foreligger sterk mistanke om hvitvasking, er problemet stundens å fatte mistanke sterk nok til å ville bruke mye tid og ressurser på rulle opp bevisene.

Etterforskningen av hvitvasking er ofte problematisk. Et innledende problem er at hvitvasking lett kan forveksles med andre typer av økonomisk kriminalitet. For eksempel er det vanskelig å skulle skille hvitvasking fra skatteunndragelser, siden politiet ikke alltid vet hvor pengene har sin opprinnelse - om de er svarte eller hvite. En borgers skatteparadis kan

like gjerne være stedet for en hvitvaskers stråselskap. En effektiv etterforskning og forutsetter at den enkelte saken raskest mulig avgrenses på en strafferettslig hensiktsmessig måte. Dessuten er det helt avgjørende for den påfølgende rettsprosessen at det tiltales for riktig type kriminalitet.

Det er fastslått av Høyesterett (Rt. 2006: 466) at det ikke trenger påvises at utbyttet stammer fra en straffbar handling for at det skal kunne dømmes for hvitvasking, det er tilstrekkelig at det ikke kan ha hatt noe lovlig opphav. I praksis betyr dette at det må bevises at den tiltalte ikke kan ha hatt lovlig tilgang på pengene. En måte å finne ut av det på er ved å foreta en forbruksanalyse. Ved å sjekke den mistenktes inntekter opp mot formue og forbruk kan man sannsynliggjøre hvor mye penger den mistenkte *egentlig* har hatt lovlig tilgang på. Dersom tiltalte har midler som overskrider det han lovlig sett skulle ha hatt, kan man regne dette som utbytte fra straffbar handling.

For å sannsynliggjøre at pengene har et lovlig opphav, er det ofte sånn at kriminelle viderefører gamle- eller finner på nye mer troverdige dekkhistorier om hvordan midlene er anskaffet for politiet og i retten. Det blir da opp til påtalemyndigheten å bevise at dette ikke er sant.

En alternativ taktikk for å sosialt hvitvaske utbytte er å erkjenne skyld for et fiktivt svart inntektsbeløp, siden det ville forklare hvorfor inntekten ikke er dokumentert. I en norsk straffesak (Rt. 2007: 583) skal en skamløs kvinne ha erkjent å ha bedrevet prostitusjon for å renvaske et større beløp. Å oppgi svarte penger til å være fra tradisjonelt svart arbeid blir betegnet som ”svartvasking” (Fahsing og Gottschalk 2008: 206). Pengene blir dermed vasket ved å betale straffeskatt. I denne saken foretok politiet en ”analyse” og fram til at hun i denne tidsperioden maks kunne ha solgt seg for en mindre sum. Det antatt reduserte hvitvaskingsbeløpet førte dermed ikke til noen reduksjon i straffeutmålingen.

Dersom primærforbryteren ikke ser noen muligheter til å få utbyttet sosialt- eller juridisk hvitvasket, og/eller politiet er ute etter å ta beslag i pengene fordi primærforbrytelsen er oppdaget, endres det overordnede målet med hvitvaskingen til å gjemme utbyttet. Hvis dette er tilfellet, blir hvitvaskingen i effekt det samme som skatteunndragelse: man lar pengene forbli svarte for å holde de unna myndighetene. Dette kan kanskje bedre kalles ”gråvasking”, siden hvitvasking ikke lenger er mulig (selv om det i juridisk forstand fortsatt vil være hvitvasking). Anvendelsen av pengene kan heller skje ved at man fører de tilbake ved behov, at man bruker de i utlandet, eller at man hvitvasker dem ved en senere anledning når

ting har roet seg, dette for eksempel etter at man har sonet dommen. Ovenfor myndighetene vil primærforbryteren sannsynligvis nå hevde at utbyttet er brukt opp.

Politiet trenger ikke å ta beslag i selve utbyttet (eller andre verdier utbyttet er transformert til) for at noen skal kunne dømmes for hvitvasking. Men, hvis retten kan utelukke at pengene er tjent på lovlig vis *skal* det etter loven foretas inndragning av hele beløpet. Slik er det avgjørende for politiet å ta tidlig beslag i utbyttet, hvis ikke kan man ende opp med at inndragningskravet fort bare bli et slag i luften (Dyrnes 2004).

Å følge penger som har nådd tilsløringsstadiet i vaskeprosessen byr på en rekke utfordringer. Der penger har blitt sendt ut av landet blir etterforskningen ofte hindret fordi nasjonale myndigheter ikke kan bestemme over aktører i andre land. Enkelte land har svært strenge regler angående utlevering av opplysninger om eierforhold og transaksjoner. Skatteparadiser er ugjennomsiktige systemer som er laget for å gjøre det til en nær sagt umulig – i alle fall meget krevende oppgave for myndigheter i andre land å få innsyn. Politiet må de henvende seg til skatteparadisets myndigheter, som da vil behandle forespørselen etter deres lovverk. Rettssystemene i disse landene er ikke særlig bemidlet, og dermed kan ta årevis før politiet eller andre kan få tak i de nødvendige opplysningene. Som Nerdal (2003: 18) sier er ”situasjonen uholdbar når det tar to sekunder å flytte pengene til en bankkonto i et annet land, mens det kan ta opptil to år å få utlevert dokumenter fra det samme landet.” Lovens lange arm har bare en viss rekkevidde.

Også her hjemme i Norge hindres myndighetene i å spore utbytte. Et altfor vanlig triks, som benyttes av blant annet advokater, er å nekte myndighetene innsyn. Dersom myndighetene presser på, kjører motparten saken gjerne flere runder i rettssystemet for å hale ut tiden, og bare det kan ta opptil flere år. Og hvis retten faktisk til slutt beordrer at informasjon skal overgis, er det vanlig å lesse ned etterforskerne med usaklige dokumenter (Coleman 1985). For eksempel ble Skatt Øst i 2009, nektet innsyn i tre av landets advokatfirmaer da de drev med en kartlegging av overførsler til skatteparadiser. Advokatforeningen viste til advokaters lovbestemte taushetsplikt og vern av klienten og har sagt at de vil ta saken til Høyesterett om nødvendig (Hauge 2009). Økonomiske saker der de undersøkende myndighetene gang på gang møter veggen har blitt omtalt som ”karrieredrepere” (Thorenfeldt 2010).

Det finnes ikke noe tall på i hvilken grad hvitvaskingssakene (dvs., saker der det er satt i gang etterforskning for hvitvasking) faktisk fører til tiltale. Forflytter vi oss videre i

rettsystemet, er det rimelig å anta at sakene som når domstolen, ender med domfellelse. Det er generelt sjeldent at noen blir frikjent i forbindelse med økonomiske straffesaker.

Etter dagens lovverk kan hvitvasking straffes med bøter eller fengsel inntil 2 år for uaktsom hvitvasking, bøter eller fengsel inntil 3 år for simpel forsettelig hvitvasking og fengsel i inntil 6 år ved grov forsettelig hvitvasking. Rettspraksis (Rt. 2010: 1011) tilsier at hvitvaskingen betegnes som grov når det hvitvaskede beløp passerer 100 000 kr. Videre kan det å inngå i forbund om hvitvasking (§ 318) straffes med bøter eller fengsel i inntil 3 år. Det finnes ikke noe tall på antall domfellelser for hvitvasking i Norge, men av de 448 anmeldte forhold i 2007, kan man regne med at bare en brøkdel av de endte med fellende dom. Svært få dømmes for hvitvasking i Norge, men slik er det også internasjonalt.

8.4 Sakene

Her ser jeg på hvordan kriminaliteten ble oppdaget, hvordan myndighetene intervenerte og straffene de tiltalte har fått.

Rive-Olsen

Mistanken mot Rive-Olsen oppstod på bakgrunn av to faktorer. Da Rive-Olsen ikke meldte inn regnskap ble selskapet begjært tvangsoppløst. I en melding fra bostyrer, ble det informert om at det muligens hadde foregått noe ulovlig i forbindelse med konkursboet, fordi store verdier var ført ut av selskapet uten at tilsvarende beløp var kommet inn. Foruten denne mistanken, var det blitt sendt diverse MT-rapporter til Økokrim. En av rapportene gav beskjed om at Rive-Olsen hadde ønsket et salgsoppgjør kontant. Da han ble nektet utbetalingen på grunn av mistanke om hvitvasking, lot de han isteden få pengene overført til kontoen i Thailand. EFE bidro med flere etterretningsrapporter i denne saken.

Da politiet tok opp saken viste det seg at Rive-Olsen hadde reist ut av landet til Thailand. Siden det ikke foreligger noen utleveringsavtale mellom Thailand og Norge var det ikke mulig å få han tak i han. Men da politiet den 26.05.09. fikk tips om at Rive-Olsen på nytt oppholdt seg i Norge gikk de til aksjon. Han ble hentet hjemme av ca. 7 politifolk og leiligheten ble ransaket. Rive-Olsen satt i varetekt i nesten åtte måneder med brev og besøkskontroll.

Poliet har imidlertid ikke greid å følge pengesporet, de vet ikke hvor det har blitt av pengene som er sendt ut av landet. Selv har Rive-Olsen forklart at pengene ble brukt opp i sin helhet på blant annet hytten i Dividalen, betaling av privat gjeld og det han omtaler som et

"idiotisk" liv i Thailand, hvor han påstår at over 10 millioner kr har gått til alkohol, ren sløsing og pengespill (Pellicer 2010). Dette trodde ikke retten på. Scenarioet anses som lite sannsynlig ettersom Thailand er et lavkostland. Dette var mest sannsynlig et forsøk på å lure politiet til å ikke forfølge pengene. På bakgrunn av vitneforklaringer er det kommet fram at deler av utbyttet er blitt investert i eiendommer i Thailand.

At Rive-Olsen førte alt utbytte, i tillegg til sin lovlige formue ut av landet, tyder på at han var fullt klar over at det ville bli utstedt et stort personlig krav mot han. Per i dag er pengene å anse som borte, politiet vet ikke hvor det har blitt av pengene etter gråvasken. Det er ingen store kreditorer bortsett fra skattemyndighetene.

Rive-Olsen har tilstått og erkjent forholdene etter tiltalen og saken er derfor avgjort ved tilståelsesdom i Nord-Troms tingrett den 21.01.10., noe som gav om lag 25 % strafferabatt (Pellicer 2010). Det betyr likevel ikke at han har innrømmet alle forhold ved saken. Straffen ble satt til tre års fengsel for selvvasking og brudd på lignings-, regnskaps-, og bokføringsloven. Rive-Olsen ble også dømt til inndragning av 16 millioner kroner, men siden pengene er borte kan ikke kravet fullbyrdes. Han ble også for alltid fradømt retten til å drive næringsvirksomhet. Dette er en av de første dommene for selvvasking i norsk sammenheng. Etter dommen er sonet ferdig vil Rive-Olsen sannsynligvis kunne leve godt på de midlene han har greid å gjemme unna, i utlandet vel og merke.

Alle de andre hvitvaskingstiltalte i saken skal ha tilstått. Dermed fikk de milde straffer. Sivertsen ble dømt til 21 dagers betinget fengsel av Nord-Troms tingrett den 25.03.10 (a). Samme dag og sted, men i en separat domsavgjørelse (b), ble Robin Olsen dømt til betinget fengsel i 30 dager. Helge Norman Jakobsen fikk et forelegg på 12 000 kr for å uaktsomt ha bidratt til hvitvaskingen.

Spåkonesaken

Alarmklokkene gikk hos skatteetaten høsten 2007. Da hadde det norske selskapet over lengre tid sendt inn momsoppgaver som viste at de skulle ha tilbake momspenger. Skatteetaten fant det påfallende at det norske selskapet skulle ha såpass mye i momsrefusjon. Dersom momsrefusjonen, dvs. bokførte kjøp eller utgifter, over tid er for stor i forhold til den oppgitte omsetningen, kan bli svindelen bli relativt lett gjennomskubar. Den 09.10.07. ble det innledet bokettersyn fra skatteetaten knyttet til enkeltmannsforetaket Kildens virksomhet og skattemyndighetene møtte opp på selskapets adresser i Vanvikan. Bokettersynet foranlediget

en anmeldelse til politiet, som i juni 2008 gjennomførte ransaking hos selskapet og hjemme hos Marie Kristiansen i Trondheim.

Da Kristiansens-familien ble konfrontert av politiet i avhør, hevdet de kategorisk at de ikke var eierne bak Mariposa og 4213-kontoen og at de bare bistod med transaksjonene på 4213-kontoen siden Mariposa som utenlandsk selskap ikke kunne opprette konto i norsk bank. De forklarte videre at overføringen av penger til Kilden og til Bjørnar Kristiansens kontoer var godtgjørelse for tjenester i form av spåing og administrative tjenester som de utførte for Mariposa. Dette var egentlig bare en annen dekkhistorie.

Politiets undersøkelser viste imidlertid at det ikke var noen drift i selskapet. I store deler av tiltaleperioden var ikke selskapet i ”*good-standing*” der det var registrert i skatteparadiset Panama, fordi Bjørnar Kristiansen ikke hadde betalt kontingent for opprettholdelsen av selskapet. Under etterforskningen skal de imidlertid ha forsøkt å gjenopplive ordningen, men til ingen nytte. Dette er et eksempel på reparasjonsarbeid som ikke var vellykket.

Selv om politiet visste at Mariposa var en ren konstruksjon, stoppet pengesporet ved de alternative banksystemene fordi politiet ikke har tilgang på informasjon om kunder eller kontoene deres. På datamaskinene som var beslaglagt fant de imidlertid elektroniske dokumenter og e-postkorrespondanser til ansatte i Hatfield Oak-systemet. Det ble foretatt vitneavhør med ansatte i Hatfield og bevisene mot familien styrket seg med vitneforklaringene. Først i retten innrømmet Kristiansene at de stod bak Mariposa og samtykket til at politiet skulle få tilgang på kontoutskrifter av Hatfield Oak. Dekkhistorien lød nå isteden at det var de som stod bak Mariposa og at pengene som ble ført ut av Norge i var gått til å dekke utgifter til Mariposas sin virksomhet i utlandet, og til utgifter for å opprettholde registreringen av selskapet Mariposa i Panama. I realiteten hadde pengeoverføringene ingenting med Mariposa å gjøre.

Politiets mener at av pengene som er ført ut av landet har gått til feriehuset i Bulgaria og vanlig forbruk gjennom debetkortsystemet til Hatfield. Resten av utbytte skal ha blitt brukt på et boblebad til en verdi av 117 000 kr (Okkenhaug 2010), dekking av reiser til utlandet og driftskostnader i forbindelse med spåvirksomheten. Det tilsier at spåvirksomheten ikke hadde vært levedyktig, dersom det ikke var for pengene som ble tjent gjennom momssvindelen.

Paret i 50-årene ble den 02.02.10. dømt til ett år og åtte måneders fengsel for merverdiavgiftssvindel og selvvasking i Stjør- og Verdal tingrett. Datteren ble dømt til 177 timer samfunnsstraff. Marie godtok dommen, mens Bjørnar og Randi Kristiansen anket

dommen videre til lagmannsretten (LF-2010-55733) som opprettholdt den opprinnelige dommen. Igjen anket de, men anken ble avslått av Høyesterett (HR-2011-323-U).

Det ble ikke foretatt noen inndragning i saken. Det kunne det forsovet blitt gjort, men det er vanligvis sånn at man ikke går til inndragning hvis andre myndigheter har utstedt erstatningskrav i forkant. I denne saken hadde skatteetaten et utestående erstatningskrav mot Randi Kristiansen, og som følge av kravet er hun blitt slått personlig konkurs. Pengene ble i hovedsak brukt opp og det er således vanskelig å få dekket det enorme kravet. I løpet av sakens gang tikket det imidlertid en del penger inn på 4213-kontoen som var penger spåere hadde tjent inn for virksomheten og nærmere 600 000 kr ble konfiskert av skattemyndighetene.

Politiet mistenker at Kristiansen-familien har fortsatt kriminaliteten både under og etter rettsaken gjennom et selskap i Sverige, men politiet anser seg som fornøyde med domsavgjørelsen og vil ikke videreføre saken mot de domfelte.

Kjemi-Olsen

MI-Swaco oppdaget underslagene etter at det ble varslet av en ansatt i selskapet. Medarbeideren hadde gått til styrelederen i bedriften med et notat hvor han beskrev sine mistanker. I forbindelse med M-I Swacos videre undersøkelser ble avdekket et lager med ca. 1 000 tonn KCl-salt på Storøy som Kjemi-Olsen ikke hadde fått solgt videre. Lageret hadde fra april 2005 blitt leid av Kjemi-Olsen.

Underslaget ble så anmeldt til politiet og det ble innledet etterforskning. Det ble beslaglagt fakturakopier og uoffisielle regnskapsdokumenter som satt politiet på vare- og pengesporet. Politiets videre etterforskning avdekket korrupsjonsforholdene og hvitvaskingen. Da norsk politi gjennomførte ransaking av farens bolig i Spania fant de blant annet en bankbok med penger som stammer fra underslagene. I en tilsvarende husransakelse hjemme hos sønnen ble det funnet en erklæring i nattbordsskuffen. Erklæringen fortalte at pengene som faren var i besittelse av i Spania, tilhørte sønnen (Andreassen 2008).

Pappa-Olsen har brukt pengene som kom inn privat, noe er betalt ut til Henry Olav Olsen, og noe ble stående på de to spanske kontoene. Politiet fikk frosset kontoene i Spania og tatt beslag i pengene.

Alle de fire involverte ble funnet skyldige i Stavanger tingrett den 25.11.08, og siden i Gulating lagmannsrett (LG-2008-196041). Tre av de fire fikk skjerpede dommer da lagmannsretten behandlet ankesaken. Dommen ble anket videre, men Høyesterett (Rt. 2009:

1684) nektet anken. Kjemi-Olsen ble dømt til fengsel i 4 år og 6 måneder. Inndragningen ble for Kjemi-Olsen satt til 4 500 000 kr, samt inndragning av de 1000 tonn KLC-salt han hadde igjen. Det ble også utstedt et erstatningskrav mot ham av MI-Swaco på 7 millioner kr (Andreassen 2008). Pappa-Olsen fikk to år og ni måneder bak lås og slå for hvitvasking. Han fikk inndratt hele beløpet på 747 382 kr som han skal ha fått i vederlag for hvitvaskingen. Sekse fikk fengselsstraff på ett år og seks måneder for hvitvasking, men ble for øvrig frifunnet for bedrageri fordi retten mente det var Kjemi-Olsen som var den som gjorde bedrageriet mulig. Vestvik fikk en korrupsjonsdom på to års fengsel.

Mobilkvartetten

Hvitvaskingen ble oppdaget ved at det ble sendt MT-rapporter fra de to norske bankene der Bangs selskaper hadde bedriftskontoer. Mistanken bestod i at den samlede omsetningen på kontoene hadde økt betraktelig over en svært kort periode. Fra 2000 til 2001 var den samlede omsetningen gått fra rundt 65 000 kr i året til 33 millioner. På bakgrunn av tilsvarende mistenkelige regnskap for virksomhetene hadde også skattemyndighetene på eget initiativ innledet ettersyn i saken.

Hvitvaskingskomplottet ble stoppet i april 2003, etter at politiet grep inn etter 14 måneder. Økokrim opprettet så straffesak. Bang ble pågrepet og ransaking ble gjennomført. Under ransakingen ble det funnet bankutskrifter, proformafakturer og informasjon på hans datamaskin som knyttet han til momssvindelen i England. Bang satt i varetekt i 75 dager. Etterforskningen av saken tok lang tid ettersom det var nødvendig med etterforskningskritt både i England og i Danmark. Økokrim fikk bistand av det britiske tollvesenet under etterforskningen.

Britiske myndigheter henla saken mot trioen, men i Norge førte Økokrim saken mot Bang for hvitvasking. Saken ble endelig avgjort i Høyesterett (Rt. 2007: 973) etter fire år i rettssystemet. Da hadde dommen fra Stavanger tingrett den 10.04.06., først blitt anket til lagmannsretten. I 2007 ble Bang dømt til seks års fengsel av lagmannsretten (LG-2006-78553). Dommen fra lagmannsretten ble noe endret i Høyesterett, blant annet ved at Bang ikke ble dømt for grovt underslag fordi han hadde tatt penger ut av selskapet. Retten mente at pengene aldri hadde tilhørt selskapet. Dermed slapp han to ekstra år bak murene, og dommen ble fastsatt til fire år. Bang ble også fradømt retten til å drive næringsvirksomhet for all framtid.

Inndragningskravet ble satt til 24 043 230 kr for Bang. Grunnen til at ikke hele beløpet ble inndratt var at han allerede hadde skattet av summen. Bang hadde gitt bort deler av utbyttet til medlemmer av familien, derfor ble det også framsatt inndragningskrav mot dem. 170 000 kr hadde blant annet gått til kjøp av en VW Polo personbil for hans kone. Inndragningskravet mot kona ble imidlertid frafalt fordi retten mente Bang skyldte henne dette beløpet. Begge barna hadde hver fått 5 % av aksjene i O.B. Invest i gave. Det gjorde at de to barna hver kunne ta ut 627 500 kr i aksjeutbytte. Etter det tapte begge nesten 250 000 kr hver på aksjer, datteren kjøpte seg en bil og sønnen brukte penger på oppusningsarbeid. Begge barna måtte hver tåle inndragning av 200 000 kr. Høyesterett hadde da redusert inndragningsbeløpet fordi begge barna hadde tapt 215 000 kr av beløpet på aksjene og en god del var godt til personlig forbruk. Resten av Bangs utbytte var blitt igjen på konto. Dermed kunne den norske stat innkassere 24,4 millioner som egentlig var blitt stjålet fra den britiske statskassen.

Svenskebyggsaken

Under etterforskningen av Legionærbyggsaken, viste det seg at de mistenkte hadde fortsatt kriminaliteten. Slik skled Svenskebyggsaken nærmest ned i fanget på Økokrim. Dessuten hadde Oslo kemnerkontor fått mistanke om skittent spill på grunn av det de mente var fiktive fakturaer fra Joanssons selskap Walltech, til Olssons selskaper Contech Norway og Conwall Multitech. Det ble det åpnet bokettersyn i Walltech i april 2007.

En oktoberdag samme år ble det ved spaning observert at Andersson oppsøkte fire bankfilialer i Oslo. Dyrnes kjørte den dagen først etter Andersson i egen bil, senere satt Andersson på med Dyrnes. Spanerne ble vitne til at Dyrnes satt i bilen og ventet mens Andersson gikk inn i banken og tok ut penger fra bankkontoene til to av selskapene. Et par dager senere ble Andersson pågrepet av politiet (Aartun og Dugstad 2010c).

I et politiavhør skal Andersson ha sagt at pengene han tok ut og gav til Dyrnes ”gikk til litt flotte greier og til hus og bil.” I tillegg til flere eiendommer i Kenya skal Dyrnes ha disponert et hus og en leilighet i Sverige, en leilighet på Aker Brygge og en Porsche (Dugstad 2010c).

Fordi de fleste av dem allerede var blitt dømt for lignende forhold i forbindelse med Legionærbyggsaken, ble det kort prosess i domstolen. Ifølge statsadvokat Petter Nordeng hadde de kriminelle trodd at det bare skulle bli avgiftssaker i begge sakene (Hustadnes 2007), men så feil kan man ta. Andersson ble av Oslo tingrett den 20.10.10. dømt til fengsel i to år

og tre måneder, samt inndragning av 400.000 kroner og rettighetstap for alltid. I forbindelse med Legionærbyggsaken hadde han tidligere blitt dømt (LB-2008-74985) til ubetinget fengsel i ett år og fire måneder, rettighetstapet i fem år og inndragning av 99 000 kr.

Også Olsson ble dømt i to separate omganger. I Hedmarken tingrett ble han den 23.01.09. dømt til fengsel i 6 måneder, bot på 5000 kr og inndragning av i alt 25 000 kr. I forbindelse med Legionærbyggsaken var han tidligere, i Oslo tingrett den 17.01.08., blitt dømt til fengsel i 75 dager og inndragning av 6000 kr.

Johansson ga sin uforbeholdene tilståelse i retten. Han ble dømt til fengsel i to år og fire måneder i Oslo tingrett den 01.12.09. Straffen inkluderte lignende forhold knyttet til Legionærbyggsaken. Tilståelsen og det at han forklarte seg om Dyrnes sin rolle, ledet til en strafferabatt på ti måneder. Han ble også dømt til inndragning på 100 000 kr, samt fradømt retten til å drive næringsvirksomhet i fem år. Johansson anket dommen, men fikk anken avslått.

Dyrnes har rømt landet og politiet har ikke noe formening om hvor han oppholder seg. Da politiet aksjonerte mot leiligheten hans på Aker Brygge, ble både Porschen og leiligheten han hadde kjøpt for utbyttet inndratt.

Denne saken har foranlediget et samlet oppgjør mot svindel i renholds- og bygg- og anleggsbransjen. I 2009 påbegynte Skatteetaten en aksjon for å rulle opp denne type kriminalitet. Så langt har det blitt avdekket 31 organiserte nettverk som har unndratt seg store mengder skatt ved hjelp av fiktive fakturaer. Med seg på prosjektet har de fått med Nav, Oslo kemnerkontor og politiet. Til nå er 32 personer anmeldt i aksjonen. Skatteetaten regner med at det totale svindlete beløpet kan komme opp i over 0,5 milliarder kroner når alle sakene er ferdig undersøkt (Aartun og Dugstad 2010b).

8.5 Sammenligning av intervensjon

Kriminaliteten har blitt oppdaget på forskjellige måter: av finansinstitusjoner (MT-rapporter), skattemyndigheter, andre myndigheter og varslere. I tre av sakene er det flere som har oppdaget kriminaliteten, uavhengig av hverandre. Men bare to av sakene er oppdaget etter at det ble sendt MT-rapport til Økokrim, der en gjaldt kontantuttak (Rive-Olsen) og en annen uforholdsmessig høy omsetning (Mobilkvartetten). Tre av sakene ble oppdaget av skattemyndighetene. De gjaldt mistanke om uriktige momsoppgaver (Spåkone), for høy omsetning i regnskap (Mobilkvartetten), og fiktive fakturaer (Svenskebygg). I tillegg ble tre

av sakene oppdaget fra andre hold; Rive-Olsen ble oppdaget av bostyrer, Kjemi-Olsen av en varslar, og Dyrnes og gjengen av politiet.

Sakene viser eksempler på forhold som ikke ledet til oppdagelsen av sakene, men som burde ha gjort det dersom kontrollsystemene og rutinene hadde fungert som de skulle. For eksempel ble regnskapene i Bangs selskaper ført på bakgrunn av bankutskrifter, ikke bilag. I dommen fra Stavanger tingrett den 10.04.06. står det at ”retten er forbauset over at revisor har godtatt regnskapene.” Videre burde overførslene til de alternative banksystemene fra spåvirksomheten vært rapportert som mistenkelig. Det er få grunner til å bruke disse systemene dersom man har lovlige hensikter. Store bankoverførsler fra små (strå) selskaper der det er liten eller ingen drift til vanlig, som i Svenskebygg- og Kjemi-Olsen-saken burde også ha vært rapportert. Et siste forhold som burde blitt rapportert er de hyppige kontantuttakene til Andersson. Dette viser at kontrollen glipper på flere steder for de rapporteringspliktige.

I politiets behandling av sakene, ser det ut som et tidlig beslag av dokumenter og sikring av varespor, regnskapsspor og ikke minst pengespor, er avgjørende for å få til en effektiv etterforskning og påfølgende rettsprosess. Dette er oppnådd i alle sakene. Men i tre av sakene har ikke politiet greid å få tak i selve utbyttet. Slik kan man si at hvitvaskingen har vært vellykket, i den forstand at utbyttet har blitt skjult uten at det er mulig å oppdrive det. Rive-Olsen, Spåfamilien og Dyrnes har alle greid å gjemme unna pengene. Et effektivt samarbeid med finansinstitusjoner og myndigheter i andre land er viktig for å sikre utbyttet før det forsvinner for godt. Men uansett, så lenge påtalemyndigheten greier å bevise de innledende ulovlige transaksjonene, er det mulig å få dem dømt for hvitvasking.

Utbyttet fra de økonomiske lovbruddene har endt opp på forskjellige steder: i lovlig og/eller ulovlig virksomhet, vanlig forbruk, til familie, investeringer i biler og eiendom i Norge og i utlandet. De fleste sakene illustrerer at penger brukes påfallende.

Alle som har sittet på tiltalebenken for hvitvasking har fått relativt strenge straffer. Bare en av de tiltalte har blitt ilagt bøter istedenfor fengselsstraff. For stråmennene synes det som om straffenivået varierer etter hvor mye penger de har hvitvasket og hvor mye de selv har mottatt i betaling for hvitvaskingen. Tilståelser og annen informasjon om den kriminelle aktiviteten gir dog store strafferabatter fordi det sparer politiet for tidkrevende etterforskning. Det virker allikevel som norske rettsmyndigheter forsøker å sende et signal om at hvitvasking er uakseptabelt, ved at det går inn for relativt harde straffer. Det innebærer fengsel, inndragning og at man mister retten til å drive næringsvirksomhet. I for eksempel

tingrettdommen mot Rive-Olsen skrev dommerpanelet at ” Allmennpreventive hensyn taler for å reagere strengt.” Mens hvitvaskere tidligere bare ble idømt forelegg, fører hvitvasking nå til strenge straffer (Aartun og Dugstad 2010a).

9. Konklusjon

9.1 Kontekstens innvirkning på hvitvaskingsfenomenet

Denne oppgaven er basert på i alt fem forskningsspørsmål. Oppgaven er strukturert sånn at de fire underordnede forskningsspørsmålene skulle lede opp til- og hjelpe besvare det overordnede spørsmålet om hvordan utbytte fra økonomisk kriminalitet hvitvaskes. Tanken var at svarene skulle beskrive konteksten for hvitvaskingshandlingene og slik hjelpe oss å forstå hvitvaskingsfenomenet. Her vil jeg svare på forskningsspørsmålene og forklare hva det har å si for hvitvasking i Norge.

Det første forskningsspørsmålet var: *Hvilke kontrollmekanismer fanger opp hvitvasking?* I kapittel 3 og 4 forsøkte jeg å svare på dette spørsmålet. Beskrivelsen viste at det internasjonale samfunnet har satt i gang omfattende tiltak mot hvitvasking og at Norge har tatt aktivt del i denne kampen. Det er imidlertid lite tidligere forskning som kan bekrefte effekten disse tiltakene har på hvitvaskingsfenomenet (Levi og Reuter 2006). Av det som vites, er at hvitvaskingskontrollen definitivt har gjort det vanskeligere å plassere illegale midler direkte i finansinstitusjonene (Larsson 2008a). Men at det har ført til de store hindringene for de som ønsker å vaske penger har ikke blitt påvist.

Kapittel 8, var også et forsøk på å besvare spørsmålet i lys av de fem sakene. Sakene mine viser at det er noe tilfeldig om hvitvasking blir oppdaget. For eksempel ble det av den aktuelle finansinstitusjonen i Rive-Olsen saken rapportert om ulovlige kontantuttak, mens det ikke ble det i Svenskebyggsaken. Som det har vært påpekt av Finanstilsynet (2010) og som funnene her synes å bekrefte, er det huller i hvitvaskingskontrollen til norske banker og finansinstitusjoner. Manglene gjør det lettere å hvitvaske, enn det ville ha vært dersom tiltakene var blitt implementert slik lovverket krever.

Det andre forskningsspørsmålet var: *Hvordan er de økonomiske primærforbrytelsene gjennomført?* I kapittel 5 tok jeg en nærmere kikk på dette. Materialet viser at det hovedsaklig er skattekriminalitet som ligger til grunn for primærforbrytelsene. En vanlig metode for å både unndra moms og hvitvaske annet utbytte, er å tilsløre overførsler med fiktive fakturaer for deretter å bokføre fakturaene som legitim omsetning. Van Duyne (2003) og FATF (2005: 5, overs. av forf.) påpeker ”at det slik er en kobling mellom misbruket av skattesystemet og handelsbasert hvitvasking.” En annen hvitvaskingsmetode som kan kobles til økonomisk kriminalitet generelt er hvitvasking gjennom bank. Så lenge bankinfrastrukturen fortsetter å være den vanlige betalingskanalen for virksomheter, vil det være en vanlig sak at utbytte fra

økonomisk kriminalitet foreligger på bankkonto. Økonomiske primærforbrytelser vil derfor generelt (i alle fall på utplasseringsstadiet) være knyttet til hvitvasking i bank.

I kapittel 5 tok jeg også for meg det tredje forskningsspørsmålet som var: *Hvem er de økonomiske lovbyterne?* Analysen peker mot selvstendige næringsdrivende/entreprenører med tilhørende småselskaper. Det er noe usikkert om lovbyterne i materialet har status som målrettede kriminelle entreprenører eller selvstendige næringsdrivende som har havnet på feil side av loven. At de økonomiske lovbyterne er entreprenører betyr uansett at de har god kunnskap (kulturell kapital) om markedet de opererer i, noe som vil si at de også kan utnytte denne kapitalen til hvitvaskingsformål. At de kontrollerer små selskaper gjør at de kan ta i bruk handelsbasert hvitvasking. Det å eie og ha kontroll over en virksomhet er sentralt i mange hvitvaskingsmetoder (Coll 2008). Slik er det en forbindelse mellom selvstendige næringsdrivende og hvitvasking.

Det fjerde underordnede forskningsspørsmålet var: *Hvem er hvitvaskerne?* Spørsmålet ble besvart i kapittel 6. Sakene viser at de økonomiske lovbyterne hvitvasker utbytte selv. Men de er ikke alene om det, primærforbryterne benytter seg av stråmenn for å hindre at utbyttet kan kobles direkte til dem selv. Gjennom sitt sosiale nettverk kjenner de gjerne personer som kan brukes som stråmenn, ofte også de med tilhørighet innenfor samme bransje. At kjente i jobbsammenheng velges er fordi det er nødvendig å ha kontroll over flere virksomheter i samme bransje for å gjennomføre handelsbasert hvitvasking. I de tilfellene der primærforbryteren ikke har tilstrekkelig bransjekunnskap eller mulighet for å få hjelp til hvitvasking, nøler de ikke med å skaffe seg profesjonell bistand og hvitvaske utbyttet annensteds. Når profesjonelle aktører involveres som tilretteleggere, fører det til mer sofistikerte hvitvaskingsoperasjoner.

Det leder fram til det overordnede forskningsspørsmålet mitt som var: *Hvordan hvitvaskes utbytte fra økonomisk kriminalitet?* Spørsmålet ble besvart i kapittel 7. Hvitvasking av utbytte fra økonomisk kriminalitet skjer i forlengelse av den lovlige driften, dvs. handelsbasert hvitvasking. Metoden kombineres med bankoverføringer for å flytte utbyttet, og stråmenn med tilhørende stråelskaper for å skjule eierskapet og overførslene. At kriminelle tilsynelatende favoriserer handelsbasert hvitvasking kan forklares med at det er svært vanskelig for finansinstitusjoner å avdekke denne type hvitvasking. Det er altfor stor variasjon i vanlig handelsaktivitet til at det lar seg gjøre å fange opp uregelmessigheter bare basert på transaksjonene (Brayshaw 2009). Som nevnt, må transaksjonene assosieres med noe annet som er ulovlig (Harvey 2009), og norske banker har ikke anledning til å gå inn i

virksomhetens regnskaper for å vurdere hvorvidt det er tilfellet. Med sine virksomheter og gode bransjekunnskap har entreprenører gode muligheter til å gjennomføre denne type hvitvasking. Mulighetsstrukturene påvirkes minimalt av norske myndigheters kontroll av små virksomheter, som etter fjerningen av revisjonsplikten må sies å være fraværende.

Dersom det ikke blir forsøkt hvitvasket i primærforbryterlandet, føres det illegale utbyttet direkte ut av den legale økonomien og ut av landet med bank, alternative banksystemer eller smugling som middel, for deretter å bli investert i eiendom. Imidlertid er det uansett sann, at om det blir forsøkt hvitvasket i primærforbrytelseslandet i forkant (som for eksempel ved handelsbasert hvitvasking), så sendes utbyttet etter hvert ut av landet. En av grunnene til at svarte penger sendes til utlandet er at man ønsker å gjøre sporing vanskelig for myndighetene. Dessuten er slik hvitvasking enkel å gjennomføre, det krever få forberedelser bortsett fra en mottagerkonto i utlandet. Overføringene hindres ikke av at finansinstitusjonene ikke er gode på å stoppe illegale overføringer til utlandet. For eksempel ble Rive-Olsen nektet å ta ut pengene i kontanter, men å sende pengene til Thailand var helt greit. At etnisk norske forbrytere sender penger ut av landet og i liten grad returnerer pengene, kan ses på som et uttrykk for at det er vanskelig å legitimere illegale inntekter i Norge. For eksempel viser det store antall skatteamnesti-saker (Fremmerlid 2011) at folk har store problemer med å investere penger i Norge uten å bli oppdaget. Dette tyder for så vidt på at skattemyndighetenes kontroll har en nedbrytende effekt på ekte hvitvasking.

9.2 Noen anbefalinger

Hvert år sendes det milliarder av kroner ut av landet gjennom banksystemet (Picard 2010). En god porsjon av dette er selvfølgelig lovlig inntjente midler, men sakene viser at kriminelle sender illegalt utbytte ut av landet via bank. Det er derfor viktig at overføringer til utlandet granskes nøye av finansinstitusjonene. Sakene illustrerer at det er svært vanskelig å ta beslag i utbytte når det først er ført ut av landet. Finansinstitusjonene burde derfor oftere benytte seg av stansingsplikten og spesielt fryse mistenkelige transaksjoner til høyrisiko- og ikke-samarbeidsvillige jurisdiksjoner, i henhold til FATFs liste (2011b).

Alternative banksystemer blir også brukt som kanal for pengeoverføringer. Mange innvandrere bruker disse systemene til å sende penger hjem til venner og slektninger (Picard 2010, Økokrim 2009). Sett fra en banks synspunkt, kan privatpersoner dermed ha gode grunner til å ta i bruk disse, men overføringer fra etniske nordmenn og norske bedriftskontoer

over til alternative banksystemer burde man være spesielt oppmerksom på. Det er ikke er noen gode (lovlige) grunner for norske virksomheter til å bruke slike betalingssystemer.

Når hvitvaskere sender penger ut av landet innebærer det også at hvitvaskere fra andre land kan sende svarte penger i retning Norge. Derfor bør finansinstitusjonene også være oppmerksomme på overførsler til Norge fra utlandet. Et av funnene i oppgaven var at lovbrutere investerer utbyttet i eiendom i utlandet. Likeledes burde norske banker og ikke minst eiendomsmeglere være ekstra oppmerksomme på utenlandske aktører som vil kjøpe eiendom i det norske markedet.

I Canada ble det nylig foretatt en analyse av mer enn 300 000 MT-rapporter for å identifisere hvitvaskingstrender (FINTRAC 2011). Analysen viste at de rapporteringspliktige var gode på å rapportere plasseringshandlinger som kontantinnskudd, inkludert smurfing/strukturering. Men de gjør det ikke så bra når det gjelder hvitvasking som ikke involverer kontanter. På hvitvaskingskonferansen ga leder for EFE, Sven Arild Damslora, uttrykk for at det samme gjelder norske finansinstitusjoner. Det tilsier at det i mindre grad fanges opp hvitvasking som allerede har nådd innsiden av den legale økonomien, inkludert hvitvasking av utbytte fra økonomisk kriminalitet. For utplasserings-, tilslørings- og integreringshandlinger innebærer ofte at det foretas elektroniske overføringer mellom finansinstitusjoner. Generelt nytter det ikke å tro at finansinstitusjonen der overføringen kommer fra har gjort den nødvendige bakgrunnskjekken av kunden. Problemet kan bli systemisk dersom kontrollørene unngår å foreta egne undersøkelser, fordi de blindt regner med at institusjonen der overføringen kom fra har foretatt tilstrekkelige forundersøkelser (FATF 2009).

På hvitvaskingskonferansen stresset Damslora at norske finansinstitusjoner måtte bli mer oppmerksomme på risiko knyttet til overføringer fra bedriftskontoer, og særlig sjekke størrelsen på overføringene opp mot virksomhetens økonomiske evne.

At kriminelle benytter seg av virksomheter til å vaske penger tilsier at det er behov for økt oppmerksomhet og kontroll av norsk handelsvirksomhet. Det er derfor uheldig at norske myndigheter har gått i motsatt retning og frafalt revisjonsplikten for småselskaper. Gjennom oppgaven er det blitt vist flere eksempler på at stråelskaper blir brukt til å kanalisere ulovlig utbytte, og at stråelskaper som oftest er småselskaper. Hvitvaskere har sjelden mulighet til å ta kontroll over store selskaper, men nøyer seg med å enten opprette nye eller skaffe seg kontroll over småselskaper som eies av personer de kjenner. Fjerning av revisjonsplikten for

småselskaper vil nødvendigvis føre til økte muligheter for å hvitvaske penger, samt annen økonomisk kriminalitet.

Ifølge Fossanger (2010), ”bør forskere være forsiktige med å gi råd om politiske virkemidler, fordi beslutninger om virkemidler må tuftes på et bredere premissgrunnlag enn det forskning kan gi.” At små virksomheter brukes som et middel til hvitvasking og økonomisk kriminalitet, kan ikke automatisk lede til en konklusjon om at revisjonsplikten for bør gjeninnføres. Her er det motstridende hensyn som må veies i forhold til hverandre.

Småselskaper sliter med å følge alle offentlige pålegg. Å følge de offentlige reglene koster forholdsmessig langt mer for småbedriftene enn for de store. Dette setter en brems på utviklingen i norsk økonomi. Derfor har det vært foreslått en rekke tiltak for å lempe på det såkalte ”skjemaveldet” for disse. I Nærings- og handelsdepartementets (2008) ”handlingsplan for å redusere administrative kostnader”, var det foreslått over 120 konkrete tiltak. Som jeg argumenterer for, er det imidlertid uheldig at norske myndigheter landet på akkurat det *ene* alternativet om å fjerne revisjonsplikten. Dette kan medføre utilsiktede negative virkninger, som går langt utover det å legge forholdene til rette for entreprenørvirksomhet.

Det er ingen tvil om at entreprenørvirksomhet er en viktig drivkraft i norsk økonomi. Å fjerne skjemaveldet og administrative kostnader for småvirksomhetene er således en viktig prioritet. Men, som Revisorforeningens Hanstad uttalte til Dagens Næringsliv (Becker 2010): ”De 15 000 kronene som disse 137 000 aksjeselskapene i gjennomsnitt betaler i årlig revisjonshonorar, vil heller ikke representere en reell kostnadsbesparelse. Det sparte revisjonshonoraret vil i hovedsak bli spist opp av tilsvarende økning i regnskapsførerhonorarer og andre kostnader som følger av de omfattende rapporteringskravene regjeringen har pålagt norske virksomheter. Bortfall av revisjon vil ikke fjerne en eneste skjemaplikt.” Foruten at det altså ikke er noe særlig å spare på denne ordningen for småselskaper, vil det føre til enda mer mistillit til entreprenører som yrkesgruppe. Disse har allerede et frynsete rykte, spesielt innenfor byggebransjen. Fjerning av revisjonsplikter er akkurat det motsatte av det bransjen trenger for å bygge opp tilliten til investorer og kunder.

Det mest alvorlige er allikevel at det sannsynligvis vil føre til mer handelsbasert hvitvasking og annen alvorlig kriminalitet. For handelsbasert hvitvasking dreier seg om mer enn økonomisk kriminalitet. Det er også kjent at organiserte kriminelle anvender denne metoden (FATF 2006), og det har også vært påpekt at opprørere og terrorister kan bruke metoden til å flytte henholdsvis våpen og masseødeleggelsesvåpen (Delston og Walls 2009).

Dette er såpass viktig at det ikke nytter å vedta tiltak som får ringvirkninger på dette området, uten at man også vurderer disse spørsmålene.

Revisjon *er* en viktig kontrollmekanisme mot handelsbasert hvitvasking fordi, man må inn på et svært detaljert nivå, gjerne helt ned på fakturanivå, for å avdekke dette. En dyktig revisor kan i sitt arbeid oppdage uregelmessigheter i selskapets forretningsdrift, som for eksempel at det er bestilt og betalt for varer eller tjenester som ikke er mottatt (Indreeide 1995). Å overlate ansvaret til skattemyndighetene om å sjekke virksomhetens regnskaper er ingen god løsning. Revisorene er de som er best rustet til å vurdere om hvorvidt det har blitt tuklet med regnskapet eller om det er uriktig fakturering, siden de sitter med inngående kjennskap til virksomheten. Det er urimelig å forvente at skattemyndighetene vil kunne utføre en på langt nær like effektiv kontroll. Og som nevnt, er heller ikke finansinstitusjonene i noen god posisjon til å avdekke handelsbasert hvitvasking.

Det fremgår nok nå som relativt klart av framstillingen at jeg vil anbefale å gjeninnføre revisjonsplikten for småselskaper. Tiltakene som ble foreslått i handlingsplanen bør revurderes for å se om det er andre tiltak som egner seg bedre, *både* med hensyn til småselskapene, *og* det å forhindre at småselskaper blir brukt til hvitvasking og annen økonomisk kriminalitet.

Kriminelle vil sannsynligvis igjen begynne å foretrekke NUF-selskaper dersom revisjonsplikten gjeninnføres for småselskaper. Myndighetene bør derfor følge opp en eventuell gjeninnføring av revisjonsplikten, med å også innføre revisjonsplikt for NUF.

En viktig måte å motvirke handelsbasert hvitvasking på, konkluderer Wolfsberg-gruppen i sin rapport, er at man må få med flere myndighetsinstanser i arbeidet (Brayshaw 2009). Å hankses med dette problemet, er mer enn hva finansinstitusjonene kan klare alene. Myndighetspersonell som for eksempel nettopp revisorer, politi, kemnere, skattekontrollører, tollere, tilsynsinspektører osv. burde opplæres i å avdekke handelsbasert hvitvasking. Et samarbeid mellom privat og offentlig sektor burde opprettes, for å raskt kunne utveksle informasjon om personer og virksomheter mistenkt for hvitvasking. Innsatsen mot alvorlig kriminalitet er et felles ansvar.

9.3 Begrensninger

En begrensning i oppgaven, om man kan kalle det det, er at jeg vil forholde meg til mine enkeltsaker og resultatene kan derfor ikke generaliseres (i statistisk forstand). Imidlertid kan resultatene fungere som en indikator på fenomenets tilstand. Men nå var ikke heller formålet

med oppgaven å generalisere, formålet er kvalitativt. Ifølge (Postholm 2010) er begrepet generalisering mest relevant for kvantitativ metode. I kvalitativ metode blir denne erstattet med overførbarhet. Overførbarhet fra en sak til et annen kan skje på grunnlag av sammenfallende mønstre i ulike saker.

En annen begrensning er at analysen ”bare” baseres på fem saker. Flere saker ville gitt et bredere materiale å trekke mønstre ut fra. Det er også mulig resultatet hadde sett annerledes ut om jeg hadde et annet utvalg. Dette er forøvrig et vanlig problem i all forskning der man opererer med et lite utvalg; andre utvalg ville muligens ha generert et annet bilde.

En mulig innvending mot bruk av rettsdommer som kilde når det gjelder hvitvasking kan være at det må dreie seg om ”amatørene” siden de riktignok har blitt tatt og domfelt. Dette stemmer ikke nødvendigvis, da det er mye tilfeldigheter ute og går når noen blir tatt og andre ikke. Som jeg har vært inne på inneholder hvitvasking helt klart et element av sjansespill. Som vi har sett er det også fullt mulig å bli tatt på basis av andre grunner enn selve hvitvaskingen, noe som betyr at hvitvaskingen kan ha vært profesjonelt utført, men at andre omstendigheter har gjort at hvitvaskingen har blitt kjent for myndighetene. Allikevel ligger det en klar begrensning i å basere seg utelukkende på rettsdommer fordi bare et fåtall av hvitvaskingssakene ender i retten. Hva da med alle sakene som ikke blir oppdaget? Spørsmålet er viktig, men det er vanskelig å studere saker som ikke er tilgjengelige. Vi kan heller ikke med sikkerhet vite om de sakene som ikke blir oppdaget skiller seg nevneverdig fra de som blir det. Det kan også settes spørsmålsteget ved om vi får et skjevt bilde av hvitvaskingen og hvem hvitvaskerne er fordi vi bare ser på de sakene som har endt med domfellelse? Svaret på dette, er at det er mulig at man vil få et annet bilde om man tar for seg saker som ikke har endt med domfellelse. Men igjen, det er ikke sikkert de skiller seg fra de som gjør det. Den eneste måten å finne ut av det på, er å sammenligne saker som har endt med domfellelse med andre som ikke har det, der man også redegjør for de mekanismene som gjør at noen hvitvaskingssaker ender opp med domfellelse og andre ikke.

Til slutt må det nevnes at det ikke er helt tilfeldig hvilke saker det er som er valgt ut. Lovdata.no har vært en viktig kilde for utvalget, men ikke alle domfellelser blir lagt ut på nettsiden. Ifølge Strasak-registeret forelå det 1821 domfellelser for heleri/hvitvasking i 2008, mens det var 128 frifinnelser samme år. Et søk på lovdata.no for samme år viser imidlertid bare 171 domfellelser. Det leder meg til å tro at bare en del utvalgte saker har fått plass på lovdata.no, og at grunnen til at de ble lagt ut kanskje var at de var mye omtalt og/eller etterspurt. Resten av sakene, som jeg ikke fant på lovdata, har vært forholdsvis godt dekket i

avisene. At lovdata.no og aviser er brukt som kilde gjør det meget mulig at mitt utvalg inkluderer saker som er litt mer ”sensasjonelle” enn andre. Dette kan bety at saken bare er den første av sin sort, men der det er fordi de er ”uvanlige” ser jeg egentlig bare på som en fordel, for det er ofte slik at det lønner seg å studere ekstreme eksempler for å bli flinkere til å kjenne igjen mer subtile utgaver av det samme fenomenet.

9.4 Videre forskning

Det er mange viktige og ikke minst spennende muligheter for videre forskning på hvitvaskingsfeltet. Sosiologer, kriminologer, historikere, statsvitere, økonomer og jurister har alle mye å bidra med forskjellige innfallsvinkler på problemet. Forskjellige temaer som er tatt opp gjennom oppgaven samt forslagene nedenfor, burde kunne gi noen pekere på hva det kan være interessant å forske på i fremtiden.

For å legge et sterkere grunnlag for forskning på hvitvasking i Norge, er det viktig at det foretas fler empiriske studier på området. Jeg har gjennom oppgaven gitt uttrykk for at hvitvasking av utbytte fra narkotika kriminalitet og annen type organisert kriminalitet, skiller seg fra hvitvasking av utbytte fra økonomisk kriminalitet. En ide kan være å se om det er hold i den påstanden.

Det er også viktig å se på hvitvasking i forskjellige norske bransjer. Som nevnt tidligere er hvitvasking bransjespesifikk. Kanskje særlig interessant vedrørende temaet i norsk sammenheng, er hvitvasking forbundet med fiskeindustrien og tjuvfisket som foregår i Nordsjøen, Barentshavet og Østersjøen. Ifølge norske sjøfartsmyndigheter involverer svindelen hvitvasking av penger tilhørende den russiske mafiaen. Hvitvaskingen skjer blant annet ved at fisk fra en sone rapporteres fanget i en annen sone, og båtene unngås sporet ved at de seiler under bekvemmelighetsflagg (Christophersen 2011).

Etter hvert som vi nå øker vår forståelse for hvitvaskingsfenomenet er det mulig å foreta statistiske undersøkelser, siden vi vet vi hva det er viktig å telle. Veien ligger således åpen for å foreta større kvantitative studier på hvor svarte penger tar veien og bruk av forskjellige hvitvaskingsmetoder. Også hvitvaskeres sosiale, økonomiske og demografiske bakgrunn kan måles, en jobb passende for sosiologer.

For økonomer, kunne en idé være å se på hvordan markedet for hvitvasking fungerer, blant annet ved at man målet prisnivået på hvitvaskingstjenester. Dette måtte ha blitt gjort ved å foreta mikroøkonomiske undersøkelser.

Et spennende tema for historikere, statsvitere og rettssosiologer kunne være å finne mulige latente motiver for anti-hvitvaskingsregimet. Det er flere mulige underliggende motiver, og noen av dem grenser farlig nær konspirasjonsteorier. Er hovedmålsetningen med anti-hvitvasking å bryte ned bankenes makt som Larsson og Magnusson (2007) påstår? Eller er grunnen til regimet at USA ikke ønsker at svarte penger som forlater landet skal komme tilbake, sånn at de da kan fortsette å kjøre seddelpressen for fullt uten at det fører til inflasjonseffekter? Spørsmålet har juristen Jens Petter Berg (1996) trukket fram i et notat.

Skatteparadiser fungerer som frihavner for hvitvaskere. All forskning på skatteparadiser og deres rolle i verdensøkonomien er derfor forskning på hvitvasking. Hvorfor er det for eksempel sånn at noen av verdens mektigste land som USA og Storbritannia tillater skatteparadisenes virke, samtidig som de innbitt kjemper mot hvitvasking? Svaret har nok noe å gjøre med at disse landene selv er skatteparadiser. I motsetning til den populære oppfatningen er ikke skatteparadiser bare palmesvaiende små øystater. Ifølge en rapport fra Financial Secrecy Index finnes de aller største skatteparadisene i noen av verdens største finanssentra. Den amerikanske delstaten Delaware topper listen, deretter følger Sveits, Luxembourg, Caymanøyene og London (City) (Anonym 2009b).

Mer støtte til prosjekter om hvitvasking i Norge er avgjørende for å få til gode resultater. Det er derfor viktig at myndighetene støtter opp om forskning på hvitvasking og ikke bare lar det være med hvitvaskingsprosjektene i 2002 og 2003. Det er ikke sånn at bare fordi man har gjort en undersøkelse på temaet så er hvitvaskerne avslørt, en gang for alle. Hvitvaskingsmetodene er dynamiske, de utvikles som respons på myndighetenes tiltak og strukturelle endringer.

Etter hvert som vi fortsetter å observere hvitvaskingsaktiviteten, begynner vi imidlertid å se mønstre. Vi lærer at det ikke er noe mystisk med hvitvasking, operasjonene er ikke mørke mysterier. Riktignok kan de være komplekse, fordi kriminelle legger seg i selen for å skape falske inntrykk. Men akkurat her spiller forskningen en avgjørende rolle i å skille fiksjon fra virkelighet.

10. Litteraturliste

- Andreassen, Kolbjørn. 2008. *Korrupsjonssak: – Bedro og tok imot smøring*. Stavanger Aftenbladet. 11.09.08.
- Aartun, Jorun S. F., Dugstad, Line. 2010a. *Får stråmenn dømt*. Dagens Næringsliv. 27.09.10.
- Aartun, Jorun S. F., Dugstad, Line. 2010b. *Firmaer tømt for 195 mill*. DN.no. 11.10.10.
- Aartun, Jorun S. F., Dugstad, Line. 2010c. *Dømt for utroskap*. Dagens Næringsliv. 27.10.10.
- Anonym. 2009a. *Jakter på millionformue* [online]. NRK.no. 14.10.09. Tilgjengelig fra: http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/troms_og_finnmark/1.6818320
- Anonym. 2009b. *De «egentlige» skatteparadisene* [online]. Aftenposten.no. 05.11.09. Tilgjengelig fra: <http://www.aftenposten.no/pengenedine/article3357026.ece>
- Anonym. 2009c. *Dahle: - Talen en forførende hvitvasking* [online]. Adressa.no. 10.12.09. <http://www.adressa.no/nyheter/innenriks/article1420851.ece>
- Arneberg, Åne F. 2009. *The Network Power of the FATF*. Semesteroppgave. UC Berkeley.
- Baselkomiteen for banktilsyn. 1988. *Prevention of criminal use of the banking system for the purpose of money-laundering (Basel-deklarasjonen) av 12. desember 1988*.
- Becker, Cecilie L. 2010. *Økokrim frykter mer økokrim*. DN.no. 17.12.10.
- Berg, Jens P. 1996. *Finansinstitusjonenes rapporteringsplikt til ØKOKRIM ved mistanke om hvitvasking av penger – et gjennombrudd for «informant»-samfunnet?* [online]. Oslo: Universitetet i Oslo. Tilgjengelig fra: http://www.jus.uio.no/ifp/om/organisasjon/afin/forskning/notatserien/1996/3_96.pdf
- Bergan, Aleksander L. 2010. *En gang gangster, alltid gangster* [online]. Klikk.no. 12.01.10. Tilgjengelig fra: <http://www.klikk.no/produktthjemmesider/mann/article535431.ece>
- Benson, Michael L., Simpson, Sally S. 2009. *White-Collar Crime: An Opportunity Perspective*. Abingdon: Routledge.
- Brayshaw, Emily. 2009. *Combating trade-based money laundering risk – a call for a united front* [online]. *AML Magazine*, July 2009, s. 14-17. Sydney: AFMA. Tilgjengelig fra: http://www.amlmagazine.com.au/amlwr/_assets/main/lib7006/trade%20based%20money%20laundering_issue19_july09.pdf
- Bugge, Lars. 2002. Pierre Bourdieus teori om makt. *AGORA. Journal for metafysisk spekulasjon*, 3/4-02, s. 224-248.
- Chaikin, David., Sharman, J.C. 2009. *Corruption and Money Laundering. A Symbiotic Relationship*. New York: Palgrave Macmillan.

- Christophersen, Jan G. 2011. *Organisert fiskerikriminalitet i et nordatlantisk perspektiv*. Oslo: Fiskeriforvaltningens analysenettverk.
- Clinard, M. B., Meier, R. F. 2004. *Sociology of Deviant Behaviour*. Wadsworth: Thomson Learning.
- Coleman, James W, 1985. *The Criminal Elite: The Sociology of White Collar Crime* New York: St. Martin`s Press.
- Coleman, James W. 2002. *The Criminal Elite: Understanding White-Collar Crime*. 5. utg. New York: Worth Publishers.
- Croall, Hazel. 2001. *Understanding white collar crime*. Philadelphia: Open University.
- Coll, Line. 2008. Internett som hvitvaskingsverktøy. Alf Petter Høgberg og Ulf Stridbeck, red. *Hvitvasking*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 244-269.
- Delston, Ross S., Walls. 2009. Reaching Beyond Banks: How to Target Trade-based Money Laundering and Terrorist Financing Through Preventive Measures Outside the Financial Sector. *Case Western Reserve Journal of International Law*. vol. 41, no. 1, s. 85-118.
- Dugstad, Line. 2010. *Skal ha investert i Kenya*. DN.no. 28.09.10.
- Dyrnes, Anne-Mette. 2004. *Inndragning. Hva må gjøres?* Oslo: Ciceron Forlag.
- Egmont-gruppen. 2011. *About* [online]. Arenberg: Egmont-gruppen. Tilgjengelig fra: <http://www.egmontgroup.org/about>.
- EU. 1991. *Direktiv 91/308/EØF (Første hvitvaskingsdirektiv) av 10. juni 1991*.
- EU. 2001. *Direktiv 2000/12/EF (Andre hvitvaskingsdirektiv) av 4. desember 2001*.
- EU. 2005. *Direktiv 2005/60/EF (Tredje hvitvaskingsdirektiv) av 26. oktober 2005*.
- EU. 2006. *Direktiv 2006/24/EF (Datalagringsdirektivet (DLD)) av 15. mars 2006*.
- EFE. 2009. *Årsrapport 09*. Oslo: Økokrim.
- EFE, Finanstilsynet. 2010. *Indikatorer på hvitvasking* [online]. Oslo: Finanstilsynet og Økokrim. Tilgjengelig fra: <http://www.hvitvasking.no/Hvitvasking/Indikatorer-pa-hvitvasking---hva-kan-rapporteringspliktige-se-etter/>
- EFE, Finanstilsynet. 2011a. *Norsk toppverv i Financial Action Task Force* [online]. Oslo: Finanstilsynet og Økokrim. Tilgjengelig fra: http://www.hvitvasking.no/Nyhetsarkiv/Norsk_toppverv_i_Financial_Action_Task_Force/

- EFE, Finanstilsynet. 2011b. *Offentlig høring – endring av FATFs anbefalinger* [online]. Oslo: Finanstilsynet og Økokrim. Tilgjengelig fra: <http://www.hvitvasking.no/Nyhetsarkiv/Offentlig-horing---endring-av-FATFs-anbefalinger/>
- Eicke, André., Ivanov, Martin. 2005. *Hvitvasking. Bank og finans*. Spesialoppgave. Universitetet i Oslo.
- Enerstvedt, Vidar., Fosse, Andreas., Hansen, Knut A. 2011. *FBI-aksjon mot nettpokersider*. VG.no 16.04.11.
- Eriksen, Christina. 2009. *Bruker nesa for å avsløre smuglere*. NRK.no. 09.06.09.
- Eriksen, Morten. 2008. Hvitvasking gjennom skatteparadiser. Alf Petter Høgberg og Ulf Stridbeck, red. *Hvitvasking*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 152-243.
- Europarådet. 1950. *Den europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK) av 4. november 1950*.
- Europarådet. 1990. *Council of Europe Convention on Laundering (Strasbourg-konvensjonen) av 8. november 1990*.
- Fahsing, Ivar A., Gottschalk, Petter. 2008. *Kriminelle organisasjoner: Hvordan forstå organisert kriminalitet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- FATF. 1998. *Report on Money Laundering Typologies 1997-1998*. Paris: FATF Sekretariatet.
- FATF. 2001. *Report on Money Laundering Typologies 2000-2001*. Paris: FATF Sekretariatet.
- FATF. 2005. *Money Laundering & Terrorist Financing Typologies 2004-2005*. Paris: FATF Sekretariatet.
- FATF. 2006. *Trade Based Money Laundering*. Paris: FATF Sekretariatet.
- FATF. 2007a. *Laundering the Proceeds of VAT Carousel Fraud*. Paris: FATF Sekretariatet.
- FATF. 2007b. *Money Laundering & Terrorist Financing Through the Real Estate Sector*. Paris: FATF Sekretariatet.
- FATF. 2008. *Money Laundering & Terrorist Financing Risk Assessment Strategies*. Paris: FATF Sekretariatet.
- FATF. 2009. *Money Laundering and Terrorist Financing in the Securities Sector*. Paris: FATF Sekretariatet.
- FATF. 2010. *Money Laundering Using New Payment Methods*. Paris: FATF Sekretariatet.
- FATF. 2011a. *The 40 Recommendations* [online]. Paris: FATF Sekretariatet. Tilgjengelig fra: http://www.fatf-gafi.org/document/28/0,3746,en_32250379_32236920_33658140_1_1_1_1,00.html

- FATF. 2011b. Money Laundering FAQ [online]. Paris: FATF Sekretariatet. Tilgjengelig fra: http://www.fatf-gafi.org/document/29/0,3746,en_32250379_32235720_33659613_1_1_1_1,00.html
- FATF. 2011c. *High-risk and non-cooperative jurisdictions* [online]. Paris: FATF Sekretariatet. Tilgjengelig fra: http://www.fatf-gafi.org/findDocument/0,3354,en_32250379_32236992_1_33632055_1_1_1_1,00.html
- Finanstilsynet. 2010. *Tematilsyn vedrørende gjennomføring av lov om tiltak mot hvitvasking og terrorfinansiering mv. (hvitvaskingsloven) av 6. mars 2009 nr. 11 med tilhørende forskrift*. Oslo: Finanstilsynet.
- FINTRAC. 2011. *Money laundering involves more than just cash transactions FINTRAC Director tells Anti-Money Laundering Conference* [online]. Toronto: FINTRAC. Tilgjengelig fra: <http://www.fintrac.gc.ca/publications/nr/2011-05-10-eng.asp>
- FN. 1988. *United Nations Convention against Illicit Traffic of Narcotic Drugs and Psychotropic Substances (Wien-konvensjonen) av 20. desember 1988*.
- FN. 2000. *Convention against Transnational Organized Crime*. (Palermo-konvensjonen) av 15. november 2000.
- FN. 2003. *Convention against Corruption av 31. oktober 2003*.
- Foss, Andreas B. 2009. *90 milliarder i svart økonomi*. Aftenposten.no 12.11.09.
- Fossheim, Mari. 2006. *Kritiserer politiets arbeidsmetoder* [online]. *Politiforum*, februar 02/2006. Tilgjengelig fra: <http://www.phs.no/bibliotek/phsbibl/prosjekt/artikler/fulltekst/hvitvasking.pdf>
- Fossanger, Siri Fjærtøft. 2010. *Betydningen av foreldrenes skilsmisse for gutters kriminalitet*. Masteroppgave. Universitetet i Oslo.
- Fremmerlid, Thor. 2011. *Flere søker amnesti*. Romerikes Blad. 23.02.11.
- Gjernes, Knut., Nordahl, Bjørn O. 2008. *Klokkemannen*. Dagens Næringsliv Morgen. 19.03.08.
- Goffman. 1992. *Vårt rollespill til daglig: en studie i hverdagslivets dramatik*. Oversatt av Kari og Kjell Risvik. 2. utg. Oslo: Pax Forlag.
- Gottschalk, Petter. 2010. *Ledelse og Økonomisk Kriminalitet*. Oslo: Cappelen Forlag.
- Graff, Sverre B. 2009. *Narkopenger forhindret bankkrise*. Abcnyheter.no. 14.12.09.
- Halvorsen, Eli., Torgersen Espen. 2011. *Lettere å hvitvaske utenfor Oslo*. NRK.no. 28.04.11.
- Harvey, Jackie. 2009. The search for crime money – debunking the myth: facts versus imagery. *Journal of Money Laundering Control*, vol. 12 nr. 2, s. 97-100.

- Hauge, Jon. 2009. *Kamp mot skatteparadiser: Oppdaget skjult milliardstrøm*. E24.no.22.09.09.
- Hedmarken tingrett, dom avsagt 23.01.2009.
- Hermansen. Håkon Daae. 1994. *Hvitvasking av penger – money laundering*. Diplomoppgave. Norges Handelshøyskole.
- HR-2011-323-U [Lovdata online] Høyesteretts ankeutvalg, dom avsagt 11.02.2011.
- Hvitvaskingsloven. *Lov om tiltak mot hvitvasking og terrorfinansiering mv. av 6. mars 2009 nr. 11*.
- Hustadnes, Halldor. 2007. *Fylte penger i plastposer*. Dagbladet.no. 12.06.07.
- Høgberg, Alf P. 2008a. Hvitvaskingsregelverkets historie og kilder. Alf Petter Høgberg og Ulf Stridbeck, red. *Hvitvasking*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 20-29.
- Høgberg, Alf P. 2008b. Hvitvaskingsmekanismen og den rettslige regulering. Alf Petter Høgberg og Ulf Stridbeck, red. *Hvitvasking*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 30-42.
- Indreeide. Aase. 1995. *Hvitvasking av penger - situasjonsbeskrivelse og tiltak*. Utredning. Norges Handelshøyskole.
- Ingvaldsen, Karsten., Larsson, Paul. 2007. *Hvitvasking på det norske verdipapirmarkedet. Om hvitvaskingsens betingelser*. I: Dan Magnusson & Hans Sjögren, red. *Skatteundragande, Penningtvätt och Organiserad brottslighet*. Stockholm: Handelshögskolan i Stockholm, s. 77-103.
- Ingvaldsen, Karsten., Larsson, Paul. 2009. Money Laundering in the Norwegian Securities Market. On the Conditions of Money Laundering. I: Petrus C. van Duyne, Stefano Donati, Jackie Harvey, Almir Malevic & Klaus von Lampe, red. *Crime, money and criminal mobility in Europe*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers, s. 275-310.
- Joly, Eva. 2003. *Er det en slik verden vi vil ha?* Oslo: Aschehoug Forlag.
- Jonassen, Arild M. 2011. *Har tatt bevillingen fra 100 advokater*. Aftenposten.no. 20.02.11.
- Justis- og politidepartementet. 2011. *Økonomisk kriminalitet* [online]. Oslo: Justis- og politidepartementet Tilgjengelig fra: http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/tema/korrupsjon_og_hvitvasking/okonomisk-kriminalitet.html?id=418106
- Justis- og politidepartementet og Finansdepartementet. 2011. *Regjeringens handlingsplan mot økonomisk kriminalitet*. Oslo: Justis- og politidepartementet og Finansdepartementet.

- Kalleberg, Ragnvald. 2009. Dokumentasjon, analyse og svardialogen med leserne I: Engelstad, Fredrik., Kalleberg, Ragnvald og Malens, Raino, red. *Samfunnsvitenskapens oppgaver, arbeidsmåter og grunnlagsproblemer*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, s. 82-109.
- Larsson, Paul. 2002. *I lovens grenseland*. Oslo: Pax Forlag.
- Larsson, Paul. 2008a. *Organisert Kriminalitet*. Oslo: Pax Forlag.
- Larsson, Paul. 2008b. Å skyte spurv med kanon? Noen konsekvenser av hvitvaskingsreguleringen i finansnæringen. I: Tage Alaletho & Daniel Larsson, red. *Den ljusskygga ekonomin. Organiserad och ekonomisk brottslighet*. Umeå: Umeå Universitet, s. 71-94.
- Larsson, Paul., Magnusson, Dan. 2009. Hvitvaskingsreguleringens kostnader. *Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskab*, 96(1), s. 3-25.
- LB-2008-74985 [Lovdata online] Borgarting lagmannsrett, dom avsagt 21.10.2008.
- Levi, Michael., Reuter, Peter. 2006. Money laundering: a Review of Current Controls and their Consequences [online]. I: Michael Tonry, red. *Crime and Justice: an Annual Review of Research*, vol. 34, s. 289-375. Chicago: Chicago University Press.
Tilgjengelig fra:
http://www.publicpolicy.umd.edu/files.php/faculty/reuter/levi_and_reuter.pdf
- LG-2006-78553 [Lovdata online] Gulating lagmannsrett, dom avsagt 07.02.2007.
- LG-2008-196041 [Lovdata online] Gulating lagmannsrett, dom avsagt 15.09.2009.
- LF-2010-55733 [Lovdata online] Frostating lagmannsrett, dom avsagt 29.10.2010.
- Mintzberg, Henry. 1979. An Emerging Strategy of "Direct" Research. *Administrative Science Quarterly*, vol. 24 nr. 4, s. 582-589.
- MONEYVAL. 2011. *MONEYVAL in brief* [online]. Tilgjengelig fra:
http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/moneyval/About/MONEYVAL_in_brief_en.asp
- Nerdal, Jonas. 2003. *Hvitvasking. Hvitvaskingsteknikker og rettslig regulering av hvitvasking*. Spesialoppgave. Universitetet i Oslo.
- NESH. 2008. *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Oslo: Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora.
- Nord-Troms tingrett, dom avsagt 21.01.2010.
- Nord-Troms tingrett, dom avsagt 25.03.2010 (a).
- Nord-Troms tingrett, dom avsagt 25.03.2010 (b).

- NOU 2009: 19. *Skatteparadis og utvikling*. Oslo: Utenriksdepartementet.
- Nærings- og handelsdepartementet. 2008. *Regjeringens handlingsplan for å redusere bedriftenes administrative kostnader*. Oslo: Nærings- og handelsdepartementet.
- Nærland, Mina H. 2007. *Tillit gjør at Norden har verdens rikeste land*. Dagbladet.no. 08.02.07.
- Okkenhaug, Håkon. 2010. *Penger fra skatteparadis til huskjøp og boblebad*. Trønder-avisa. 15.01.2010.
- Oslo tingrett, dom avsagt 17.01.2008.
- Oslo tingrett, dom avsagt 01.12.2009.
- Oslo tingrett, dom avsagt 20.10.2010.
- Ot.prp. nr. 53 (1992-93). *Om lov om endringer i straffeloven mv. (hvitvasking av utbytte fra straffbare handlinger)*.
- Ot.prp. nr. 3 (2008-2009). *Om lov om tiltak mot hvitvasking og terrorfinansiering mv. (hvitvaskingsloven)*.
- Pellicer, Danny J. 2010. *Tapte 600.000 på fotball-veddemål*. Nordlys.no. 02.02.10.
- Picard, Kristina. 2010. *Store beløp blir borte på veien* [online]. Dinside.no. 09.11.10. Tilgjengelig fra: <http://www.dinside.no/855579/store-belop-blir-borte-paa-veien>
- Politidirektoratet. 2009. *Organisert kriminalitet i Norge. Trusselbildet, utfordringer og anbefalte tiltak 2008/2009*.
- Postholm, May Britt. 2010. *Kvalitativ metode. En innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier*. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget.
- Powis, Robert E. 1992. *The Money Launderers: Lessons from the Drug Wars – How Billions of Illegal Dollars are Washed through Banks and Business*. Chicago: Probus Publishing Co.
- PriceWaterhouseCoopers. 2007. *Global Economic Crime Survey: Norway*. Oslo: PriceWaterhouseCoopers.
- PriceWaterhouseCoopers. 2009. *Global Economic Crime Survey: Norway*. Oslo: PriceWaterhouseCoopers.
- Quirk, P.J. 1997. *Money Laundering: Muddying the Macroeconomy* [online]. Tilgjengelig fra: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1997/03/pdf/quirk.pdf>
- Reuter, Peter, Truman, Edwin M. 2004. *Chasing Dirty Money. The Fight Against Money Laundering*. Washington DC: Institute for International Economics.

Robinson, Jeffrey. 1998. *The Laundrymen – Inside the World's Third Largest Business*. 3. utg. London: Pocket Books.

Rt. 2004. s. 598.

Rt. 2006. s. 466.

Rt. 2007. s. 583.

Rt. 2007. s. 973.

Rt. 2009. s. 1684.

Rt. 2010. s. 1011.

Rt. 2011. s. 1.

Seagrave, Sterling. 1995. *Lords of the Rim: The Invisible Empire of the Overseas Chinese*. New York : G.P. Putnam's Sons.

Sharp, Aaron. 2007. *Searching for Eliot Ness* [online]. Tilgjengelig fra: http://thefedorachronicles.com/paden/elliott_ness_2007.html

Skatteetaten. 2011. *Merverdiavgift - Veiledning til næringsdrivende* [online]. Oslo: Skatteetaten. Tilgjengelig fra: <http://www.skatteetaten.no/no/Brosjyrer-og-boker/Merverdiavgift---Veiledning-til-naringsdrivende-/?chapter=74736>

Skaug, Ole M. 2010. *Hvitvasking avsløres av automatiske systemer*. E24.no. 02.07.10.

Statistisk sentralbyrå. 2009. *Nasjonalregnskap* [online]. Oslo: Statistisk sentralbyrå. Tilgjengelig fra: <http://www.ssb.no/regnskap/>

Statistisk sentralbyrå. 2010. *Færre virksomheter utsatt* [online]. Oslo: Statistisk sentralbyrå. Tilgjengelig fra: <http://www.ssb.no/samfunnspeilet/utg/201003/01/>

Statistisk sentralbyrå. 2011a. *Bedrifter etter ansattegrupper og næring. 1. januar 2011* [online]. Oslo: Statistisk sentralbyrå. Tilgjengelig fra: <http://www.ssb.no/bedrifter/tab-2011-02-09-01.html>

Statistisk sentralbyrå. 2011b. *Befolkning* [online]. Oslo: Statistisk sentralbyrå. Tilgjengelig fra: <http://www.ssb.no/befolkning/>

Stavanger tingrett, dom avsagt 10.04.06.

Stavanger tingrett, dom avsagt 25.11.08.

Stedje, Siri. 2004. *The Man in the Street, or the Man in the Suite: An evaluation of the Effectiveness in the Detection of Money Laundering in Norway*. Masteroppgave. The University of Manchester.

- Stenvik, Bår. 2009. Blendahvitt [online]. *Perspektiv*, desember 2009/ januar 2010, s. 25-31. Tilgjengelig fra: www.wideroe.no/stream_file.asp?iEntityId=2329
- Stessens, Guy. 2000. *Money Laundering. A New International Law Enforcement Model*. Cambridge University Press.
- Stjør- og Verdal tingrett, dom avsagt 02.02.2010.
- Straffeloven. *Almindelig borgerlig straffelov av 22. mai 1902 nr. 10*.
- Stridbeck, Ulf. 2008a. Innledning. Alf Petter Høgberg og Ulf Stridbeck, red. *Hvitvasking*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 17-19.
- Stridbeck, Ulf. 2008b. Hvem er i hvitvaskingsbransjen – et blandet persongalleri. Alf Petter Høgberg og Ulf Stridbeck, red. *Hvitvasking*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 43-57.
- Tanderø, Nils Petter. 2008. *Femti millioner i bot*. Nordensnyheter.no. 14.10.08.
- Thorenfeldt, Gunnar. 2010. - *For rike og mektige kan kriminalitet lønne seg*. Dagbladet.no 18.07.10.
- Thagaard, T., 2006. *Systematikk og innlevelse*. 2. utg. Bergen: Fagbokforlaget.
- Tolloven. *Lov om toll og vareførsel av 21. desember 2007 nr. 119*.
- Torp, Ingrid S. 2010. *Nettspill brukes til hvitvasking*. Aftenposten.no 08.04.10.
- Tranøy, Bent Sofus. 2002. *Offshore finance and money laundering: The politic of combating parasitic strategies* [online]. Bergen: SNF. Tilgjengelig fra: http://bora.nhh.no/bitstream/2330/1044/1/R10_02.pdf
- Valutaregisterloven. *Lov om register over opplysninger om valutaveksling og overføring av betalingsmidler inn og ut av Norge av 28. mai 2004 nr. 29*.
- van Duyne, Petrus C. 2002. Crime-entrepreneurs and financial management. I: Petrus C. van Duyne, Klaus von Lampe & Nikos Passas, red. *Upperworld and Underworld in Cross-border Crime*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers, s. 61-83.
- van Duyne, Petrus C. 2003. Money laundering policy. Fears and facts. I: Petrus C. van Duyne, Klaus von Lampe & James L Newell, red. *Criminal finances and organising crime in Europe*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 67-104.
- van Duyne, Petrus C., Kint, Tessy., Soudjin Melvin. 2009. Bricks don't talk. Searching for crime-money in real estate. I: Petrus C. van Duyne, Stefano Donati, Jackie Harvey, Almir Malevic & Klaus von Lampe, red. *Crime, money and criminal mobility in Europe*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers, s. 243-274.
- Veblen, Thorstein. 2009. *The Theory of the Leisure Class*. Martha Banta, red. Oxford : Oxford University Press.

Walter, Ingo. 1990. *The Secret Money Market: Inside the Dark World of Tax Evasion, Financial Fraud, Insider Trading, Money Laundering, and Capital Flight*. New York: Harper & Row.

Wolfsberg-gruppen. 2011. *Global Banks: Global Standards* [online]. Tilgjengelig fra: <http://www.wolfsberg-principles.com/>

Yin, Robert K. 2009. *Case Study Research: Design and Methods*. 4. utg. Los Angeles: Sage.

Zagaris, Bruce. 2010. *International white collar crime: cases and materials*. Cambridge: Cambridge University Press.

Økokrim. 2008. *Høring – NOU. 2008: 12 Revisjonsplikten for små foretak*. Oslo: Økokrim.

Økokrim. 2009. *Trendrapport. 2008-2009*. Oslo: Økokrim.

Økokrim 2011. *Trusselvurdering. Økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet 2011-2012*. Oslo: Økokrim.

Østtveit, Karine. 2008. *Milliardene som forsvinner*. Aftenposten A-magasinet. 14.09.08.

Antall ord i denne oppgaven er 48 610.